

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Kentleşmenin Makro Ölçütleri

H. Yüksel Dinçer

Yüksek Lisans Tezi

378

T.C.
YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTLEŞMENİN MAKRO ÖLÇÜTLERİ
VE
KENTLEŞME-METROPOLLEŞME
DÖNÜŞÜMÜ

DOKTORA TEZİ

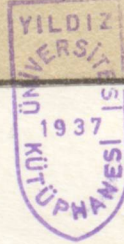
H.YÜKSEL DİNÇER
Y.MİMAR KENT PLANCI Y.Ü

İSTANBUL-1989

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KİTAPLIĞI

R 151

Kot : 378
Alındığı Yer : Fen Bilimleri Enst.
Tarih : 18/12/1990
Fatura :
Fiatı : 30.000 TL
Ayniyat No : 1/38
Kayıt No : 47466
UDC : 72 378.242
Ek :

**T.C.
YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENTLEŞMENİN MAKRO ÖLÇÜTLERİ
VE
KENTLEŞME-METROPOLLEŞME
DÖNÜŞÜMÜ**

DOKTORA TEZİ

**H.YÜKSEL DİNÇER
Y.MİMAR KENT PLANCI Y.Ü**

İSTANBUL-1989

İÇİNDEKİLER

TABLolar

ÖZET

ABSTRACT

GİRİŞ	1
A- KONUSYA YAKLAŞIM	1
B- ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ	11

I. BÖLÜM

SÖMÜRGEÇİLİK-AZGELİŞMİŞLİK-METROPOLLEŞME	14
A- SÖMÜRGEÇİLİK-AZGELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ	14
B- METROPOLLEŞME	19
C- METROPOLİTEN ALANLARIN TANIMI, SINIRLANMASI, SINIFLANMASI	22

II. BÖLÜM

KENTLEŞMENİN MAKRO DÜZEYDE SOSYAL-EKONOMİK ÖLÇÜTLERİ, KENTLEŞME-METROPOLLEŞME DÖNÜŞÜMÜ	31
A- ÇALIŞMANIN KURAMSAL YAPISI	31
B- YÖNTEM VE KAYNAKLAR	32
C- VARSAYIMLAR	37
D- VARSAYIMLARIN İRDELENMESİ	55
D.1 - SEKTÖRLERİN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI- KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ	55
D.2a- ÜLKE TOPLAM TİCARET HACMİNİN DÜNYA TOPLAM TİCARET HACMİ İÇİNDEKİ PAYI- KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ	76
D.2b- ÜLKE TOPLAM DIŞSATIM HACMİNİN DÜNYA TOPLAM DIŞSATIM HACMİ İÇİNDEKİ PAYI- KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ	81
D.3 - TARIMDIŞI SEKTÖR ÇALIŞANLARININ TOPLAM İŞGÜCÜ İÇİNDEKİ PAYI- KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ	86
D.4 - YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GSMH İÇİNDEKİ PAYI- KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ	92
D.5 - GAYRİSAFİ YURTİÇİ YATIRIMLAR- KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ	97
D.6 - KENTLEŞME METROPOLLEŞMENİN NİTEL BİR DÖNÜŞÜMÜDÜR	100

III.BÖLÜM

METROPOLİTEN ALANLARDAN ÖRNEKLER	110
--	-----

A- AFRIKA

A.1 - MISIR - KAHİRE METROPOLİTEN ALANI	110
--	-----

A.2 - COTE D'IVOIRE - ABIDJAN METROPOLİTEN ALANI	119
---	-----

B- LATİN AMERİKA

B.1 - BREZİLYA - SAO PAULO METROPOLİTEN ALANI	126
--	-----

B.2 - MEKSİKA - MEXICO CITY METROPOLİTEN ALANI	132
---	-----

C- AVRUPA

C.1 - FRANSA - PARIS METROPOLİTEN ALANI	138
--	-----

SONUÇ	147
-------------	-----

KAYNAKÇA	151
----------------	-----

ÖZGEÇMİŞ

TABLÖLER

Tablo II.1-	Çalışmada yer alan ülkelerin Dünya Bankası gelir dağılımı sıralamasındaki konumları	33
Tablo II.2-	Çalışmada yer alan gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin kıtalara dağılımı	34
Tablo II.3-	Çalışmada yer alan ülkelerin kişi başına GSMH değerlerine göre dağılımları	35
Tablo II.4-	Gelişmiş ülkelerde Kentleşme oranlarının gelişimi (1960-1980)	40
Tablo II.5-	Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde kentleşme oranları	75

ŞEMALAR

Şema II. 1-	KENTOR-GSMH ve GSMH bileşenleri ilişkisi	42
Şema II. 2-	KENTOR-DSP ve ÖTHP ilişkisi	44
Şema II. 3-	KENTOR-İSGÜCÜ ilişkisi	45
Şema II. 4-	KENTOR-YSP ilişkisi	47
Şema II. 5-	KENTOR-GSYİY ilişkisi	48
Şema II. 6-	KENTOR ve BUKEN tanımları	53
Şema II. 7-	Kentleşme-Metropolleşme dönüşümü	54
Şema II. 8-	KENTOR-GSMH bileşenleri ilişkisi.....	56
Şema II. 9-	KENTOR-TP ilişkisi.....	77
Şema II.10-	KENTOR-İSGÜCÜ ilişkisi.....	87
Şema II.11-	KENTOR-YSP ilişkisi.....	93
Şema II.12-	KENTOR-GSYİY ilişkisi.....	98
Şema II.13-	Kentleşme-Metropolleşme dönüşümü.....	101
Şema II.14-	BYKSAY-BESY formülasyonları.....	106

GRAFİKLER

Grafik II. 1-	KENTOR-GSMH ilişkisi (67 ülke).....	39
Grafik II. 2-	KENTOR-GSMH ilişkisi (Gelişmiş Ülkeler-Azgelişmiş Ülkeler).....	41
Grafik II. 3-	KENTOR-TGSMH ilişkisi (Gelişmiş Ülkeler-Azgelişmiş Ülkeler).....	59
Grafik II. 4-	KENTOR-SGSMH ilişkisi (Azgelişmiş Ülkeler)	61
Grafik II. 5-	KENTOR-SGSMH ilişkisi (Latin Amerika Ülkeleri-Afrika Ülkeleri).....	62
Grafik II. 6-	KENTOR-İGSMH ilişkisi (Azgelişmiş Ülkeler).....	68
Grafik II. 7-	KENTOR-HGSMH ilişkisi (67 ülke).....	71
Grafik II. 8-	KENTOR-HGSMH ilişkisi (Azgelişmiş Ülkeler).....	72
Grafik II. 9-	KENTOR-HGSMH ilişkisi (Latin Amerika Ülkeleri).....	73
Grafik II.10-	KENTOR-TP ilişkisi (67 ülke).....	78
Grafik II.11-	KENTOR-TP ilişkisi (Latin Amerika Ülkeleri-Afrika Ülkeleri).....	80

Grafik II.12-	KENTOR-DSP ilişkisi (Afrika Ülkeleri).....	83
Grafik II.13-	KENTOR-TİŞGÜCÜ ilişkisi (Azgelişmiş Ülkeler).....	88
Grafik II.14-	KENTOR-SİŞGÜCÜ ilişkisi (Azgelişmiş Ülkeler).....	90
Grafik II.15-	KENTOR-HİŞGÜCÜ ilişkisi (67 ülke).....	91
Grafik II.16-	İŞGÜCÜ-YSP ilişkisi (67 ülke).....	95
Grafik II.17-	TGSMH-GSYİY ilişkisi (Azgelişmiş Ülkeler - Afrika Ülkeleri).....	99
Grafik II.18-	BYKSAY-BESY ilişkisi.....	106
Grafik II.19-	BYKSAY-BESY ilişkisi (Latin Amerika).....	107

HARİTALAR

Harita III. 1-	Kahire Çevresindeki Yeni Şehirler ve Uydu Kentler.....	111
Harita III. 2-	Kahire Metropolit Alanında Gelir Gruplarının Mekansal Dağılımı.....	113
Harita III. 3-	Kahire Metropolit Alanında Konut ve Ticaret Alanlarının Mekansal Dağılımı.....	115
Harita III. 4-	Kahire Metropolit Alanında Bazı İşlevlerin Mekansal Dağılımı.....	116
Harita III. 5-	Kahire Metropolit Alanı Nazım Planı(1982)....	118
Harita III. 6-	Abidjan Metropolit Alanı.....	120
Harita III. 7-	Abidjan Metropolit Alanı Sanayi ve Liman Tesisleri.....	123
Harita III. 8-	Abidjan Metropolit Alanı Ulaşım Sistemi.....	124
Harita III. 9-	Abidjan Metropolit Alanı Nazım Planı.....	125
Harita III.10-	Sao Paulo Metropolit Alanı.....	127
Harita III.11-	Sao Paulo Metropolit Alanı Nazım Planı.....	131
Harita III.12-	Mexico City Metropolit Alanı Nüfus Dağılımı.....	133
Harita III.13-	Mexico City Metropolit Alanında Ulaşım Sistemi.....	136
Harita III.14-	Mexico City Metropolit Alan Planı.....	137
Harita III.15-	Paris Bölgesel Aglomerasyonu.....	139
Harita III.16-	Paris Metropolit Alanında Arazi Kullanımı....	140
Harita III.17-	Paris Metropolit Alanında İşlevlerin Mekansal Dağılımı.....	142
Harita III.18-	Paris Metropolit Alanı Ulaşım Sistemi.....	143
Harita III.19-	Paris Metropolit Alan Nazım Planı.....	145

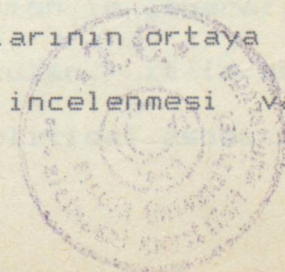

ÖZET

Bu çalışma, kentleşme olgusunu ve kentleşme - metropolleşme dönüşümünü dünya ve ülkeler ölçeğinde irdelemektedir. Temel amacı metropolleşmenin, kentleşmenin nicel bir aşaması olmayıp, nitel bir dönüşümü olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmanın sonucunda, kentleşme-metropolleşme dönüşümünün ülkeler açısından gelişmişlik düzeylerine bağlı bir niteliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Kentleşme-metropolleşme dönüşümünün ölçütlerini belirleme amacıyla yapılan önermelerde ele alınan yabancı sermaye ve dünya ticareti payları, ülkelerin ve dolayısıyla bu ülkelerdeki kentlerin dünya ölçeğindeki işbölümü içindeki yerlerini belirlemektedir. Bu ölçütlerin çalışmada ele alınan ülkeler için kentleşme oranı ile doğrudan bir ilişki göstermemesi, kentleşmeyi tam olarak ölçebilecek nitelikte olmamalarından kaynaklanmaktadır .

Kentleşmenin sadece demografik ölçütler yardımı ile tanımlanması yetersiz sonuçların elde edilmesine neden olmaktadır. Bu ölçütlere makro ölçütlerin eklenmesi daha ayrıntılı sonuçların elde edilmesi için gereklidir. Metropolitan alanlar yerel ve ulusal düzeyi aşan bir çerçevede oluşmaktadır. Bu açıdan, konunun kültürel ve siyasal boyutu da, belirlenecek ölçütler yardımı ile, inceleme kapsamına alınmalıdır. Kentleşme-metropolleşme dönüşümü ve özellikle plancı için metropolleşme olgusunun boyutlarının ortaya konması açısından konunun tüm boyutları ile incelenmesi varılacak sonuçların niteliği açısından zorunludur.

ABSTRACT

This study analyzes the urbanization phenomenon and the urbanization-metropolitization transformation on global and national level. The principal purpose of the study is to show that metropolitization is not a quantitative stage of urbanization, but a qualitative transformation of it. The research has shown that the urbanization-metropolitization transformation depends primarily on the level of development and determined by the world-systemic forces.

Foreign capital and individual countries' share in world trade variables used as criteria for urbanization-metropolitization transformation are found to determine the position of the countries as well as their cities within the global division of labor, but do not show any direct relationship with the rate of urbanization in the countries under study. This is largely due to the fact that the available indicators cannot measure the urbanization phenomenon properly. Defining urbanization only by demographic criteria leads to inadequate conclusions.

Adding macro level indicators to the analysis is necessary for a more detailed assessment. Especially because metropolitan areas develop in a framework that transcends the local and national levels, in order to determine the dimensions of urbanization-metropolitization transformation in general, and of the metropolitization phenomenon in particular, it is essential that the global level cultural and political aspects of the subject matter are considered closely.

GİRİŞ

A.KONU YA YAKLAŞIM

Bu çalışma kentleşme olgusunun niteliksel özelliklerini ve kentleşmeden metropolleşmeye geçiş koşullarını belirleme amacına yöneliktir. Burada temel kaygı, metropolleşmenin kentleşmenin yalnızca niceliksel bir aşaması değil, niteliksel bir dönüşümü olduğunun ortaya konmasıdır. Bu sorun genellikle gözardı edilmiştir. Nasıl kent büyük bir köy değilse metropol de büyük bir kent olarak algılanamaz. Bu genel yargı kentleşme - metropolleşme sorununa geniş bir perspektifle yaklaşmayı gerektirir. Tek yönlü gelişme ve evrimleşme varsayımına dayanan mekanik yaklaşımlar bu perspektiften yoksun kalmışlardır. Amaç geçmişteki deneyimlere dayanarak evrensel kalıplar yaratıp günümüzdeki olguları buradan varılan sonuçlara uydurmaya çalışmak olmamalıdır.

Genelde kentleşme, özelde de kentleşme - metropolleşme ilişkisi zaman ve mekandan bağımsız olmadığı gibi yerel, ulusal, hatta bölgesel koşulların ötesinde dünya ölçeğinde yorumlanması gereken özellikler taşır. Tarihsel gelişim bu özelliklerin önemli bir belirleyicisidir. Yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerdeki özellikler ise kentleşme ve metropolleşme sorunlarının anlaşılabilmesi için incelenmesi zorunlu öğelerdir. Ancak bütüncül bir yaklaşım, neden sonuç ilişkilerinin yerel ve ulusal sınırları aştığı günümüzde dünya ölçeğinde gerçekleşen dinamikleri de gözönüne almak zorundadır.

Sorun bu çerçevede ele alındığında, kentleşme olgusu ve kentleşme - metropolleşme ayrımı kendi içlerinde değişen koşullara göre farklılık taşıyacağı gibi gelişmişlik - azgelişmişlik ikilemi içerisinde de farklı görünüm alacaktır. Diğer bir deyişle, gelişmiş ülkeler için geçerli kategoriler ve modellerin azgelişmiş ülkeler için de mutlaka geçerli olduğu varsayımı eleştiriye açıktır.

Azgelişmişlik olgusunun, gelişmiş ülkelerin tarihlerinde geçirmiş oldukları bir aşamadan ibaret olmayıp, niteliksel olarak farklı ve gelişmiş ülkelerle birlikte varolmanın bir sonucu olduğu kabul edilirse, aynı niteliksel farklılığın yine bu nedenlerle kentleşme ve metropolleşme konularında da ortaya çıkacağı açıktır. Bu çalışmada söz konusu ayırımlar gözönünde tutularak belirlenmiş makro ölçütlerle kentleşmenin metropolleşmeye dönüşümü irdelenmiştir.

Günümüzde birçok azgelişmiş ülkede toplumsal, ekonomik ve siyasal çalkantılar gözlenmektedir. Nüfusun gelişmesi ve büyük kentlerde hızla yoğunlaşması, azgelişmiş ülkeler için önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle büyük kentlerdeki nüfusun politik baskısı altındaki yönetimlerin sorunlara gerçekçi tanımlar getirmeleri ve kalıcı çözümler oluşturmaları bu şartlar altında mümkün olamamaktadır. Desantralizasyon ihtiyacı, kırsal ile kent arasındaki dengesizlikler ve bölgelerarası eşitsizlikler bu ülkelerin çözüm üretmekte zorlandıkları temel sorunlarıdır.

Buna koşut olarak uzun vadeli kentleşme politikaları saptanamamış ve "laissez-faire" (bırakınız yapsınlar) en

geçerli kentleşme politikası haline gelmiştir. Göçle "başat" niteliği kazanan kentler ülkedeki çağdaşlaşma ve gelişme düzeyleri arasındaki farkları da bünyelerinde barındırmaya başlamışlardır (Ökten, 1986: 1). Böylece toplumsal ve fiziksel ikili yapılar, yoğunlaşma ve önlenemeyen ve hatta desteklenmesi önerilen marjinal (informel) sektör gelişmesi (ILO, 1970, (anan), Ökten, 1988: 15) az gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinin ortak özelliği haline gelmiştir.

"Az gelişmişlik" ve az gelişmiş ülkelerdeki "kentleşme" olgusu üzerinde çalışan araştırmacılar, konunun değişik boyutlarını irdeliyerek açıklayıcı kuramlar geliştirmiştir. Bunlardan modernleşme kuramcıları "gelişmişlik" ve "az gelişmişlik" olgularını "geleneksellik" ve "modernleşme" ikilemi biçiminde ele almaktadır. Bu yaklaşım az gelişmiş ülkeler için gelişme koşulunun, gelişmiş ülkelerdeki kurum ve değerleri şu veya bu şekilde benimsemek olduğunu ileri sürmektedir. Yine bu yaklaşım çerçevesinde toplumsal sistemin ikili yapısı, gelişmenin itici gücü olarak kabul edilmekte ve gelişme sağlandığı oranda ikili yapıların kendiliklerinden yok olacağı savunulmaktadır. Bu savın temel ögesi toplumsal düzenin "kendi kendisini dengeleyen bir sistem" olduğu kabulüdür. Ancak yine bir kısım modernleşme kuramcıları da, bu durum kavramlaştırıldığında gelişmenin olamayacağını ileri sürerek toplumsal düzeni "gerilim işleten bir sistem" olarak kabul etmektedir (Akşit, 1985: 215).

İkili yapının en önemli nedeni kırdan kente olan yoğun güçtür. Birinci görüşe göre kente göç eden nüfus buradaki

modern kesimin ucuz işgücü gereksinimine karşılık vererek gelişmekte olan sanayinin kar hadlerinin yükselmesine ve dolayısı ile gelişmeye neden olacaktır. Gelişme ise ikili yapıları modern kesim lehine ortadan kaldırarak ve toplum bütünü ile modernleşmiş olacaktır. Bu görüşte bireylerin birbirleri ile bütünleşeceği ve uyumun sağlanacağı varsayımı etkindir ve bireyin modern kesime eklemlenmek için psikolojik olarak gerekli olan davranışlarda bulunacağı savunulmaktadır. Görüldüğü gibi bu yaklaşımda birey olası dış etmenlerden soyutlanmıştır.

İkinci yaklaşım ise daha çok modernleşme kuramına yapılan eleştiriler doğrultusunda kuramı ileriye götürmek ve geliştirmek amacını taşımaktadır. Buna göre olası dış etmenler bir ölçüde göz önüne alınarak ikili yapıların bir çatışma ortamı doğuracağı kabul edilmektedir. Bireylerin bütünleşmesinin ve uyumunun parçacıl olabileceği, ancak çatışma aynı zamanda yarışma anlamı taşıdığından üretkenliğin artacağı öne sürülmektedir. Bu ortamda emek maliyeti düşecek karlılık artacaktır. Bir anlamda geleneksel yapının gelişme için varlığını koruması gerektiği öne sürülmektedir. Ancak toplumsal değişmeyi ve gelişmeyi çatışma halindeki ikili yapılara bağlayan bu yaklaşım da tutarlı ve etkin bir kuram olamamıştır (Moore, 1974: 16).

Modernleşme kuramı, gelişmişlik sürecindeki tüm ülkelerin, sürecin başlangıcında "azgelişmiş" olduklarını varsaymaktadır. Ancak özellikle "azgelişmişlik" kuramcıları tarafından, kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkışı ile dünya ekonomisinin "gelişmiş kapitalist ülkeler" ve

"azgelişmiş kapitalist ülkeler" ayrımını yarattığı savı modernleşme kuramcılarında yeteri kadar ele alınıp incelenmemiştir (Akşit, 1985: 216).

Azgelişmiş ülkelerde izlenen gelişmelerin irdelenmesi sonucunda, modernleşme görüşünün karşısında yeni bir görüş, "bağımlılık" kuramı geliştirilmiştir. Bu görüş ülkelere göre farklı adlar almaktadır. (örneğin Fransa ve İtalya'da "marksist" ve "neo-marksist" [Castells ve Lojkin], İngiltere'de "yapısalcı yaklaşımlar" [Pickvance ve Harloe], Kuzey Amerika'da "ekonomi-politik" [Harvey, Sawyers, Hill ve Gordon] Latin Amerika'da ise "bağımlı kentleşme" [Castells]). Bu yaklaşıma göre azgelişmiş ülkelerde sanayi sektörünün işgücü istihdamına katkısı azdır. Buna koşut olarak kentlerde düşük verimli hizmetler sektörü hızla genişlemektedir. Bu oluşum azgelişmiş ülkelerin teknolojik açıdan gelişmiş ülkelere bağımlı olması ile açıklanmaktadır.

Modernleşme kuramcılarının bireyden hareketle geliştirdikleri yaklaşımın aksine "bağımlılık" kuramcılarının toplum ve toplum yapısından hareket etmektedir. Modernleşme görüşünün karşısına, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere ile aynı süreçleri yineliyemeyeceği görüşü ile çıkan "bağımlılık" kavramında iki temel görüş belirtilmektedir. Bunlardan ilki; "azgelişmiş"liğin günümüzdeki gelişmiş ülkelerin geçmişte yaşadıkları "gelişmemişlik" sürecinden farklı ve gelişmişlikle yanyana bulunmaktan kaynaklanan bir sorun olduğu, ikincisi ise bağımlılığın azgelişmiş ülkelere özgü olan ve onların gelişmelerini önleyen (ya da çarpıtan) bir durum olduğu için gelişmiş ülkelere kıyasla

tanımlanmasıdır. (1.görüş için bakınız: Furdato, 1961: 129; Frank, 1969:4; 2.görüş için bakınız: Phillips, 1977; Bernstein, 1979: 92, (anan), Gülalp, 1983, 133).

Yukarıda anılan temel yaklaşımlar ve bu yaklaşımların türevleri durumundaki diğer birçok yaklaşımda açıklanmak istenen ortak nokta "kent" ve "kentleşme" olgusunda görünüm bulan ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılardır. Bu çok boyutlu konuda çalışmalar yapan araştırmacılar sorunu tanımlamada ve çözüm yolları geliştirmede karşılaştırmalı yöntemleri kullanmaktadır. Ancak Castells'in de belirttiği gibi bu çalışmaların teorik temelleri eleştiriye çok açıktır (Castell, 1976; Walton, 1979: 392). Ayrıca yukarıda anılan yaklaşımların ortak noktası, açıklanmak istenen olguların kentle ilişkilerinin kurulamamış ve "kent" in tek başına ele alınamamış olmasıdır. Özellikle bağımlılık okulu araştırmacıları ortak bir görüş olarak kentsel açıdan sosyal bilimlerin bir karmaşa içinde olduğunu öne sürmektedir. Bunun nedeni de kentin tek başına ele alınmasını haklı gösterecek bir teorik perspektifin olmamasına bağlanmaktadır (Walton, 1979: 392). Diğer bir deyişle kentleşmeyi toplumsal bir süreç olarak görmek ve özelliklerini açıklamak için buna yönelik bir teorik perspektif gerekmektedir. Genel çizgileri ile bu araştırmacılar kentleşmenin, tarihsel ve ekonomik temellerini tanımlamak ve kentleşmeyi değişen üretim biçimleri ve sermaye birikimi koşulları çerçevesinde açıklamak çabasıdadır.

Bu araştırmacıların çoğu kentsel toplumsal mekansal örgütlenme üzerinde durarak siyasal ve toplumsal hareketleri

ve ilişkileri irdelemektedir. Böyle bir yaklaşım kavramsal düzeyde kalmak zorundadır, çünkü kenti tek başına ele almak aynı zamanda yukarıda sözü edilen ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılardaki ulusal ve uluslararası etkilenmenin oransal ağırlıklarının saptanmasını gerektirmektedir. Bu ise oldukça güç, hatta imkansız görünmektedir. Günümüzde ülkelerin dünya ekonomik sistemine eklemlenme biçimlerinin ortaya çıkardığı karmaşık ilişkiler, olguya böylesine bütüncül bir bakış açısından yaklaşma zorunluluğu getirmektedir.

Burada açıklanması gereken bir diğer önemli konu da şimdiye dek yapılan araştırmaların (özellikle yukarıda sözü edilen bakış açısında) kentsel mekana indirgenememiş olmasıdır. Bu nedenle geliştirilen birçok kuram ve yaklaşım, kentsel mekandaki toplumsal örüntünün fiziksel görüntüsünü açıklamakta ya yetersiz ya da kısıtlı kalmaktadır. Örneğin, sosyolojik olarak kent kültürü olgusunun kentin boyutlarına, nüfusuna ve nüfus yoğunluğuna bağımlı olmadığı, ancak sanayileşmenin doğrudan bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu konuda tüm söylenen yalnızca nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna bakılarak bir kent kültürü tanımının yapılamıyacağıdır (Walton, 1976: 303). Görüldüğü gibi bu yaklaşım çözümleyici değil betimleyicidir çünkü olguyu hiçbir zaman gerekli nedensellik ağı içine yerleştirmek mümkün değildir. Bu durumda da araştırma karşılaştırmalı olmak yerine betimliyeciyi olmaktadır.

Yapılan araştırmaların bir kısmı ise bu sorunları göz önünde tutarak konuya bir yandan kentsel mekansal

ilişkileri, diğer yandan ortak kullanıma ayrılmış işlev alanlarının nitelik ve niceliklerini irdeliyerek yaklaşımlardır (Walton, 1976: 304). Ancak az gelişmiş ülkelerde gerek kentsel mekansal ilişkilerin gerekse kamusal işlevlerin nitelik ve niceliklerinin irdelenmesi ile yalnızca o kente özel bazı sonuçlara varılabilir. Gerçekte az gelişmiş ülkelerde yaşanan kentleşme olgusunun kentlere yansımada analogiler aranması ancak çok genel boyutta söz konusu olabilir ki bu durum zaten bilineni bir defa daha bulmak demektir.

Genelde gerek kent plancıları, gerek kent düzeyindeki yöneticiler gerekse merkezi yönetim birimleri, kentleşme olgusunu fiziksel boyutu ile algılamakta ve sorunları fiziksel yapıdan kaynaklanıyormuş gibi görmektedirler. Ulusal ölçekte hem fiziki hem de toplumsal ve ekonomik temelli sağlıklı bir planlama kademelenmesi ve planlaması oluşturulamamış tüm az gelişmiş ülkelerde olguya başkaca bir bakış açısından yaklaşmanın siyasal ve ekonomik maliyeti çok yüksektir. Ülkenin içinde bulunduğu dünya sisteminden soyutlanmasının güçlüğü karşısında, toplumların bağımlılıklarının "ithal-ikameci" politikalar yardımı ile iç pazar dinamiklerinin canlandırılması ve gelişmenin kendine yeten bir toplumsal sistem ile sağlanması da, gerçekleştirilmesi zor bir yaklaşımdır.

"Dünya sistemi" kuramı olarak adlandırılan yaklaşım, Frank'ın "bağımlılık" kuramının Wallerstein tarafından yeniden gözden geçirilip geliştirilmesi çabası olarak tanımlanabilir (Gülalp, 1983). Dünya sistemi yaklaşımında

"metropol-uydu" ikilemi yerini , "merkez-çevre" ikilemine bırakmıştır. Bu kavramlar, Frank'ın bağımlılık kuramındaki kavramlarla eş anlamlı olmakla birlikte dünya sistemi yaklaşımında sadece "ülkeleri" tanımlamaktadır (Frank, 1967: 7-8). Bu yaklaşımının bağımlılık yaklaşımından bir diğer farkı, "merkez-çevre" bağlamında kurulan ilişkinin zincirleme bir ilişki olmaması yani toplumun en uç noktasına kadar gitmemesidir.

Temelde "dünya sistemi" yaklaşımı üç ana ögeyi içermektedir. Birincisi; dünya sistemi coğrafi mekanlara gereksinim gösterir, yani bir anlamda mekansaldır ve mekansal özelliklere göre şekillenir. İkincisi; bu sistemde ülkeler zorunlu olarak karşılıklı "bağımlıdır". Üçüncüsü ise bu bağımlılığa dayalı olarak bir "işbölümü" oluşmaktadır (Wallerstein, 1974: 348).

Birey ve toplumlar belirli koşulların gerçekleştirilmesi koşutunda dünya ekonomik sistemi içinde konumlanmışlardır. Toplumların davranışlarını belirleyen içsel unsurlar yadsınamaz ancak sistem içindeki konumları, sabit olmamakla birlikte, sistemin genel koşullarına bağımlıdır. Burada dünya ülkelerinin ister gelişmiş isterse azgelişmiş olsun "bağımlı" olduklarını yeniden vurgulamakta fayda vardır. "Dünya sistemi" içinde uluslar ve dolayısı ile bireyler, sistemin çok küçük bir parçası olarak, sistemin işleyişi koşutunda tanımlanmış durumdadır.

Kentlerin ve buna koşut olarak kentleşmenin nitel gelişmesini sadece yaşanan yoğun göçe bağlamak veya ülkeyi kendi içinde kapalı bir sistem gibi düşünmek, ülkeyi içinde

bulunduğu "dünya ekonomik sistemi"nden, kenti de bu sistemin etkilerinden soyutlamak demektir. Çünkü kentler ülkenin "dünya ekonomik sistemi" ile eklemlenme noktalarıdır. Gelişmeleri ve nitelikleri bu sistem tarafından belirlenmektedir.

Çalışmada "dünya sistemi" ve "dünya ekonomik sistemi" kavramları, Wallerstein'in tanımlamaları doğrultusunda kullanılmıştır. Wallerstein, "dünya sistemi"ni genel "toplumsal sistem"in bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Toplumsal sistemden hareketle varılan "dünya sistemi" kavramı bir anlamda toplumsal değişmeyi incelemek üzere oluşturulmuş bir bütün olarak vurgulanmaktadır. Ülkelerin ve kentlerin sistem içindeki konumları sistem içindeki rollerine göre şekillenmektedir. Kuramın bu açıdan ülkeler ve kentler arasında analogiler yarattığı öne sürülmektedir.

Bu konuda özellikle Laclau'nun hem Wallerstein'e hem de bağımlılık okulunun önde gelen savunucusu Frank'a önemli eleştirileri olmuştur. Laclau eleştirilerinde "dünya sistemi" tanımlamasını, "... somuta yaklaşma sürecinin sonunda ortaya çıkan ... farklılıkları ifade etmek yerine onları -farklılıkları- ortadan kaldırarak yaratılan homojen bir bütün" olarak görmektedir (Laclau, 1977: 45).

Wallerstein, dünya ekonomisinin ise "dünya sistemi" nin bir ürünü olduğunu savunarak dünya ekonomisinde XVI. yüzyıldan bu yana kapitalizmin hakim üretim biçimi olduğunu savunmaktadır. Ancak birbirlerinin nedeni olmadığını vurgulayarak, bu iki kavramın aslında tek bir bölünmez olguyu tanımladığını ileri sürmektedir (Wallerstein, 1974: 391).

Konunun ekonomik ve siyasal tabanlı kuramsal açıklaması ve tartışması kabul edileceği gibi oldukça geniş ve bu çalışmanın çerçevesi dışındadır. Bu açıdan burada konunun temel kavram ve eleştirilerinin anımsatılması ile yetinilmektedir.

B.ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ

Bu çalışma, "dünya sistemi" bağlamında, Friedmann ve Wollf tarafından öne sürülen

"kentleşme sürecinin iktisadi, sosyal ve mekansal özelliği bu kentlerin -metropollerin- büyük ölçüde dünya sistemi ile bütünleşme biçimini yansıtır" (Freidman ve Wollf, 1976: 309).

önermesinin kabulüne dayandırılmıştır. Ülkelerde gözlenen kentleşme süreci, dünya ekonomisi içinde etkisi altında bulunduğu bir takım makro düzeydeki etmenlerle ilintili olarak ortaya çıkmaktadır. Metropoller ise ülkelerin bu etmenlerin koşutunda dünya ekonomik sistemine eklemlenme biçimine ve yoğunluğuna bağlı olarak kentleşme sürecinin niteliksel bir dönüşüme uğraması ile gelişmektedir. Dünya ölçeğinde haberleşme ve iletişim ağı içindeki konumları ülkelerin dünya ekonomik sistemi içindeki konumlarının da bir göstergesidir. Metropoller aynı zamanda ana sistemin, üretim, pazar ve sermaye aktarımı örgütlenmesinin merkezleri ve denetim noktalarıdır. Barındırdıkları işlevlerdeki çok boyutluluk ve etkiledikleri - etkiledikleri ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal sistemler, metropollerin çok boyutlu ölçütlerle incelenmesini gerektirmektedir.

Bu çerçevede ele alınan azgelişmiş ülkelerdeki "kentleşme süreci"ni irdelemek, bu ülkelerin birçoğunun

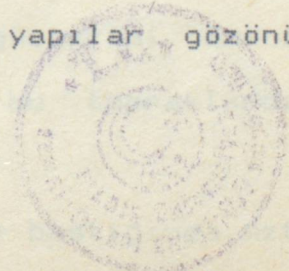
karşı karşıya kaldıkları "sömürgeleşme süreci"nin irdelenmesi ile eşanlamlıdır. Bu açıdan, birinci bölümde, sömürgeciliğin dünya üzerindeki yayılımı genel çizgileri ile verildikten sonra, özellikle Latin Amerika'daki gelişimi ve bu gelişimin kentleşmeye olan etkileri incelenecektir. Ayrıca altbölümler olarak, kentleşme - metropolleşme olgusu bağlamında metropolleşme olgusu ve ekonomi, toplum ve kentbilim dizini içinde yer alan "metropol" tanımlarının bir özetini kapsamaktadır. Bu bölümde "metropoliten alan" tanımları çeşitli yaklaşımlar doğrultusunda gruplandırılarak verilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ülkeler bazında derlenen makro göstergeler yardımı ile kentleşme olgusunun belirleyicisi durumundaki ilişkiler saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda elde edilen ilişkiler sistemi içinde kentleşmeden metropolleşmeye geçiş aşamasında etkin olan olgular belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde amaç, kentleşme ve metropolleşme olgularının ne gibi ulusal ve uluslararası gelişmeler sonucunda belirlendiğinin saptanmasıdır. Bu bölümde, geliştirilen varsayımlar sayısal tabanlı inceleme yöntemi ile irdelenmiş ve benzer veya farklı ülkelerin saptanması, bu ülkelerdeki kentleşme olgusunun irdelenmesi ve bu bağlamda kentleşmenin metropolleşme dönüşümünün genel karakteristiklerinin ortaya konmasına çalışılmıştır. Bu varsayımlardan ilki kişi başına GSMH değerlerinin yüksek olduğu ülkelerde kentleşme oranının da yüksek olduğudur. Yapılan irdelede bu temel varsayımının örnek kütlede doğrulandığı bulunmuştur. Çalışmada kullanılan diğer

ölçütler, sektörlerin GSMH içindeki payları, toplam ticaret hacmi ve toplam dışsatım oranları, işgücünün sektörel dağılımı, yabancı yatırımların GSMH içindeki payı ve kişi başına yabancı sermaye oranı, gayri safi yurtiçi yatırım toplamının, özel tüketim ve kamu harcamalarının GSMH içindeki payı ile ülkelerdeki toplam kentsel nüfus ve bu nüfusun kentlere dağılım değerleridir.

Üçüncü bölüm Afrika, Latin Amerika ve Avrupa'dan seçilmiş metropoliten alanlardan örnekler verilerek bu alanlardaki özellikler ve dünya sistemi içindeki konumları genel hatları ile açıklanmıştır. Afrika'dan Kahire ve Abidjan, Latin Amerika'dan Sao Paulo ve Mexico City, ile Avrupa'dan Paris Metropoliten Alanı (Region d'Île-De-France) farklı kıta ve gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde oluşan metropoliten alanların niteliklerinin ortaya konması açısından ele alınmıştır.

Sonuç olarak gerek ampirik bulgular gerekse örnek metropollerin karşılaştırılması ülkeler ölçeğinde yaşanan kentleşme ve kentleşme-metropolleşme dönüşümünde farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılıklar yalnızca yerel ve ulusal yapıların sonucu olmayıp, dünya ölçeğinde ortaya çıkan gelişmişlik-azgelişmişlik ve bunun yarattığı sonuçlarla yakından ilişkilidir. Varılan sonuç, özellikle azgelişmiş ülkelerde hızlı kentleşme ve metropolleşmenin yarattığı sorunların bu belirleyici yapılar gözönüne alınmadan çözümlenemeyeceğidir.

I.BÖLÜM:

SÖMÜRGEÇİLİK - AZGELİŞMİŞLİK - METROPOLLEŞME

Azgelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecini irdelemek, bu ülkelerin bir çoğunun karşı karşıya kaldıkları "sömürgeleşme" sürecinin irdelenmesi ile eş anlamlıdır. Bu açıdan, bu bölümde, sömürgeciliğin dünya üzerindeki yayılımı genel çizgileri ile verildikten sonra özellikle Latin Amerika'daki gelişim incelenecektir.

A. SÖMÜRGEÇİLİK - AZGELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ

Avrupa kaynaklı "sömürgecilik" klasik anlamıyla XVI. yüzyıl başlarında İspanyol konkistadorların (conquistadores) Amerika kıtasına ulaşmaları ile başlamış ve 1960 larda Afrika'daki bağımsızlık hareketleriyle son bulmuştur. Dört buçuk yüzyıllık bu dönemin sömürge ülkeler için homojen bir süreç olduğu söylenemez. Endüstri devrimiyle birlikte bu ülkelerdeki özellikle toplumsal yapıda önemli farklılaşmalar meydana gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme döneminde Avrupa'nın Amerika kıtasına iyice hakim olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'i, dolayısıyla Akdeniz ticaretini denetimine aldığı sıralarda, İtalyan Şehir Devletleri'nin dışında kalan Avrupa ülkeleri tümü ile güçlerini Amerika kıtasında kazanacakları topraklara ve bu topraklardaki kaynaklara yöneltmişlerdir.

1519'da Cortés Meksika kıyılarına ayak bastığında Aztek

kralı Motecuhzoma tarafından altın ve gümüş hediyeler ile karşılanmıştır. Bu karşılama ve özellikle hediyeler kıtanın ve de Azteklerin sonunun başlangıcı olmuştur. Cortès'in amacı basit bir define korsanlığı değildi. Bu seferde İspanyollar yeni koloniler kazanmak amacıyla idiler. Bu amaç İspanyolları Aztek Krallığı'nın başkenti Tenochtitlan'da (Mexico City) yönelmiştir. Aztek başkentinin alınması İspanyollara ve müttefikleri Tlaxcala Krallığı'na 30 000 ve Azteklere ise tamamı ile yok edilmiş bir başkent ve 240 000 ölüye mal olmuştur. 1519'da başlayarak İspanyollar önce Aztekleri yok ederek Meksika'ya, sonra Panama'dan geçerek Peru'ya ulaştılar ve İnka Medeniyeti'ni de zor da olsa yok ederek Peru'ya ve önemli hammadde kaynaklarına sahip oldular (Braudel, 1979: V-2; Fagg, 1969; Luraghi, 1975).

Bundan sonra Peru'da belki de Latin Amerika'nın özelliği olacak iç savaşlar ortaya çıkmıştır. 1550 yılına kadar süren bu savaş döneminde İspanyol Krallığı bu "yeni dünya" dan akan ve o güne kadar Avrupa'nın sahip olamadığı büyüklükte altın ve gümüş varlığına sahip olmuştur. Bu durum İspanya ve Portekiz'de kendilerini soylu kabul eden ve çalışmaktan hoşlanmayan üretim yapmayan bir toplum oluşturmuştur. Özellikle lüks tüketime olan istemin artması ile ortaya çok karlı bir ticaret ortamı çıkmış ve altın ve gümüş piyasası ticaret burjuvazisinin eline geçmiştir. Altın ve gümüş piyasasının denetlenmesi ihtiyacı denizaşırı alanlarda ticaret kumpanyaları kurulmasını gerektirmiş ancak denizaşırı ticaretin riski hammadde kaynaklarında hızlı bir tekelleşmeyi zorunlu kılmıştır. Gelişen denizaşırı ticaret

çatışma ortamını da beraberinde getirmiş ve bu dönemde ticaret kumpanyaları devletin korunma önlemleri almasını istemişlerdir (Kazgan, 1980: 26). Merkantilizm olarak tanımlanan bu düşüncenin dünya ticaret sistemi üzerindeki etkinliği XVIII. yüzyıla kadar sürmüştür (Kazgan, 1980: 32-33).

XVI. yüzyılın ortalarında ise Portekizliler, İspanyollar ve Hollandalılar bugünkü Jamaika, Brezilya, Meksika, Peru, Şili ve Kanada'da kurdukları kentler üzerinden Amerika kıtasının özellikle altın ve gümüş rezervlerini ülkelerine taşımaya başlamışlardır. Avrupa bu dönemde Rönesans'ı yaşamaktadır.

Aslında Amerika kıtası Avrupa ülkeleri için Hindistan'a Akdeniz'i kullanmadan ulaşabilmek için çalışıldığı sıralarda bulunmuştur. Daha önceleri Portekizliler Hindistan'a Afrika kıtasının etrafından dönerek ulaşmışlar ancak kıtanın içlerine girmeden Atlantik kıyılarında deniz ve ticaret üsleri kurmakla yetinmişlerdi. Bu üsler daha sonraları fildişi, biber ve Amerika kıtasındaki maden ocaklarında çalıştırılmak üzere toplanan kölelerin alışverişinin yapıldığı merkezler olarak gelişmiştir (Luraghi, 1975: 231). Bu noktada Afrika kıtası için önemli olan Portekizlilerin kıtanın içlerine girmemeleri ve Hindistan'a ulaştıktan sonra da kıtayı unutmuş olmalarıdır. Afrika kıtasının Avrupalı sömürgeci ülkelerin dikkatini çekmemesinin bir diğer önemli nedeni de hiç kuşkusuz aranılan değerli madenlerin Amerika'da bulunmuş olmasıdır. Hollandalıların 1655'te Ümit Burnu'na yerleşmeleri ile birlikte Afrika kıtası da sömürgecilik

tarihi içindeki yeri almıştır. Özellikle XIX yüzyıldan itibaren kıtanın kaynakları Avrupa'nın "endüstri devrimi" ni yaşayan ülkelerince kullanılmıştır.

Avrupalılar karşılaştıkları değişik toplumlar karşısında değişik tercihlerde bulunmuşlardır. Bu değişik tercihler merkantilizmin, doğa ve insan kaynaklarını sonuna kadar işletmek olan içsel gerekleri ile karşılaşılan dirençlerin kırılması anlamındaki dışsal gereklerin diyalektiği altında oluşmuştur. Aslında merkantilizmin karşı koyulmaz gücü bu iki olguyu, yalnızca ekonomik olan toplumsal ilişkiler kurarak ticaret burjuvazisini oluşturma ve böylece ülkenin tüm üretim ve toplumsal sistemine hakim tek bir olgu halinde bütünleştirme olanağına sahiptir.

Avrupalılar Amerika kıtasına çıktıklarında iç çekişmeleri kullanarak, Meksika'da Tenocktitlan'a karşı Tlaxcala Krallığı'nı, Peru'da Atahualpa'ya karşı da Huascar Krallığı'nı yanlarına çekmişlerdir. Ayrıca özellikle İspanyollar mevcut toplumsal tabakaları ve özellikle üst tabakayı kısa vadeli beklentilerine göz yumarak kendi siyasal ve ekonomik baskı stratejilerinin bir parçası olarak kullanmışlardır. Yeni bir üretim şekli için yapılan bu baskılar sonucunda da Amerika'da eskiye ait hiçbir şey kalmamış hatta toplumlar yok olmuş, gelenekler unutulmuş, kültür birikimi yok olmaya yüz tutmuştur.

1750 lerde Avrupa'nın sömürgesi durumunda olan ülkelerde yaklaşık 22 milyon kişilik bir nüfus yaşadığı görülmektedir. Bu Avrupa'daki nüfusun yaklaşık %22'sini oluşturmaktadır. "Endüstri devrimi" ile birlikte Avrupa'nın

ürettiği malların Ortadoğu ve Afrika pazarlarına girmesi ve Arap malları karşısında değer kazanması, Avrupa sömürgeciliğinde önemli gelişmelerin oluşmasına neden olmuştur (Raymond, 1979: 115-134, (içinde), Bairoch, 1985: 487).

Avrupa'nın sömürgesi durumunda olan ülkelerde kentleşme karakteri olarak nüfusun büyük kentte yoğunlaşması dikkati çekerken Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer alan topraklarda büyük kentlerin nüfus kaybettikleri izlenmektedir. Söyle ki ; XVI. yüzyıl ortalarında İstanbul 700.000-900.000 kişilik bir nüfus büyüklüğüne ulaşmış iken Anadolu'nun en büyük iki kenti olan Bursa ve Kayseri, sadece 25.000-40.000 kişilik bir nüfusa sahiptir. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorlunun sınırları içindeki en önemli 18 kentte 1500 - 1700 yılları arasında toplam 250.000 kişilik bir nüfus azalması gözlenmiştir. Bu azalma 1700-1800 yılları arasında 100.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu 18 kentten sadece beş tanesi çok zayıf da olsa nüfus açısından bir gelişme göstermiş, üç tanesi nüfuslarını korumuş geriye kalan on tanesinde önemli nüfus kayıpları oluşmuştur (Chandler ve Fox, 1974). Bütün bu gelişimin aksine İmparatorluğun merkezi İstanbul'un, 1560-1600 arasında 650.000, ve 1700-1730 yılları arasında ise 1 milyon nüfusu ile dünyanın en büyük kenti durumunda olduğu görülmektedir.

Osmanlı topraklarında izlenen kentsel gelişmenin aksine Avrupa sömürgelerindeki kentlerde önemli nüfus ve yoğunluk artışları gözlenmektedir. XVI. yüzyıl başlarında Latin Amerika'da nüfusu 20.000'in üzerinde olan otuza yakın kentin varolduğu sanılmaktadır (Bairoch, 1985: 499 tablo 24/1). Bu

kentlerin sadece dört veya beş tanesinin nüfusu 50.000'in üzerindedir. 1750 yıllarında da Latin Amerika'daki kentsel görüntü 1500 lü yıllardaki ile hemen hemen aynı olmuştur. Bu oluşumda dikkati çeken en önemli nokta üç büyük kentleşmiş bölgenin ikisi eski kentleşmiş bölgeler ile çakışmaktadır: Meksika ve And Dağları'nın kuzeyi; Kolombiya, Ekvador, Peru, üçüncü bölge ise bu dönem içinde kentleşmiş Brezilya'dır.

B. METROPOLLEŞME

Günümüzde azgelişmiş ülkelerde yaşanan kentleşme sürecini açıklamak için iki temel görüş ortaya atılmıştır. Bunların ilki kenti çevresini tanımlamakla açıklayan yaklaşım (Fanon, 1963; Frank, 1967; Piao, 1965: 9-30; (içinde), McGee, 1975: 13), diğeri ise modernizasyon yaklaşımı olarak adlandırılan ve kenti gelişmenin itici gücü olarak tanımlayan yaklaşımdır (Hirschman, 1958; Friedmann, 1968). Bu iki görüş temelde birbirinden temel yaklaşımları açısından farklıdır. Ancak kenti ve buna koşut olarak azgelişmiş ülkelerde izlenen "kentsel gelişme"yi açıklayan bu görüşlerin, olguya, amaçlananın aksine, abartmalı bir biçimde yaklaşarak azgelişmiş ülke gerçeklerinin dışına düştüğü öne sürülmektedir (McGee, 1975: 13).

Kentleşme konusunda azgelişmiş ülke gerçekleri olarak, azgelişmiş ülke kentlerinin hızlı büyümesi ve kentleşme düzeyinin ve hızının bölgesel farklılıklar göstermesi ortaya konulabilir (McGee, 1975: 14). Bu konuda vurgulanması gereken ; azgelişmiş ülkelerde gözlenen hızlı büyümenin

gelişmiş ülke kentlerinin tarih içindeki en hızlı nüfus artış yüzdelerinin çok üzerinde değerlerle gerçekleşmiş olduğudur (Kingsley, 1968). Özellikle Latin Amerika'da nüfusun yarısından fazla bir bölümü kentlerde ve bu nüfusun da yaklaşık %30'u nüfusu 100 000 den büyük kentlerde yoğunlaşmıştır. Bu oran Afrika'da (1980) %12 ,Asya'da (1980) %40 dolaylarındadır.

"Bu çarpıcı büyüme, bir kent devriminden [urban revolution] söz edebilmemizi sağlıyorsa da, belki de az gelişmiş ülkeleri bu gidişle nüfuslarının %70-80'i kentlerde yaşayan kentli uluslar [urban nation] olacak ve Toynbee'nin deyimi ile "Dünya Kenti"nin parçasını oluşturacaklardır. Bu olanaklı ise, gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden yola çıkan batı teorilerinin, az gelişmiş ülke kentleşmesini yorumlamak ve gelişimini kestirebileceği kabul edilmelidir" (McGee, 1975: 14-15).

McGee'nin yukarıda söz konusu ettiği koşulun oluşabilmesi Wallerstein'in savunduğu dünya sisteminin dünya ölçeğinde gerçekleşmesi ile olanaklıdır. Bu ise ulusal sınır, devlet ve ekonomi kavramlarının ortan kalkması demektir.

Geleneksel yaklaşımlar, az gelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecinin gelişmiş ülkelerdeki kentleşme süreci ile tıpatıp benzerlik gösterdiği varsayımını kabullenmiştir. Zaman ve yer bakımından farklılıklar gösterebilir de, az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerdeki "Endüstri Kenti" gelişimi aslında aynı süreç olarak kabul edilmiştir. Yani tüm farklılıklarına karşın az gelişmiş ülkelerde kentleşme gelişmiş ülke deneyimlerinin bir tekrarıdır (Reissman, 1964: 167-168). Oysaki olguya böylesi bir bakış açısı ile bakmak bu ülkelerdeki tüm gelişmelerin gelişmiş ülkelerde de görülmüş olduğunu kabul etmek demektir ki, bu tarihsel bir yanlışlıktır. Kentleşme olgusunun az gelişmiş ülkelerde

tarihsel bir bakış açısıyla gelişiminin irdelenmesi olgunun sosyal-ekonomik ve siyasal yönlerinin içerdiği ve gelişmiş ülkelerin doğrudan etkisi altında oluşmuş çok sayıda etmeni ortaya koymaktadır. Özellikle belirtmek gerekir ki bu etmenlerin oluşumu neden ve sonuçları da ülkeden ülkeye değişmektedir.

Gerçekte Metropoliten Alan, mevcut kentsel oluşumların nüfus yoğunluğu artışı ve alansal genişlemesinden farklı bir olgu olarak ele alınmalıdır. Çoğunlukla metropoliten alan tanımlarında (Blumenfeld, 1964; McKenzie, 1970: 70-76) ve özellikle istatiksel sınırlamalara dayalı irdelemelerde (I.U.R.B., 1959) bu niteliksel değişim söz konusu edilmemekte ve yapılan tanımlar tüm kentlere uyarlanabilir olmaktadır.

Ancak üzerinde durulması gereken, metropoliten alanları kentlerden farklılaştıran en önemli noktanın sadece alan büyüklüğü değil (ki alansal büyüme metropolün yapısında vardır), ancak aktivitelerin, işlevlerin ve toplumsal grupların ve bunların içsel ilişkilerinin mekandan bağımsız olarak toplumsal dinamizm içinde kent mekanında yayılmasıdır (Castells, 1975: 5). Metropoliten alanlarda gözlenen oluşum tüm işlevlerin alan bütününde yer almasıdır. Bunların en belirginleri, üretim (tarımsal üretim de dahil), tüketim, ticaret ve yönetim, işlevleridir. Bu işlevlerin bir kısmı bazı alanlarda yoğunlaşırken bir kısmı da kent mekanına yayılmıştır.

Bir metropoliten alanda organizasyon, mekana farklı alan ve yoğunluk değerleri ile yerleşmiş bu işlevlerin

ilişkilerinin düzenlenmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin sanayi alanları, birbirleri ile bütünleşen ve teknik olarak homojenliğe varan kuruluşların bir araya gelmesi ile oluşmuşlardır. Aynı kapsamda bir firmanın yan kuruluşları da firma ana ünitesinin yanında yer alabilmektedir.

Metropoliten alanda ticaret genelde uzmanlaşmasını nadir mallarda yoğunlaştırmıştır. Aynı zamanda günlük tüketim mallarının dağıtımı da buradan denetlenmektedir. Bütün bu ilişkiler sistemi güçlü bir ulaşım sistemi tarafından sağlanır, ve metropoliten alanlarda gözlenen ulaşım sistemi genel nitelik ve niceliği ile metropol yapısının görüntüsü durumundadır.

Özetle, metropoliten alan kendine özel bir sosyal yapının, ulusal ve uluslararası koşullardan etkilenmesi sonucunda gelişip şekillenmektedir.

C. METROPOLİTEN ALANLARIN TANIMI, SINIRLANMASI, SINIFLANMASI

Günümüzde kenti tanımlamak için yaygın olarak üç kavram kullanılmaktadır:

- a- Kent
- b- Aglomerasyon
- c- Metropoliten Alan

"Kent" genellikle yönetsel sınırları olan ve kentsel bir merkez oluşturan bir veya birden fazla mahalleyi içermektedir.

"Aglomerasyon"u banliyöleri olan kent olarak tanımlamak olasıdır, kente bitişik durumda olan ve kentsel karakterli yerleşim alanlarının bütünleşmesiyle oluşmak-

tadır. Orta Çağ'da bazı kentlerin banliyölerinin olduğu gerçek olmakla birlikte, banliyö XIX. yüzyılın karakteristik bir ögesidir. Bu durumda "aglomerasyon"un da XIX. yüzyıl kentsel gelişiminin ürünü olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

"Metropolitan Alan" kavramı ise ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmaya başlanmış ve sadece çok büyük kentleri tanımlamak için uygun görülen bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Bairoch, 1985: 291). Metropolitan alanlar tarihsel bir perspektif içinde irdelendiğinde ilk olarak Eski Yunan'da karşımıza çıkmaktadır. "Metropolis" yeni Yunan kolonilerindeki kentleri kültürel, politik ve ekonomik olarak etkisi altına almış kent olarak tanımlanmaktadır (metro: "ana", polis: "kent") (Bergel, 1955, 119). Sonraki yıllarda "metropolis" tanımı dünya ölçeğinde önem kazanmış kentleri tanımlamakta kullanılmıştır.

XVI. yüzyılın başlarında dünyada metropolis olarak nitelenebilecek iki kent görülmektedir: Roma ve İstanbul. Bu iki kentin yanı sıra önemini hızla kaybeden Venedik ve hızla önem kazanan Paris diğer önemli kentlerdir. XIX. yüzyılın başlarında ise Osmanlı İmparatorluğunun gerileme sürecine girmesi ile birlikte İstanbul'un da önem yitirmeye başlamış olduğu buna karşılık Roma'nın metropolis niteliğini Londra, Paris ve Viyana ile birlikte sürdürdüğü görülmektedir. Bu tarihlerde St. Petersburg ve Berlin önem kazanmaya başlamış iki kent olarak ortaya çıkmasına rağmen günümüzün dev megalopolisi New York'un henüz önemli kentler arasındaki yerini almadığı görülmektedir. Tarihte ilk kez 1820'de bir metropolisin, Londra'nın, nüfusu bir milyon üzerine

çıkıştır.Bu tarihten yaklaşık yüz yıl sonra nüfusu milyon üzerinde olan metropolis sayısının elli civarında olduğu görülmektedir.

Endüstri devrimi beraberinde kitle üretiminin gelişmesini getirmiş ve ekonomi ulusal sınırları aşarak yeni bir etkinlik kazanmıştır. Bu etkinlik koşutunda ve özellikle denizaşırı ülkelerden sağlanan hammadde kaynaklarının işlenmesi ve denetlenmesi zorunluluğu karşısında ekonomik kuruluşlar daha geniş boyutlarda merkezi bir birlik içinde yeniden örgütlenmiştir. Bu merkeziyetçi örgütlenme belli yerleşim alanlarında yoğunlaşmış ve kentler, ekonomideki bu örgütlenmenin koşutunda gelişmiştir.

Ekonomik ilişkilerin bir gereği olarak ortaya çıkan hizmetler sektörü bu kentlerde hızla gelişmiştir. Bu gelişme beraberinde artan bir yaşam düzeyi ve yeni istemler getirmiş ayrıca gelişen teknoloji ve otomasyon kentsel alanlarda yaşayanların hizmetler sektörüne kaymaları ile mekansal ve toplumsal düzeyde bir değişim sürecini başlatmıştır. Bu değişim süreci ilk olarak büyük kentlerde hissedilmiştir. Daha sonraları bir çoğu metropoliten alan olarak tanımlanacak bu kentler ulusal ekonominin içindeki etkinliklerinden çok uluslararası ekonomik ilişkilerde üstlendikleri rolün önemine göre büyümüş veya küçülüp yok olmuşlardır.

Uluslararası işbölümüne ve işlevleşmeye koşut olarak metropoliten alanı söz konusu olgular ile öne çıkan bir kentleşme kademelenmesi olarak açıklamak olasıdır.

"Endüstri etkinliklerinin geniş bir kesimini denetim altına aldığı gibi çeşitli hizmet uğraşlarının merkezleştiği bu büyük kentler, giderek, endüstri kentinin çerçevesini aşan bir yapısal bir

gelişmenin kaynağı olmuştur. ... gerçekten, ekonomik etkinlikler ve buna bağlı olarak nüfusun yoğunlaştığı bu merkez kentler, giderek çevre alanı ve bu alan içindeki yerleşmeleri kendine göre biçimlendirerek metropolleşmişlerdir. Bir kentin, çevre kent ve kır yerleşmeleri üzerinde etkinlik kurarak kendi egemenliği altında geniş kuşatımlı bir toplumsal ve ekonomik işlevleşme ve işbölümü yaratması anlamına gelen metropolleşme, çağımızda kent gelişmesinin belirgin bir eğilimi olmuştur" (Sencer, 1979: 20-21).

Sencer'in tanımlamasında işlevleşme ve işbölümü ulusal ölçekte tutulmuş ve bununla birlikte tanım tek boyutlu olarak ekonomik tabanlı yapılmıştır. Metropoliten alanların bir kent kademesi olarak yorumlanması durumunda --ki Sencer metropolleşmeyi kent gelişiminin genel eğilimi olarak görmektedir-- bu tanım kabul edilebilir. Ancak metropolleşme ve metropoliten alan kavramları ulusal kentsel kademeleşmenin en üst noktasını tanımlamaktan çok, değişik boyutlarda birçok ilişkinin oluşturduğu bir sistemde merkezleşme ve bu kavramın mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nüfus yığılması ile gelişme sürecine girmiş ve ulusal düzeyde kentleşmenin en yüksek değere ulaşmış olduğu kentler olarak da tanımlanan metropoliten alanlar (Reimer, 1952: 85) çevre yerleşmeler ile olan ilişkiler ve bu yerleşmelerin uzaklıklarına bağımlı olarak da tanımlanmaktadır. Böylesi bir bakış açısı ile ekonomik ve kültürel bakımdan etkisi altında tuttuğu uygun uzaklıktaki yerleşmeler ile bütünleşmiş bir kent olarak ortaya konulan metropoliten alanlar (Lee, 1973: 85) genelde ülkenin başka ülkeler ile olan her türlü ilişkisinin kurulduğu en büyük kent olarak da tanımlanmaktadır (Keleş, 1980: 19). Her iki tanımlamada da

belirli büyüklük ölçütleri kullanılması (uzaklık, nüfus ve alan büyüklüğü) bu ölçütlerin zaman ve ülkenin özelliklerine bağımlı olarak göreceli ölçütler olmasından ötürü her ülke ve her kent için farklı bir tanımlama yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

1910'lerden sonra Şikago yöresinde yaptıkları çalışmalar sonucunda yörede "... belirli bir ulaşım ve haberleşme düzeyinde (demiryolu ve telgraf) kentsel yerleşmeler arası karşılıklı etkileşimin birçok yönden değiştiğini ve kentler arasında büyüklükler ve işlevler yönünden yeni bir farklılaşmanın doğduğunu ..." ileri süren Park, Burgess ve McKenzie bir anlamda metropoliten alanın tanımını yapmışlardır. Daha sonraları McKenzie kentin çevresinde oluşan değişimi incelediğinde metropoliten alanı "... yeni bir sosyal ve ekonomik birim" olarak ortaya koymuştur (Kıray, 1982: 353).

Kıray ise günümüzde metropoliten alanların sahip oldukları yüksek nitelikli haberleşme ve ulaşım olanakları ile, "yeni ve değişik bir olgu" olduğunu vurguluyarak, "... bu olgunun ekonomik özellikleri olan bir formu ..." olduğunu ileri sürmektedir. Kıray metropoliten alanları, merkezin koordinasyonu ve kontrolü altına aldığı, mekansal ve sosyal yönden son derece ihtisaslaşmış mozaik halindeki alt bölgelerden oluşmuş tam bir fonksiyonel bütün olarak tanımlamaktadır (Kıray, 1982: 354).

Yine aynı konuda Kıray metropoliten alanların özellikle geçiş dönemi içinde olan ülkeler için sosyolojik açıdan incelemesinin önemi üzerinde durarak Reimer'in tanımlaması

koşutunda metropoliten alanları şehirleşme oluşumunun ileri ve özel bir hali olarak kabul etmekte ve metropoliten alanların içine aldıkları çeşitli büyüklüklerde ve uzaklıklardaki yerleşmelere çeşitli işlevlerin, merkeze de kendine has bir işgücünün yerleştiğini vurgulamaktadır (Kıray, 1982: 355).

Metropoliten alanların doğuşu XIX. yüzyıl boyunca süren endüstri devriminin yarattığı koşullar ve en önemlisi kırdan kente olan yoğun göçe bağlanmaktadır (Eke, 1982: 6). Ayrıca Kurado, "Metropolitenizasyon kentleşmenin ileri bir derecesidir" kabulünden yola çıkarak "Büyük kentlerin gelişip daha da büyüyerek birleşmelerinden ve bir veya birkaç kent etrafında büyük yoğunluklarla nüfus oluşmasından metropoliten alanlar ortaya çıkmıştır" demektedir (Kurado, 1977: 211-224). Bu kabul, nüfus ölçütü kullanılarak yapılan tanımlamaların temelini oluşturmaktadır (örneğin nüfusu bir milyonu geçmiş kentler [Keleş, 1976: 48]). Ancak nüfus daha çok toplumsal, ekonomik ve siyasal içerikli bir kavram olan metropoliten alanı açıklamak ve tanımlamak için yeterli bir ölçüt değildir. Günümüzde nüfusu küçük olmakla birlikte uluslararası ekonomik sistem içinde veya barındırdığı işlevlerin uzmanlaşma düzeyi ve çeşitliliği ile ülkesi içinde metropoliten alan tanımı kazanmış pek çok kent bulunmaktadır (Cenevre). Ayrıca nüfus ölçütü kullanan pek çok araştırmacı tanımlamalarına ikinci veya üçüncü bir ölçütü de almışlardır (Keleş, 1976: 49). Bunlardan Villa, süreç olarak ele aldığı "metropolleşme"nin "... aktivitelerin, işlevlerin ve ilişkilerin yüksek nüfus

yoğunluğu ile karakterize olmuş, bir veya birden fazla alanda odaklanan toplumsal ve ekonomik örüntülerin yapısallığı ile ..." açıklanabileceğini ileri sürmektedir (Villa, 1977: 241-287).

Jones, metropoliten alanları, çağdaş teknolojinin bir unsuru olarak almakta ve Wallerstein'in merkez-çevre tanımı benzeri bir yaklaşımla yorumlayarak, çevrede yaşayanların merkezde çalıştığı ve merkezin sunduğu kültürel, ekonomik ve profesyonel her türlü hizmetten en az merkezde yaşayanlar kadar faydalandığı alanlar olarak tanımlamaktadır (Jones, 1962: 2, (içinde) Rabson, and Regan, 1972: 25 ve Wallerstein, 1974).

Metropoliten alanı meydana getiren merkez-çevre ikileminde merkez ile çevrenin bütünleşmesinde fiziksel boyutun gerekli olamadığı ileri sürülmektedir. Buna karşın bütünleşmenin, yalnızca ekonomik ve toplumsal açıdan zorunlu olduğu savunulmaktadır (Keleş, 1976: 3). Bu tanım gelişmiş ülke metropolleri için oldukça gerçekçi gözükmeyle birlikte azgelişmiş ülke metropollerinde kentli nüfusun kentle bütünleşme süreci farklı olmasından ötürü tam bir anlam kazanamaktadır.

1950'lerde A.B.D. Bütçe Bürosu çevre-merkez ikilisine dayalı olarak sayısal ve ekonomik boyutları belirlenmiş bir tanımı; "... nüfusu 50.000 ya da daha fazla olan bir çekirdek kent ile kentin yer aldığı "county" sınırları dışında olmakla birlikte, bu kentle ekonomik ve sosyal olarak bütünleşmiş, metropoliten yaşam biçimi taşıyan alan" olarak önermiştir (U.S. Bureau of Census, 1961: 4, (içinde)

Eke, 1982: 81; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ispir, 1982: 72-73 ve Goheen, 1971: 47-58).

S.M.A. (Standart Metropolitan Area) tanımına önemli eleştiriler yapılmış özellikle merkez kent nüfusu üzerinde yoğunlaşan bu eleştiriler saptanan nüfusun çok düşük olduğunu ileri sürmüştür. 1959 yılına kadar kullanılan S.M.A. kavramı 1959 da S.M.S.A. (Standart Metropolitan Statistical Area) olarak değiştirilmiş ve tanım içinde bazı değişiklikler yapılmıştır (S.M.S.A.'nın ayrıntılı bir tanımı için bkz. Ispir, 1982: 73-76 ve Goheen, 1971: 47-58).

Uluslararası çalışmalarda sıkça raslanan ve Kaliforniya Üniversitesi Kentsel Araştırmalar Merkezi'nce geliştirilmiş olan metropoliten alan tanımında ise "çevresindeki ekonomik ilişki içinde olduğu yörelerle birlikte, bir veya daha fazla merkez kenti kapsayan, aktif nüfusunun %60'ı tarım dışı işlerde çalışan ve toplam nüfusu en az 100.000 olan alan "

denilmektedir. (International Urban Research, 1980: 26-27, (içinde) Eke, 1982: 9).

Daha genel bir açıdan yaklaşıldığında metropoliten alan tanımını, "...çok yönlü, karmaşık bir olgu, ...bir yönetim düzeni, bir toplumsal organizma, bir ekonomik birim, insanların ve binaların oluşturduğu bir birikim ya da sadece bir coğrafi alan olarak" yapmak olasıdır (Bollens and Schmandt, 1965: XV, (içinde), Eke, 1982: 7).

Bağımlılık okulu kent bilimcilerinin yaklaşımı ile metropoliten alanlarda oluşan ilişkilerin karmaşıklığı altında toplumsal ve ekonomik öğelerin esas teşkil ettikleri bir "altsistem" in varlığını kabullenmek kaçınılmazdır. Bu altsistem, sürecin çok boyutluluğunun gösterdiği özel-

liklerin, her toplumsal oluşumun tarihsel gelişiminden kaynaklandığını da ortaya koymaktadır (Villa, 1977).

Kentbilim yazımında "Metropol", "Metropoliten" ve "Metropoliten Alan" veya "Anakent" olarak olarak adlandırılan olgunun uluslararası geçerli ve kesin bir tanımının yapılmasının oldukça zor olduğunu açıktır. Kullanıldığı yere ve kullanıcıya göre daha genel veya dar kapsamlı tutulabileceği gibi fiziksel, ekonomik, kültürel veya siyasal tabanlı olabileceği kabul görmektedir. Çok sayıda ve çok boyutlu değişkenlere sahip metropoliten alanlarda basit analizlerin veya tanımlamaların yapılabilmesi güçtür. Bu açıdan metropoliten alanların genel özelliklerini açıklamak birçok araştırmacının kabul ettiği bir yöntemdir (Yücel 1971: 8).

A. ÇALIŞMANIN KURAMSAL YAPISI

II. Dünya savaşı sonrası yeniden örgütlenen kapitalist sistem ve kurumları bir anlamda ulusal devlet ve sınırlı egemenlikten kurtularak dünya bütünündeki üretme ve pazar mekanizmalarını amaçlarına uygun şekilde örgütlenişler. Bu örgütlenişlerin temel amacı devletlerin özellikle güvenlik konularında ulusal ekonomik korumacılığının ve buna karşın ulusal üretme ve pazar denetiminin kaldırılmasıdır. Böylece ulusal pazarlar ve üretimin uluslararası pazara aktarılması ve bu süreçte denetimin kaldırılması, özellikle gelişmekte olan ülkelerin pazarlarında ulusal devlet kurumları ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen ve ulusların çıkarlarını

II. BÖLÜM: ve yeni bir dünya ekonomik sisteminin oluşması ile sonuçlanmıştır.

KENTLEŞMENİN MAKRO DÜZEYDE SOSYAL-EKONOMİK ÖLÇÜTLERİ ve KENTLEŞME-METROPOLLEŞME DÖNÜŞÜMÜ ve güçlü bir haberleşme ve

Sömürgecilik ve azgelişmişlik olgusu içinde gelişen ülkeler merkez-çevre ikilemi içinde üstlendikleri rollere göre dünya ekonomik sistemi içinde yerlerini almışlardır. Bu ülkelerde gözlenen gelişmeler, çok karmaşık bir ilişkiler demeti içinde, ekonomik ve politik çok sayıda etmenin yerel toplumsal yapılar ile uzlaşmasına koşut olarak oluşmaktadır. Bu uzlaşmanın yoğunluğu dünya ekonomik sisteminin gereksinim duyduğu altyapı olanaklarının nitelik ve nicelik yönünden yüksekliği ile doğru orantılıdır.

A. ÇALIŞMANIN KURAMSAL YAPISI

II.Dünya savaşı sonrası yeniden örgütlenen kapitalist sistem ve kurumları bir anlamda ulusal devlet ve sınır kısıtlamalarından kurtularak dünya bütünündeki üretim ve pazar mekanizmalarını amaçlarına uygun şekilde yeniden örgütlemiştir. Bu örgütlenmenin temel amacı ulus devletlerin özellikle gümrük duvarları ile oluşturdukları ulusal ekonomi korumacılığının ve buna koşut olarak ulusal üretim ve pazar denetiminin kaldırılmasıdır. Beklenen sonuç ulusal pazarın ve üretimin uluslararası pazara eklemlenmesi ve bu ölçekte denetimin sağlanmasıdır. Özellikle gelişmişlik olgusunun beraberinde ortaya çıkan sorunlar ve çokuluslu şirketlerin etkinliklerini ve güçlerini artırmaları, günü-

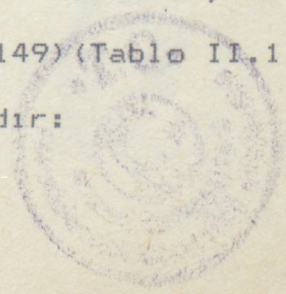
müzde, dünya ekonomik sisteminin sınır ve ulus tanımaksızın genişlemesi ve yeni bir dünya ekonomik haritasının oluşturulması ile sonuçlanmıştır.

Dünya ekonomik sisteminin genişlemesi, denetlemesi ve yeniden örgütlenmesi çok düzenli ve güçlü bir haberleşme ve iletişim ağına bağlıdır. Bu ağın düğüm noktalarını da belirli bir kademelenme içinde konumlanmış kentler oluşturmaktadır. Gerçekte bir üretim, pazar ve denetim ağı olan bu sistem içinde yer alan kentlerin en belirgin ortak özellikleri dünya üzerindeki aktif sermayenin yoğunlaştığı yerler olmalarıdır. Hızlı bir kentleşme süreci içinde gelişen bu kentler dünyada artı üretimin en etkin bir şekilde elde edilmesi ve yer değiştirmesi için çok önemli roller üstlenmişlerdir (Friedmann ve Wolff, 1982: 310).

B. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Çalışmada yer alan örnek, ana kütleyi oluşturan ülkeler toplamı içinden, araştırmada konu olan değişkenlere ait 1980 verileri bulunabilmiş ülkelere oluşturulmuştur. Bu koşullarda oluşturulan örnek 67 ülkeden meydana gelmektedir. Bu ülkelere 15 tanesi gelişmiş pazar ekonomileri olarak tanımlanan ülkelerdir (W.B., 1983: 149). Diğer 52 ülke ise düşük, orta ve orta-üst gelirli ülkelere oluşmuş olup petrol üreticisi yüksek gelir grubunda yer alan Libya'da örnek içinde yer almaktadır (W.B., 1983: 148-149) (Tablo II.1).

Örnek kütleyi oluşturan ülkeler şunlardır:

Tablo II.1. ÇALIŞMADA YERALAN ÜLKELERİN DÜNYA BANKASI GELİR DAĞILIM SIRALAMASINDAKİ KONUMLARI

GELİŞMİŞ PAZAR EKONOMİLERİ:	ORTA-ÜST GEL. ÜLKELER:	ORTA GELİRLİ ÜLKELER:	DÜŞÜK GELİRLİ ÜLKELER:
-A.B.D.	-ARJANTİN	-BOLİVYA	-BENİN
-AVUSTRALYA	-BREZİLYA	-DOMİNİK C.	-BURUNDİ
-AVUSTURYA	-CEZAYİR	-EKVADOR	-BURKİNA FASO
-BELÇİKA	-G.A.C.	-EL SALVADOR	-ETİYOPYA
-DANİMARKA	-G.KÖRE	-FAS	-GANA
-F.ALMANYA	-MALEZYA	-FİLDİŞİ S.	-HİNDİSTAN
-FİNLANDİYA	-MEKSİKA	-FİLİPİNLER	-PAKİSTAN
-FRANSA	-PANAMA	-GUATEMALA	-TANZANYA
-HOLLANDA	-PORTEKİZ	-HONDURAS	-TOGO
-İNGİLTERE	-ŞİLİ	-ENDONEZYA	-UGANDA
-İSPANYA	-URUGUAY	-JAMAİKA	-ZAİRE
-İSVEÇ	-VENEZUELA	-KAMERUN	
-İTALYA	-YUNANİSTAN	-KENYA	
-JAPONYA		-KOLOMBİYA	
-KANADA		-KONGO	
		-KOSTA RİKA	
		-LIBERYA	
		-MİSİR	
		-NİKARAGUA	
		-NİJERYA	
		-PARAGUAY	
		-PERU	
		-SENEGAL	
		-TUNUS	
		-TÜRKİYE	
		-ZAMBİYA	
		-ZİMBABWE	

Yukarıda belirlenen örnek kütle ilk aşamada gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler olarak ikiye ayrılmıştır (15 gelişmiş ülke ile 52 azgelişmiş ülke). İkinci aşamada azgelişmiş ülkeler Latin Amerika ve Afrika ülkeleri olarak gruplandırılmıştır (Tablo II.2).

Tablo II.2. ÇALIŞMADA YERALAN GELİŞMİŞ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER VE BU ÜLKELERİN KITALARA DAĞILIMI

GELİŞMİŞ ÜLKELER	AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	LATİN A. ÜLKELERİ	AFRİKA ÜLKELERİ
-A.B.D.	-ARJANTİN	-ARJANTİN	-BENİN
-AVUSTRALYA	-BENİN	-BOLİVYA	-BURKİNA FASO
-AVUSTURYA	-BOLİVYA	-BREZİLYA	-BURUNDİ
-BELÇİKA	-BREZİLYA	-DOMİNİK C.	-CEZAYİR
-DANİMARKA	-BURKİNA FASO	-EKVADOR	-ETİYOPYA
-F.ALMAN YA	-BURUNDİ	-EL SALVADOR	-FAS
-FİNLANDİYA	-CEZAYİR	-GUATEMALA	-FİLDİŞİ S.
-FRANSA	-DOMİNİK C.	-HONDURAS	-G.A.C.
-HOLLANDA	-EKVADOR	-JAMAİKA	-GANA
-İNGİLTERE	-EL SALVADOR	-KOLOMBİYA	-KAMERUN
-İSPANYA	-ETİYOPYA	-KOSTA RİKA	-KENYA
-İSVEC	-FAS	-MEKSİKA	-KONGO
-İTALYA	-FİLDİŞİ S.	-NİKARAGUA	-LIBERYA
-JAPONYA	-FİLİPİNLER	-PANAMA	-LİBYA
-KANADA	-G.A.C.	-PARAGUAY	-MİSİR
	-GANA	-PERU	-NİJERYA
	-GUATEMALA	-ŞİLİ	-SENEGAL
	-HİNDİSTAN	-URUGUAY	-TANZANYA
	-HONDURAS	-VENEZUELA	-TOGO
	-ENDONEZYA		-TUNUS
	-JAMAİKA		-UGANDA
	-KAMERUN		-ZAİRE
	-KOLOMBİYA		-ZAMBİYA
	-KENYA		-ZİMBABWE
	-KONGO		
	-G.KORE	(Azgelişmiş ülkeler devam)	
	-KOSTA RİKA	-PAKİSTAN	-TUNUS
	-LIBERYA	-PANAMA	-TÜRKİYE
	-LİBYA	-PARAGUAY	-UGANDA
	-MALEZYA	-PERU	-URUGUAY
	-MEKSİKA	-PORTEKİZ	-VENEZUELA
	-MİSİR	-SENEGAL	-YUNANİSTAN
	-NİJERYA	-ŞİLİ	-ZAİRE
	-NİKARAGUA	-TANZANYA	-ZAMBİYA
		-TOGO	-ZİMBABWE

Ancak yukarıda yapılan gruptan coğrafi özellikler üzerine kurulmuş olmasının ortaya çıkarabileceği teorik hataların ortadan kaldırılması amacı ile kişi başına GSMH değerleri ile ülkeler sıralanmış (Tablo II.3) ve kişi başına GSMH'sı 5.000 \$ dan fazla olan ülkeler A GRUBU ÜLKELER, 1.000 ila 5.000 \$ arasında olan ülkeler B GRUBU ÜLKELER, 500

ila 1.000 \$ arasında olan ülkeler C GRUBU ÜLKELER ve 500 \$'ın altında olan ülkeler ise D GRUBU ÜLKELER olarak gruplanmıştır.

Tablo II.3. ÇALIŞMADA YERALAN ÜLKELERİN KİŞİ BAŞINA GSMH DEĞERLERİNE GÖRE DAĞILIMI

A GRUBU ÜLKELER	B GRUBU ÜLKELER	C GRUBU ÜLKELER	D GRUBU ÜLKELER
-F. ALMANYA	-YUNANİSTAN	-PERU	-SENEGAL
-İSVEÇ	-VENEZUELA	-FAS	-ENDONEZYA
-DANİMARKA	-URUGUAY	-KONGO	-KENYA
-BELÇİKA	-ARJANTIN	-NİKARAGUA	-GANA
-FRANSA	-PORTEKİZ	-FİLİFİNLER	-TOGO
-HOLLANDA	-G.A.C.	-KAMERUN	-BENİN
-A.B.D.	-ŞİLİ	-EL SALVADOR	-UGANDA
-AVUSTURYA	-MEKSİKA	-ZİMBABWE	-PAKİSTAN
-KANADA	-BREZİLYA	-MISIR	-TANZANYA
-JAPONYA	-CEZAYİR	-BOLİVYA	-HİNDİSTAN
-AVUSTRALYA	-KOSTA RİKA	-HONDURAS	-ZAİRE
-FİNLANDİYA	-PANAMA	-ZAMBİYA	-BURKİNA FASO
-LİBYA	-MALEZYA	-LİBERYA	-BURUNDİ
-İNGİLTERE	-G. KORE		-ETİYOPYA
-İTALYA	-TÜRKİYE		
-İSPANYA	-TUNUS		
	-PARAGUAY		
	-EKVADOR		
	-KOLOMBİYA		
	-DOMİNİK C.		
	-FİLDİŞİ S.		
	-GUATEMALA		
	-JAMAİKA		
	-NİJERYA		

Sayısal verilerin ülkelerin tanımlanması için yeterli olmadığı bir gerçektir. Çünkü ülkelerin yayınladığı özellikle ekonomik istatistiklerdeki verilerin doğruluk oranı, tüm araştırmacıların da kabul ettikleri gibi, çok yüksek değildir. Bir diğer önemli nokta, ülkelerin dünya ekonomik sistemine eklemlenme süreci içinde özellikle uluslararası finans kurumlarından elde edecekleri krediler için yüküm-

lölük altına girdikleri koşulların hemen hiçbir zaman açıklanmamasıdır. Ülkelerdeki özellikle istatistiksel yayınların süreklilik taşıyamaları ve/veya dönemler arasında tanımlama farklılıklarının olması da sayısal değerlendirmelerin doğruluk oranlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Ayrıca ülkelerdeki farklı kent ve kentli nüfus tanımlamaları örnekleme hatası olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ulusal ve uluslararası istatistiklerde de bu konuda standart bir ölçüt saptanamamıştır.

Çalışmada bağımlı değişken olarak Kentleşme Oranı (KENTOR) kabul edilmiştir. Kentleşme oranı ülkelerdeki kentleşme düzeyini tam olarak tanımlamaktan uzaktır ancak reel değerler olarak bu düzeyin belirlenmesinde en sık kullanılan ölçüt olagelmıştır.

Çalışmanın diğer önemli değişkeni bağımsız bir değişken olarak kullanılan "Kişi Başına GSMH" değerleridir. Çalışmada GSMH olarak geçecek olan bu değişken, KENTOR ile birlikte çalışmanın analiz temelini oluşturmaktadır. KENTOR ,GSMH ve devamlarında yer alan diğer tüm değişkenlere ait değerler Birleşmiş Milletler İstatistik Örgütü ve Dünya Bankası tarafından her yıl yayımlanan uluslararası istatistiklerden derlenmiştir. Ayrıca ulusal ölçekte kullanılan değerler, bu ülkelerin istatistik örgütleri tarafından yayınlanmış istatistiklerden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımları Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası tarafından kabul edilen tanımlardır.

Çalışmada irdeleme ikili olarak korelasyon ve basit lineer regresyon analizlerinden oluşmakta olup, bu analiz-

lerde bilgisayar programları kullanılmıştır. Birincisi, taşıyıcı olarak görülmektedir. Çalışmada ele alınan şekli

C. VARSAYIMLAR

Bu çalışma, "metropolleşme kentleşme olgusunun nitel bir aşamasıdır" varsayımına dayandırılmıştır. Bu varsayım ilk olarak kentleşmenin tanımlanması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin hızla kentleştiği günümüzde bu olgunun sadece bir nüfus sorunu olmadığı ancak sosyal, kültürel, ekonomik ve politik birçok etmenin bir uzantısı olarak görülmesi gerektiği kesindir. Bu aşamada, "Bir ülkede kentleşmeyi ortaya çıkaran olgu veya olgular nelerdir?" sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı değişik bakış açılarından farklılıklar taşıyabilir. Konu dünya sistemi yaklaşımı ile ele alındığında, ulusal özelliklerin yanı sıra uluslararası ilişkilerin ortaya çıkardığı bir takım makro etmenlerin kentleşmenin niteliğini ve düzeyini tanımladığı veya kentleşmenin bir takım makro değişikliklerle ortaya çıktığı sonucuna varılabilir.

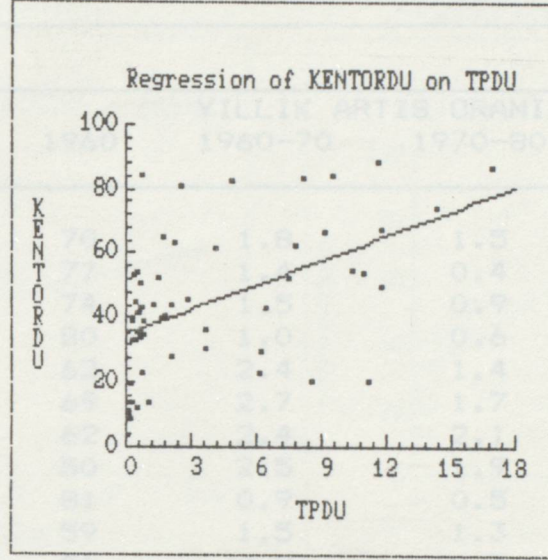
Bu sorunun cevabı değişik bakış açılarından farklılıklar taşıyabilir. Konu dünya sistemi yaklaşımı ile ele alındığında, ulusal özelliklerin yanı sıra uluslararası ilişkilerin ortaya çıkardığı bir takım makro etmenlerin kentleşmenin niteliğini ve düzeyini tanımladığı veya kentleşmenin bir takım makro değişikliklerle ortaya çıktığı sonucuna varılabilir.

Böylesine bir yaklaşım kentleşme olgusunun belirleyicisi olarak ilk aşamada kişi başına GSMH değerlerindeki gelişmeyi öne çıkarmaktadır.

Kişi başına GSMH değerleri yüksek ülkelerde Kentleşme düzeyi yüksektir.

Bu önerme temelde, neo-malthusyen modellerce benimsenen yaklaşıma benzer şekli ile yüksek GSMH değerini, kentleşmeyi dolayısı ile ülkelerdeki kentsel sistemi ve düzeyi oluşturan bir faktör olarak ele almaktadır. Üzerinde sıkça tartışılan bir konu olarak yüksek GSMH değerleri ile kentsel

Grafik II.1. KENTOR-GSMH İLİŞKİSİ (67 ÜLKE)

Aşağıda, Grafik II.2.'de izlenebileceği gibi gelişmiş ülkelerde ilişki çok zayıflamaktadır. Bunun temel nedeni gelişmiş ülkelerdeki kentli nüfus oranının doruk noktalarına erişmiş veya erişmek üzere olmasıdır (Tablo II.4.). Bu ülkelerde kentleşme oranı %100 doğrusuna asemptotik bir eğilim içindedir. Bir diğer önemli neden ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal açılardan bu ülkelerde kent ile kır arasındaki farklılaşmanın minimize edilmiş olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde kırdan kente göç durmuş ve nüfusun kıra desantralizasyonu süreci yaşanmaktadır.

Tablo II.4. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KENTLEŞME ORANLARININ
GELİŞİMİ (1960 -1970)

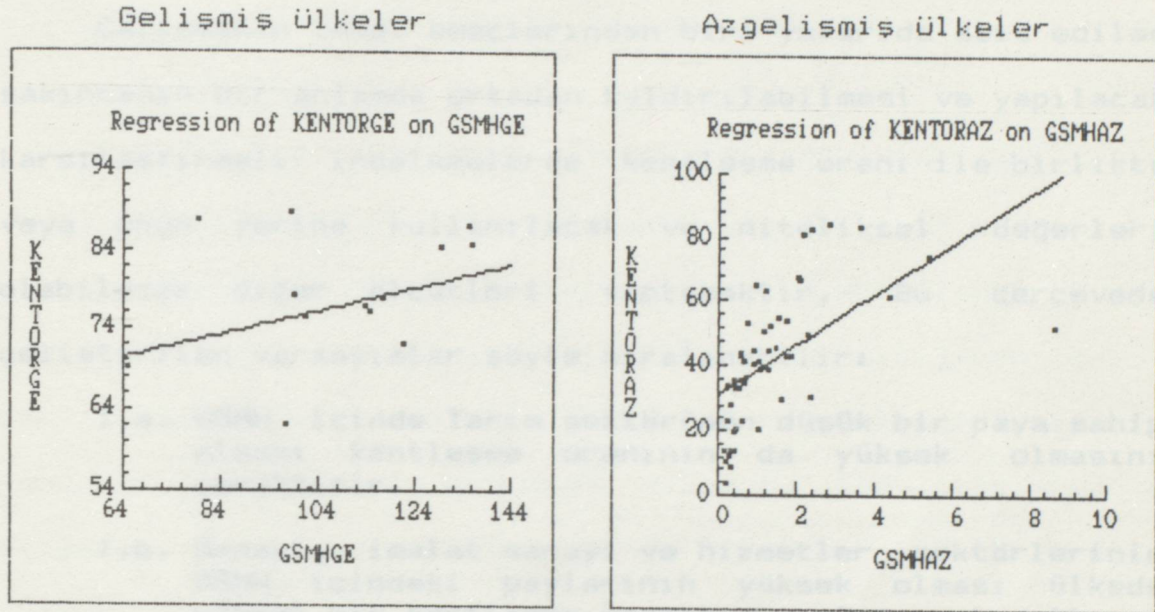
ÜLKELER	YILLIK ARTIŞ ORANI			
	1960	1960-70	1970-80	1980
A.B.D.	70	1.8	1.5	77
İSVEÇ	77	1.4	0.4	85
DANİMARKA	74	1.5	0.9	84
HOLLANDA	80	1.0	0.6	76
FRANSA	62	2.4	1.4	78
KANADA	69	2.7	1.7	80
JAPONYA	62	2.4	2.1	78
AVUSTURYA	50	2.5	1.9	54
AVUSTRALYA	81	0.9	0.5	89
İTALYA	59	1.5	1.3	69
İNGİLTERE	86	0.9	0.3	91
BELÇİKA	66	1.2	0.4	72
FİNLANDİYA	38	3.2	2.7	62

Kaynak : WORLD BANK, (1982), World Development Raport, 148-149

Yine Grafik II.2'de az gelişmiş ülkeler için ise ilişkinin güçlenerek gerçekleştiği görülmektedir. KENTOR-GSMH ilişkisinde gözlenen bu güçlenme ilk aşamada az gelişmiş ülkelerdeki nüfusun kent-kır kompozisyonuna bağlıdır. İkinci olarak da bu ülkelerdeki üretimin kentlerde oluşan bölümünün tarımsal üretime oranla daha değerli olmasıdır. Böylece GSMH'nın artışı sağlanmakta ve sanayi ve hizmetler sektörlerinin verdiği ivme ile kentlerdeki nüfus yığılması ortaya çıkmaktadır. Bu süreç KENTOR-GSMH ilişkisini her iki faktör açısından da etkilemektedir.

Grafik II.2. KENTOR - GSMH ilişkisi

$$\frac{\text{KENTLİ NÜFUS}}{\text{TOPLAM NÜFUS}} = \text{KENTLEŞME ORANI}$$

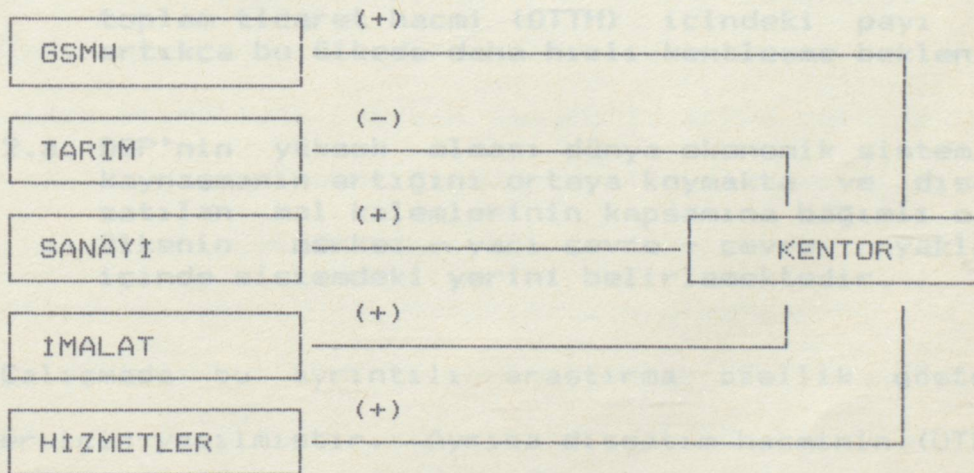
Kentleşme oranı, tanım olarak kentli nüfus ve toplam nüfusa bağlıdır. Gelişmiş ülkelerde kentleşme oranının artmasının nedeni, bu ülkelerdeki kentli nüfusun yüksek olması yanında toplam nüfusta izlenen çok düşük ve hatta sıfıra yakın artış oranlarına bağlanabilir. Oysaki az gelişmiş ülkelerde toplam nüfusta hızlı bir artış gözlenmekte ve bunun yanı sıra özellikle tek bir kente doğru olan göç yoğunluk kazanmaktadır. Bu oluşumun sonucu kentleşme oranında bazı artışlar görülmekle birlikte, dengesiz bir şekilde oluşan ülkesel kentleşme örüntüsü kentleşme oranı kavramının niteliğini değiştirmektedir. Bu açıdan ülkeler arasında yapılacak ve kentleşme oranı gibi

niceliksel bir ölçüte dayalı karşılaştırmalı irdelemeler niteliksel olarak dayanaksız kalmaktadır.

Çalışmanın temel amaçlarından biri yukarıda sözü edilen sakıncanın bir anlamda ortadan kaldırılabilmesi ve yapılacak karşılaştırmalı irdelemelerde kentleşme oranı ile birlikte veya onun yerine kullanılacak ve niteliksel değerleri olabilecek diğer ölçütleri saptamaktır. Bu çerçevede geliştirilen varsayımlar şöyle sıralanabilir:

- 1.a. GSMH içinde Tarım sektörünün düşük bir paya sahip olması kentleşme oranının da yüksek olmasını gerektirir.
- 1.b. Sanayi, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki paylarının yüksek olması ülkede yüksek bir kentleşme oranının varlığına kanıttır.

Şema II.1. KENTOR-GSMH ve GSMH Bileşenleri ilişkisi

Kişi başına düşen GSMH'nın yüksek değerler taşıması kimi zaman yeterli açıklayıcılıkta değildir. Bunun nedeni ülke nüfusunun küçük olması veya ülkenin tek bir üretim dalında dünya çapında büyük dışsatım payına sahip olmasıdır. Bu durumun en belirgin örneği Petrol Üreticisi Körfez Ülkeleridir. Ayrıca GSMH'nın o ülke insanına göreli olarak

oluşan bir ölçüt olması ve ulusal sınır kısıtlaması olmaması da bu ölçütün belirleyicilik özelliklerini azaltmaktadır. Çalışmada KENTOR-GSMH ilişkisi KENTOR-GSYİH ilişkisi ile kontrol edilmiştir.

Çalışmadaki bir diğer varsayım da ülkenin kentleşme düzeyinin sadece ülke içinde izlenen gelişmelerin sonucu olmadığı ve ülkenin dünya ekonomik sistemine eklemlenme sürecinin kentleşme olgusunda önemli bir etmen olduğunun kabul edilmesidir. Bu varsayımın devamı, kuvvetlendiricisi ve kontrolü niteliğindeki bir diğer varsayım ile ülke toplam dışsatım hacminin (ÜTDSH) dünya toplam dışsatım hacmi (DTDSH) içindeki payının (DSP) saptanmasına dayalı olarak geliştirilmiştir.

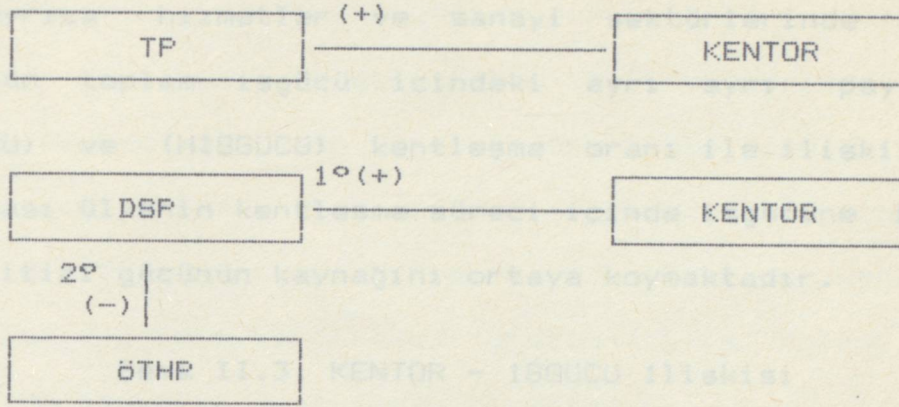
2. Bir ülkede toplam ticaret hacminin (ÜTTH) dünya toplam ticaret hacmi (DTTH) içindeki payı (TP) arttıkça bu ülkede daha hızlı kentleşme beklenir.

2.a. DSP'nin yüksek olması dünya ekonomik sistemi ile kaynaşmanın arttığını ortaya koymakta ve dışarıya satılan mal kalemlerinin kapsamına bağımlı olarak ülkenin merkez - yarı çevre - çevre yaklaşımı içinde sistemdeki yerini belirlemektedir.

Çalışmada bu ayrıntılı araştırma özellik gösteren ülkeler için yapılmıştır. Ayrıca dışsatım hacminin (ÜTDSH) ülkenin iç pazar hacmine de bağlı olduğu açıktır. Bu açıdan çalışmada

2.b. Dışsatım değerleri, iç pazar hacminin göstergesi olarak kabul edilen özel tüketim harcamalarının (ÖTH) GSMH içindeki payı (ÖTHP) ile karşılaştırılarak ÖTHP ile DSP arasında negatif bir ilişki varsayılmıştır.

Şema II.2. KENTOR - DSP ve öTHP ilişkisi

Özetle yukarıdaki varsayım iki aşamalı olarak geliştirilmiştir. Birinci aşamada bağımlı değişken kentleşme oranı ile dışsattım değişkeni (DSP) arasında doğru orantılı, ikinci aşamada ise iki bağımsız değişken DSP ile öTHP arasında ters orantılı bir ilişkinin olduğu kabul edilmiştir.

Kentleşme sürecine giren ülkelerde kentsel sektörlerde (sanayi ve hizmetler) çalışan işgücünde artış görülmektedir. Tarım sektöründe çalışan işgücü oranının önem kaybetmesi özellikle kentleşme sürecine giren ülkelerdeki sanayileşme hareketlerine yönelik göçün etkisi ile olmaktadır. Bu durum ise, kentleşme düzeyinin yükselmesine ve sanayi ile hizmetler sektöründe çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki payının (SHİSGÜCÜ) artmasına neden olmaktadır.

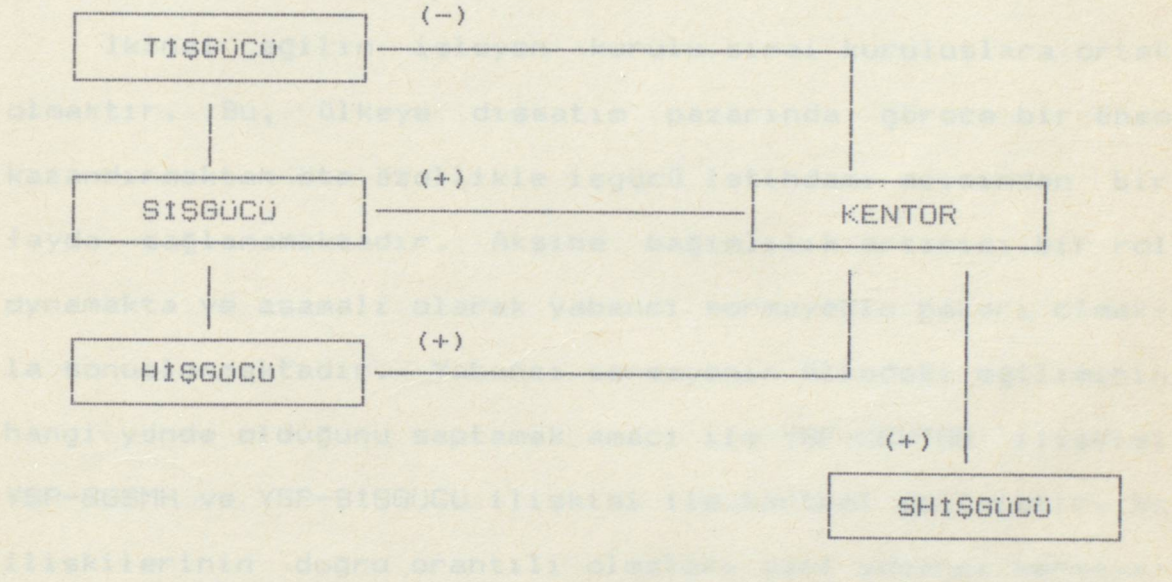
3. Ülkedeki tarım dışı işkollarında çalışan nüfusun artması kentleşme düzeyinin arttığını ortaya koymaktadır.

3.a. Tarım sektöründe çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki payının düşük olduğu ülkelerde yüksek bir kentleşme düzeyi vardır.

3.b. Kentleşme oranının yüksek olduğu ülkelerde hizmetler ve sanayi sektöründe çalışan işgücünün

toplam işgücü içindeki payı yüksektir. Ayrıca hizmetler ve sanayi sektörlerinde çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki ayrı ayrı paylarının (SİŞGÜCÜ) ve (HİŞGÜCÜ) kentleşme oranı ile ilişkilerinin saptanması ülkenin kentleşme süreci içinde işgücüne bağımlı olarak itici gücünün kaynağını ortaya koymaktadır.

Şema II.3. KENTOR - İŞGÜCÜ ilişkisi

Yabancı sermaye hacminin (YSH) ülke GSMH içindeki payının (YSP) artması, uluslararası kapitalist sistemin ülke içindeki etkinliğinin ve ülkenin uluslararası sermaye dolaşımı ağı içindeki öneminin arttığını göstermektedir. Bu önemin artması ve sermaye dolaşımı ağı içindeki konumlanma ülkeler için kentler ölçeğinde olduğundan yabancı sermaye yatırımlarının kentleşme düzeyi yüksek ülkelere doğru kayacağı açıktır. Buradan şu varsayım çıkar:

4. Yabancı sermaye miktarının GSMH içindeki payı (YSP) ile kentleşme oranı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

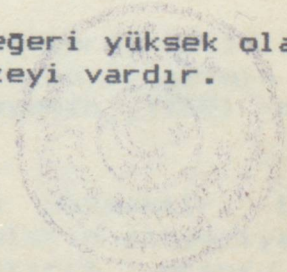
Ancak özellikle yabancı sermayenin ülke içinde seçtiği yatırım stratejisi bu ilişkinin değerlendirilmesi açısından

önemlidir. Şöyleki günümüzde yabancı sermaye iki temel stratejiye sahiptir. İlki yeni sektörlerle yatırım yapmak ikincisi ise kurulmuş ve gelişmekte olan sektörlerle yatırım yapmak. Birinci uygulama ülkedeki özellikle işgücü istihdamını artırıcı olması bakımından az gelişmiş ülkeler için çekicidir. Böylece yabancı sermaye sayesinde yeni sınıai kuruluşlar yapılmış ve ülkedeki üretim artmış dolayısı ile dışalım ve işsizlik azaltılmış olmaktadır.

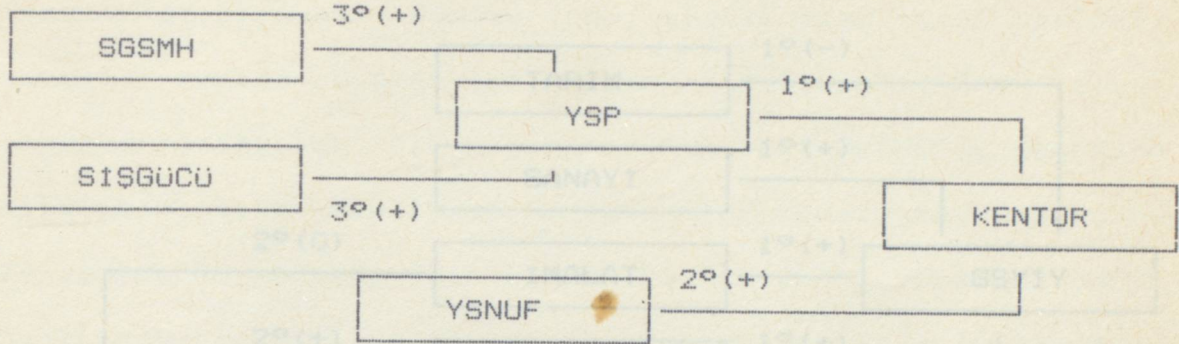
İkinci eğilim işleyen kurulu sınıai kuruluşlara ortak olmaktır. Bu, ülkeye dışsattım pazarında görece bir önem kazandırmaktan öte özellikle işgücü istihdamı açısından bir fayda sağlamamaktadır. Aksine bağımlılık artırıcı bir rol oynamakta ve aşamalı olarak yabancı sermayenin pazarı olmakla sonuçlanmaktadır. Yabancı sermayenin ülkedeki eğiliminin hangi yönde olduğunu saptamak amacı ile YSP-KENTOR ilişkisi YSP-SGSMH ve YSP-SİŞGÜCÜ ilişkisi ile kontrol edilmiştir. Bu ilişkilerinin doğru orantılı olmaları yani yabancı sermayenin yeni sınıai kuruluşlar kurması ve yeni istihdam olanakları yaratması durumunda YSP-KENTOR ilişkisi anlam kazanacaktır.

Çalışmada ayrıca kişi başına yabancı sermaye (YSNUF) değerleri ile KENTOR arasındaki ilişkinin yüksek olması durumunda KENTOR'un da yüksek olacağı kabul edilmiştir.

4.a. Kişi başına yabancı sermaye değeri yüksek olan ülkelerde yüksek bir kentleşme düzeyi vardır.

Şema II.4. KENTOR - YSP ilişkisi

Yabancı sermaye yatırımları gibi ülke içindeki özel ve devlet yatırımları (harcamaları) da ülkedeki Kentleşme düzeyini belirleyen faktörlerdir.

Kalkınma Planları ile gelişme eğiliminde olan ülkelerde devlet yatırımları daha çok dengesiz gelişmeyi engellemek amacı ile geri kalmış bölgelere kaydırılmaktadır. Bunun kırdan büyük kente olan göçü azaltması ve bu bölgelerdeki kentsel merkezleri geliştirmesi beklenmektedir. Kalkınma planlarındaki önlemlerin veya teşviklerin olumlu sonuçları ülkedeki 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerdeki nicelik ve nitelik artışları ile gözlemlenebilir.

5. Gayri Safi Yurtiçi Yatırımların (GSYİY) yüksek olduğu ülkelerde KENTOR da yüksektir.

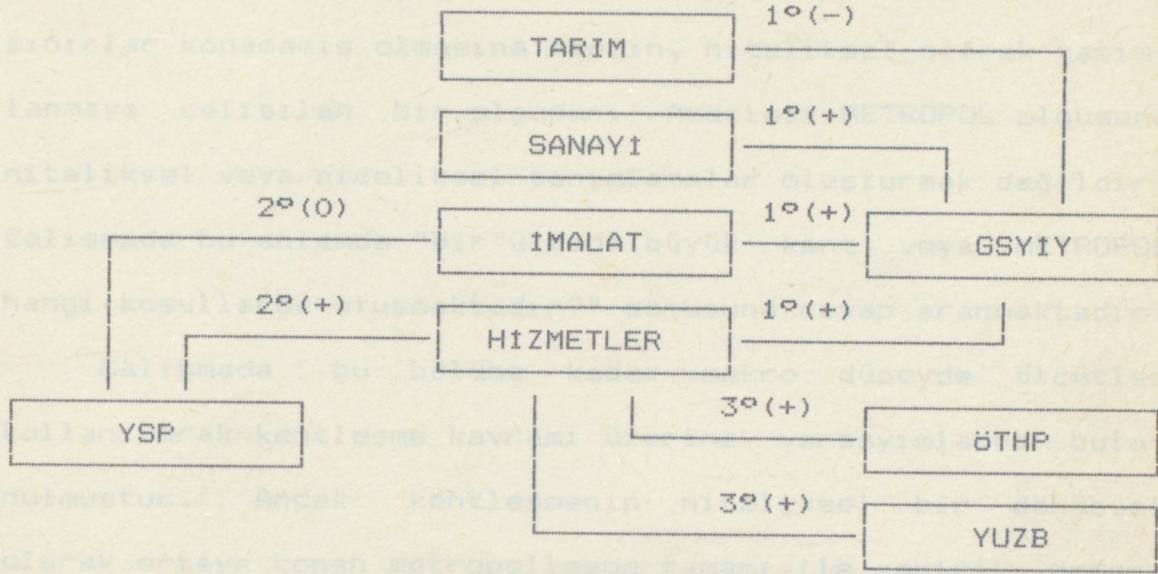
Bu genel varsayımın devamında;

5.a. TGSMH'si düşük ülkelerde GSYİY ile birlikte KENTOR da yüksektir,

5.b. SGSMH'si ve TGSMH'si yüksek ülkelerde GSYİY de yüksektir. Az gelişmiş ülkeler için bu ilişkinin varlığı ülkedeki yabancı sermayenin (YSP) de yüksek olduğunu kanıtlar.

5.c. HGSMH'si yüksek ülkelerde GSYİY da yüksektir. Bu ülkelerde YSP yüksek ise yatırımların altyapıya dönük ve GSYİY içinde özel yatırım oranı düşüktür.

Şema II.5. KENTOR - GSYİY ilişkisi

özellikle liberal ekonomi modellerinin denendiği ülkelerde devletin daha çok altyapı yatırımlarına yöneldiği ve diğer üretken sektörlerdeki yatırımların özel sektörden beklendiği görülmektedir. Bu açıdan GSMH'yi oluşturan faktörlerin ilk aşamada ülkedeki toplam yatırım yani gayri safi yurt içi yatırım (GSYİY) ile ilişkisi doğru orantılı olmalıdır. Ülkedeki 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerdeki artışlar dengeli gelişmeyi ve dengeli kentleşmeyi ortaya koyacaktır. HGSMH ile YUZB arasındaki ilişkinin kurulamaması durumunda yatırımların büyük kentlere yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu metropolleşmeye ivme veren bir gelişimdir.

Bu irdeleme ile çalışmada metropolleşme olgusuna girilmiştir. "Metropolleşme kentleşmenin nitel bir dönüşümüdür" önermesi kentleşme tanımlamasına bağımlı olarak ülkelerdeki metropolleşme olgusuna niteliksel bir yaklaşımı

içermektedir. Ancak METROPOL niceliksel büyüklükler taşımakla birlikte henüz, bu büyüklükler için belirli sınırlar konamamış olmasına karşın, niteliksel olarak tanımlanmaya çalışılan bir olgudur. Amacımız METROPOL olgusuna niteliksel veya niceliksel tanımlamalar oluşturmak değildir. Çalışmada bu anlamda "Bir ülkede büyük kent veya METROPOL hangi koşullarda oluşmaktadır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmada bu bölüme kadar makro düzeyde ölçütler kullanılarak kentleşme kavramı üzerine varsayımlarda bulunulmuştur. Ancak kentleşmenin niteliksel bir dönüşümü olarak ortaya konan metropolleşme tamamı ile ampirik değerlerle saptanabilecek bir olgu değildir. Nitekim çalışmanın ampirik değerlendirmesi sırasında yapısal özellikleri yüzünden genelden farklılaşan örneklerle karşılaşmıştır.

Bu farklılaşmada belirginleşen nedenler:

a- Ülkenin alan olarak küçük olması ve kentli nüfusun yoğunlaşabileceği kent sayısının az olması ülkedeki kentleşmenin mekanı açısından seçenek yaratmamaktadır. Örneğin, yüzölçümünü 25.000 km² olan Burundi'de nüfusu 100.000'in üzerinde 1986 nüfusu 272.000 olan Bujumbura bulunmaktadır. Bu kenti 95.000 nüfuslu Gitega takip etmektedir. Oysaki ülkedeki nüfus yoğunluğu 186 K/Km² ile oldukça yüksektir. Aynı şekilde Burkina Faso'da 274.000 km² lik sınırları içinde yalnızca önemli kent olarak 1985 nüfusu 350.000 olan Ouagadougou görülmektedir. Benzer bir oluşum nüfus azalması ile karşı karşıya olan Danimarka için de geçerlidir. 43.000 km² yüzölçümüne sahip ülkede Kopenhag'ın nüfusu (1985) 1.350.000 iken, ikinci sıradaki Arhus'un nüfusu (1985)

sadece 252.000 dir. Bir Latin Amerika ülkesi olan Dominik Cumhuriyeti'nde de benzer bir oluşumla karşılaşılmaktadır. Bu durumun uç örnekleri ise Hong Kong ve Singapur'dur.

b- Nüfusu çok yüksek olan ülkelerde de kentlerde yaşayan nüfus kentleşme açısından çok anlamlı olamamaktadır. Bu oluşuma örnek olarak Çin verilebilir. Çin'de nüfusu milyonun üzerinde yaklaşık ellidört kent bulunmaktadır. Ayrıca nüfusu 500.000 ila 1.000.000 arasında olan otuzsekiz kent vardır. A.B.D.'de ve Hindistan'da da benzer büyüklükler görülmektedir.

c- Barındırdıkları işlevlerdeki uzmanlaşmalarına koşut olarak da ülkesi hatta bölgesi içinde merkez olma özelliğinde olan kentler de araştırmada ampirik olarak ayrıcalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Siyasal merkezler, bölgesel liman kentleri, uluslararası finans kurumlarının merkezleri, sanayi kentleri, kültürel etkinlikleri ile önem kazanmış kentler örnek olarak verilebilir. Bu kentler ülke ile ilgili değerlerde aşırı etkin olarak ülkesel değerlendirmeleri yaptırabilmektedir. Siyasal kentlere en iyi örnek Brasilia'dır. Ayrıca dünya para piyasasının denetlendiği New York, kültürel potansiyeli ile ünlü Paris, Roma, çokuluslu şirketlerden General Motors ve Firestone tarafından oluşturulan sanayi kuruluşları ile ayakta duran Sao Paulo, aynı şekilde A.B.D. sanayisinin yoğunlaştığı Detroit gibi kentler metropoliten kent özelliğinin niteliksel olarak çok çeşitli olduğunun örnekleridir. Yukarıda anılan kentler gibi gerek dünya ekonomik sistemi içinde ve gerekse ülkesi açısından belirli işlevlerin

yoğunlaştığı kentler nüfus büyüklüğü açısından genişlerken ülke ile ilgili makro göstergeleri de etkilemektedir.

Çalışmada yukarıda anılan etkileşimlerin oluşturduğu farklılaşmalar ve nedenleri üzerinde ülkelerin özellikleri verilerek açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmada kullanılan irdeleme yönteminin kesit analizi olarak seçilmesi de ülkelerdeki bazı ölçütlerin sık ve büyük oranlı değişimler göstermesi nedeni ile zaman zaman bazı anomalilere düşülmesine neden olmuştur.

Kullanılan değişkenlerden ilki ülkedeki toplam kentsel nüfus içinde ülkenin en büyük kentinde yaşayanların oranı (BUKEN) dir. Bu değişken ülkedeki nüfusu ne olursa olsun en büyük kentteki nüfus yığılmasını ortaya koyması açısından karşılaştırmalı irdelemelerde ortaya çıkan farklı nüfus ve ülke büyüklükleri sakıncasını ortadan kaldırmaktadır.

(BESY) ülkedeki 500.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerde yaşayan nüfusun toplam kentsel nüfus içindeki payıdır. Bu ölçüt BUKEN değerlerini pekiştirmesi açısından önem taşımaktadır. "Büyük Kent" tanımlamasını ortaya çıkarması ve/veya bu kentlerdeki nüfus yığılmalarını vurgulaması bu ölçütün özellikle KENTOR ile ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır.

(ENBUYOR) ülkedeki en büyük kentin, nüfus büyüklüğü olarak kendisinden sonraki iki kentin toplam nüfus büyüklüğü içindeki payını tanımlamaktadır.

Birçok ülke için alt kademe kentleri eksik tek bir büyük kent ile karakterize olan bir kentsel kademelenme söz konusudur. Başka bir deyişle "Zipf Kanunu" olarak tanınan

ancak Auerbach, Gilbert, Lotka ve Singer tarafından daha evvelce formüle edilen, N inci kentin en büyük kentin $1/N$ i olduğu savı üzerine kurulan kentsel kademelenmenin aksine bir dağılım görülmektedir (Zipf,1949). Örneğin Arjantin'de Zipf kanunu uyarınca ikinci kentin 1970 te 4.100.000 nüfuslu olması gerekirken (8.300.000/2), sadece 800.000 kişilik bir nüfusu olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 1970'te Buenos Aires dışındaki 10 kentin kuramsal olarak 16.7 milyonluk bir nüfus büyüklüğüne sahip olması gerekirken bu kentlerin toplam nüfusları sadece 4.1 milyondur. Meksika'da da benzer bir hesaplama ile Mexico City dışındaki 10 kentin nüfusları toplamının 17.3 milyon olması gerekirken gerçekte 5.4 milyon saptanmıştır. Venezuela'da da aynı farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Ancak bazı ülkelerde Zipf Kanunu oldukça yakın değerleri ile gerçekleşmektedir. Örneğin Kolombiya'da kuramsal olarak 5.2 milyon bulunması gerekirken 4.1 milyon Brezilya'da ise 15.8 milyonluk teorik değer karşısında 15.9 milyon gerçekleşmiştir. Gerçekte Latin Amerika ülkelerindeki kentsel kademelenme Jefferson'un "Basat Kent" tanımlamasına daha çok uymaktadır (Jefferson,1939). Ancak bu konuda yapılan araştırmalarda Zipf Kanunu'nun ülkedeki 4-5 büyük kentin dışında kalan kentler için geçerli olduğunu ortaya koymuştur (Beckman ve McPherson, 1970; Berry, 1961; Dzierwonski, 1972; Parr, 1970; Vapnarsky, 1969).

Bu değişken Zipf ve Jefferson'un kullandığı değişkenlerin bir benzeridir. Benzer bir yaklaşım Davis tarafından da yapılmıştır. Davis'e göre bir kademedeki kent sayısı bir sonraki kademe ile ters orantılıdır. Örneğin

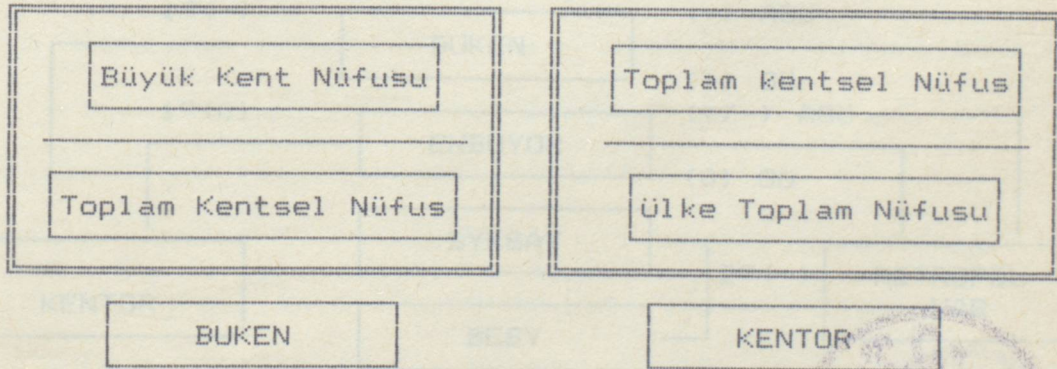
200.000-400.000 kademesinde 200 kent varsa 100.000-200.000 kademesinde 400 kent olması gerekmektedir (Davis,1972).

Bu değişkeninin (ENBUYOR) Zipf Kanunu'na göre 1 olması gerekmektedir. ENBUYOR'un yüksek değerlerde oluşması ülkedeki tek merkezli kentleşme eğilimini ortaya koymaktadır (hipersantralizasyon). Az gelişmiş ülkeler için önemli bir özellik olan hipersantralizasyon (tek merkezde yüksek yoğunluk) metropolleşme olgusu açısından gelişmiş ülkelerle olan farklılaşmanın temel belirleyicisi durumundadır.

(KSAY) ve (YUZH) ülkelerdeki 500.000 ve daha fazla nüfuslu kentler ile 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin sayısını içermektedir.

(BYKSAY) ülkedeki 500.000 ve daha fazla nüfuslu kent sayısının 100.000 ve daha fazla nüfuslu kent sayısı içindeki payını tanımlamaktadır. Bu ölçüt ülkedeki kentsel kademelenmeyi belirlemesi açısından kullanılmaktadır.

Sema II.6. KENTOR ve BUKEN Tanımları

BUKEN ile KENTOR arasındaki ilişki, değişkenlerin formülasyonunda Toplam Kentsel Nüfus'taki bir değişme değişkenlerin birinde değer artırıcı diğerinde ise azaltıcı rol

oyaması nedeniyle, ters orantılı olmalıdır. Aksine bir durum, yani BUKEN artıkça KENTOR'un da artması, kırsal nüfusta yüksek bir artış oranı ile "Büyük Kent" e yoğun göç olgusunun yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin az gelişmiş ülkelerde yukarıda anıldığı gibi ters orantılı gelişmiş ülkelerde ise doğru orantılı olduğu varsayılmaktadır.

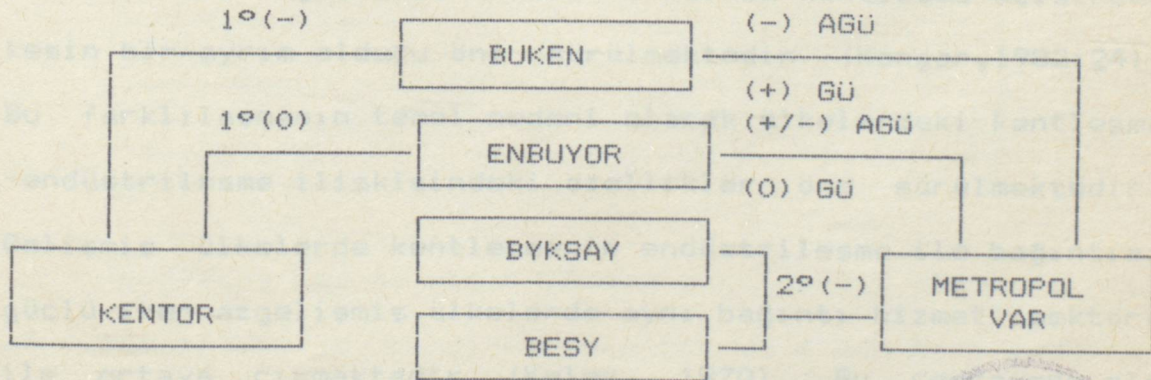
6. BUKEN - Kentleşme oranı ilişkisi ülkelerin gelişme sürecindeki konumlarını belirler (Gelişmiş veya Azgelişmiş).

6.a. Ülkedeki en büyük kentin nüfusunun toplam kentsel nüfusa oranı yüksek ise düşük bir kentleşme düzeyi ve büyük kente (Metropol'e) yoğun bir göç yaşanmaktadır.

6.b. BYKSAY oranını ve 500.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerde yaşayanların toplam kentsel nüfustan aldıkları pay düşük ise ülkede yüksek nüfuslu bir kentin (Metropol'ün) olduğu düşünülmelidir.

6.c. ENBUYOR değerleri ile KENTOR arasında ilişki olan ülkelerde düzensiz bir kentsel kademelenme vardır. Bu durumda başka kentlere gelişme olanağı tanımayan nüfus yoğunluğu yüksek bir kentin varlığı kesindir.

Şema II.7. Kentleşme-Metropolleşme dönüşümü

Yukarıdaki varsayımlar 67 ülkeden oluşan örnek kütlede irdelenmiştir. Ayrıca yine yukarıda açıklanan altgruplar irdelenmeye sokulmuş ve örnek kütle genelinde bulunan sonuç-

lar test edilmiştir.

D.VARSAYIMLARIN İRDELENMESİ

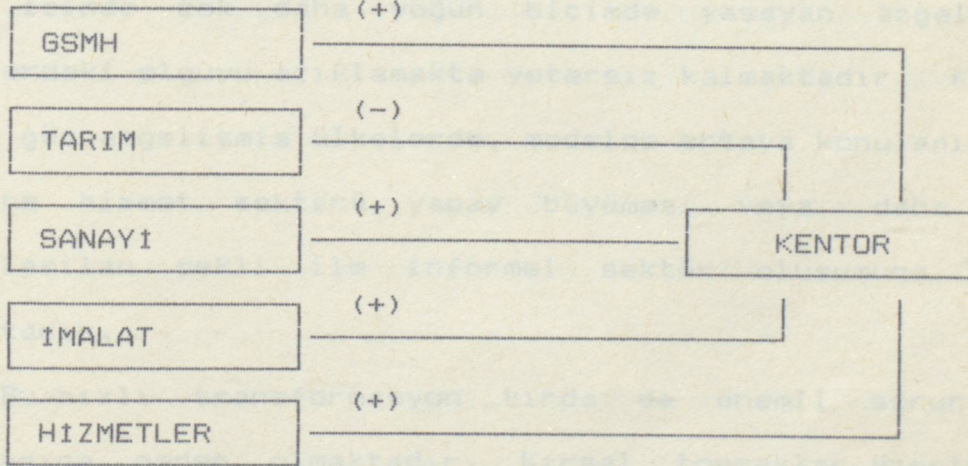
Günümüzde kentler gerek ileri teknolojinin gerekse azgelişmenin tüm sorunlarının doruk noktalarında yaşandığı yerlerdir. Kentlileşme, kentlerdeki yaşam koşullarına uyum sağlama ve kentlerin sunduğu tüm olanaklardan maksimum faydalanma olarak tanımlanmaktadır. Kentlileşmek veya kentlileşmemek, kentleşme olgusunun göreceli niteliksel tanımlamasına dayanmaktadır. Bu durumda ülkelerin, toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapısına göreli bir yaşam biçimine kentleşme veya kentsel yaşam denerek insanlar bu yaşamla bütünleşme düzeyine göre belirli sınıflara ayrılmaktadır. Böylesine bir sınıflama, ulusal ölçülerde sübjektiftir (U.N., 1985: 173). Kent ve kentleşme ile ilgili karşılaştırmalı irdelemelerin en önemli sorunu böylesine sübjektif ve değişken ölçütler kullanılması zorunluluğudur.

Karşılaştırmalı kentsel araştırmalarda genelde gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasında kentleşme açısından kesin bir ayrım olduğu öne sürülmektedir (Kongar,1982:24). Bu farklılaşmanın temel nedeni olarak ülkelerdeki kentleşme-endüstrileşme ilişkisindeki özellikler öne sürülmektedir. Gelişmiş ülkelerde kentleşmenin endüstrileşme ile bağıntısı güçlü iken azgelişmiş ülkelerde aynı bağıntı hizmet sektörü ile ortaya çıkmaktadır (Keleş, 1970). Bu çerçevede ele alınan varsayımlar aşağıda irdelenmiştir.

D.1. SEKTÖRLERİN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI-KENTLEŞME ORANI

doğru (KENTOR) ilişkisi nüfus artış oranı, modern gelir seviyesinin artması, giril işsizlik, mülkiyetin genişliği, kent KENTOR - Tarım Sektörü ilişkisi eden nüfus bir anlamda Kentlerde yoğun olarak tarım dışı işkollarının yer almasından ötürü üretim, ağırlıklı olarak sanayi ve hizmetler sektörlerinde gerçekleştirilmektedir. Kent çevresi kırsal niteliğini genel hatları ile sürdürmektedir; ancak bu alanların potansiyel kentsel alanlar olmaları, yapılan üretimin niteliğini etkilemektedir. Bu alanlarda daha çok kentin günlük gereksinimleri karşılanmaktadır. Ülkelerdeki kentsel gelişme süreci neden ve sonuç olarak kırsal alandan göçen nüfusun etkisi ile şekillenmektedir.

Şema II.8 KENTOR - GSMH Bileşenleri ilişkisi

Kentleşme her ne kadar sadece bir nüfus olayı olarak görülmemeli ise de, hangi nedenle olursa olsun kıyı boşaltan nüfusun büyüklüğü ve kıyı boşaltma süresi ortaya çıkan sorunların boyutunu büyük ölçüde belirlemektedir. Göçen nüfus kentte sorunlar oluştururken kıyıda da birçok soruna neden olmaktadır. Geleneksel yaklaşıma göre, ilk aşamada yüksek

doğurganlık ve yüksek nüfus artış oranı, modern girdi kullanımının artması, gizli işsizlik, mülkiyetin bölünmesi, kentin çekimi gibi nedenlerle göç eden nüfus bir anlamda (kuramsal olarak) hem kırdaki kişi başına gelirin yükselmesine neden olacak hem de kentteki sanayi ve hizmet sektörlerinin işgücü istemine cevap verecektir (Kazgan, 1985:90).

Nurkse ve Rosenstein-Rodan'ın "dengeli büyüme" ve "büyük itiş" gibi kalkınma kuramlarına dayanan bu yaklaşım, gelişmiş ülke koşullarının irdelenmesi ile oluşturulmuş bir model olmasına karşın azgelişmişlik sürecini açıklamakta kullanılmaktadır. Ancak, kırdan kente göçün yaklaşık yüz yıl sürdüğü gelişmiş ülkelerde dahi önemli sorunlar ortaya çıkarmış olduğu gözönüne alındığında, aynı süreci on onbeş yıl içinde çok daha yoğun biçimde yaşayan azgelişmiş ülkelerdeki olguyu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Kırdan kente göç azgelişmiş ülkelerde, modelde ortaya konularının tam tersine hizmet sektörü yapay büyümesi veya daha sık karşılaşılan şekli ile informel sektör oluşumuna neden olmaktadır.

Bu hızlı transformasyon kırdaki da önemli sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Kırsal topraklar üzerindeki geleneksel yapıların, tarımsal üretimin geliştirilmesi ve artırılmasına yönelik olarak geçirmek zorunda olduğu modernleşme sürecine, yapının benliğindeki tutucuk yüzünden geçilememektedir. Tarımsal üretimin artırılmasının bir diğer nedeni de göçen nüfusla tarımsal alandaki üretim gücü azalmasıdır. Göç ile kırdaki çalışabilir nüfus azalmakta ve

kırsal nüfus 0-15 ile 65+ yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca kentlerde barınma zorluğu (kentte yaşayabilme) tarım sektöründen kente hiçbir şekilde yatırıma dönüşmeyen bir parasal kaynak aktarımını gerekli kılmaktadır. Bu da kırdaki tarımsal yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Kuramsal olarak ortaya konan işgücünün hareketliliğine dayalı göç, ancak bugün gelişmiş ülkeler için geçerli olabilir; azgelişmiş ülkeler için ise bu süreç hem kentsel hem de kırsal alanlarda yaşanan çok boyutlu sorunların temel nedenidir.

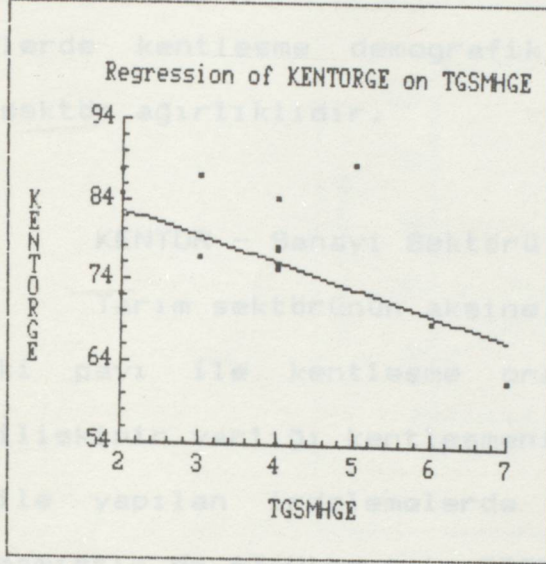
Bir diğer önemli nokta da gelişmiş ülkeler için genellikle tarımsal üretimin, gelişmiş olmanın getirdiği bir sonuç olarak, sanayi ve hizmet sektörlerine oranla GSMH içinde küçük bir paya sahip olmasıdır. Bu oluşum gelişmiş ülkelerdeki tarımsal üretimin düşük olduğu anlamı taşımaz, ancak sanayi ve hizmet sektörlerindeki üretimin yüksekliği oransal olarak tarım sektörünü küçültmüştür.

Bu nedenle tarım sektörünün GSMH'dan aldığı pay gerek gelişmiş ülkelerde ve gerekse azgelişmiş ülkelerde kentleşme oranı ile ters orantılı olmalıdır. İlişkinin yönü gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmetler sektörüne bağımlı olarak olurken azgelişmiş ülkelerde kırdan kente göçen nüfusun belirlediği bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

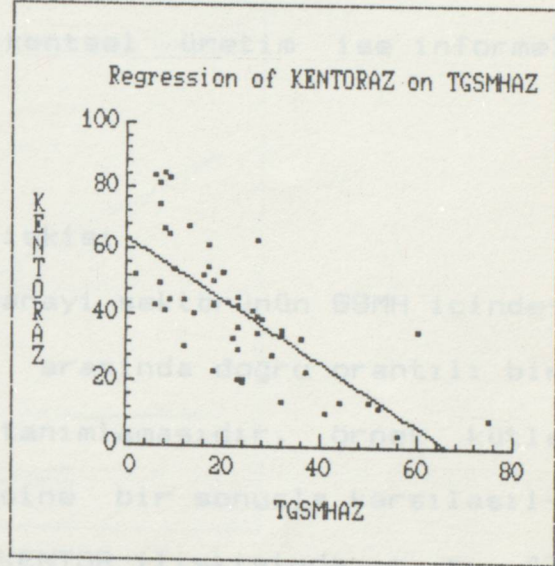
Bu çalışmada yapılan irdeleme, hem gelişmiş ülkeler için hem de azgelişmiş ülkeler için, kentleşme oranının tarım sektörünün GSMH'dan aldığı pay ile ters orantılı olduğunu ortaya koymuştur (Grafik II.3.).

Grafik II.3. KENTOR - TGSMH ilişkisi

Gelişmiş Ülkeler

Az gelişmiş Ülkeler

Gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün GSMH içindeki payı %2 ile %7 arasında oynamakta ancak buna karşın az gelişmiş ülkeler de bu oran %80 lere kadar ulaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için geçerli olan ilişki Latin Amerika ve Afrika ülkeleri için de geçerlidir (L.A. $r = -.74$, AF. $r = -.75$).

Çalışmada yer alan diğer ülke gruplarında ise A Grubu ülkeler dışında tüm gruplarda ilişkinin ters orantılı olduğu ve tarım sektörünün GSMH içindeki payı olarak tanımlanan TGSMH ölçütünün KENTOR açısından açıklayıcı olduğu ve ülkelerdeki kentleşme olgusunun bir göstergesi olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır (GRUPA $r = 0.0$; GRUPB $r = -.58$; GRUPC $r = -.48$; GRUPD $r = -.44$). Kişi başına GSMH değerlerine göre sıralanmış olan ülkeleri kapsayan GRUPA, GRUPB, GRUPC ve GRUPD'de kentleşme oranı ile TGSMH arasındaki ilişkinin kişi başına GSMH'nin düzeyine göre

güçlendiği görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak GSMH düşük ülkelerde kentlerdeki üretimin de tarımsal üretime oranla fazla bir değer kazanamamasıdır. Bu durumdaki ülkelerde kentleşme demografik, kentsel üretim ise informel sektör ağırlıklıdır.

KENTOR - Sanayi Sektörü ilişkisi

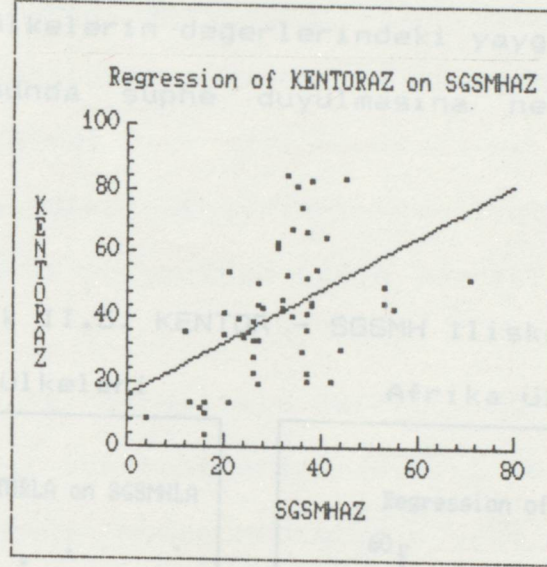
Tarım sektörünün aksine, sanayi sektörünün GSMH içindeki payı ile kentleşme oranı arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığı kentleşmenin tanımlamasıdır. Örnek kütle ile yapılan irdellemelerde aksine bir sonuçla karşılaşmamıştır ve 67 ülke için SGSMH-KENTOR ilişkisinde $r = .47$ bulunmuştur.

Gelişmiş ülkelerde sanayi sektörünün GSMH içindeki payı ile KENTOR arasında bir ilişki saptanamamıştır. Bunun temel nedeni açıklandığı üzere ülkeler arasında KENTOR'un önemli farklılıklar göstermemesidir. Buna karşın, az gelişmiş ülkeler ile yapılan irdilemede bu ilişki beklenildiği gibi oldukça güçlü bulunmuştur. (Grafik II.4.)

Grafik II.4. KENTOR - SGSMH ilişkisi

Az gelişmiş Ülkeler

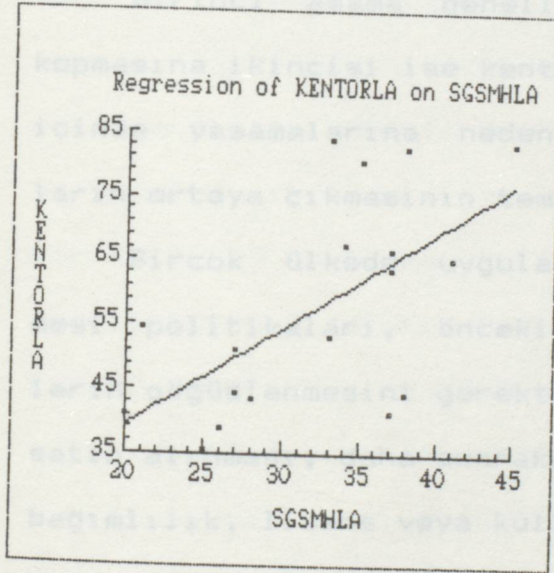

İzlendiği gibi az gelişmiş ülkeler kendi içlerinde üç farklı özellik göstermektedir. Birinci grup yüksek SGSMH değerlerine sahip görece düşük kentleşme oranı olan ülkeler, ikinci grup, yüksek kentleşme oranına sahip SGSMH'si düşük ülkeler ve sonuncusu ise kentleşme oranı ve SGSMH'si düşük ülkelerdir. Bu durum az gelişmiş ülkelerdeki sanayi sektörünün genel yapısı ile yakından ilintilidir. Bilindiği gibi bu ülkelerde sanayi ya ülkedeki hammadde çıkarımına dayalı ya da iç pazara yönelik ve eski teknoloji kullanan montaj sanayi durumundadır. GSMH'nin düşük gerçekleştirmesine neden olan bu oluşum aynı zamanda ithal ikamesine dayalı bir büyümeyi ve bunun ülke ekonomisindeki sonuçlarının kısa zamanda ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Birçok az gelişmiş ülkenin özellikle 1970lere kadar uyguladığı bu büyüme stratejisi, yüksek oranlı dış koruma önlemlerine ve gelişmiş bir iç pazara gereksinim duyulması sonucu çoğunlukla başarısız olmuştur.

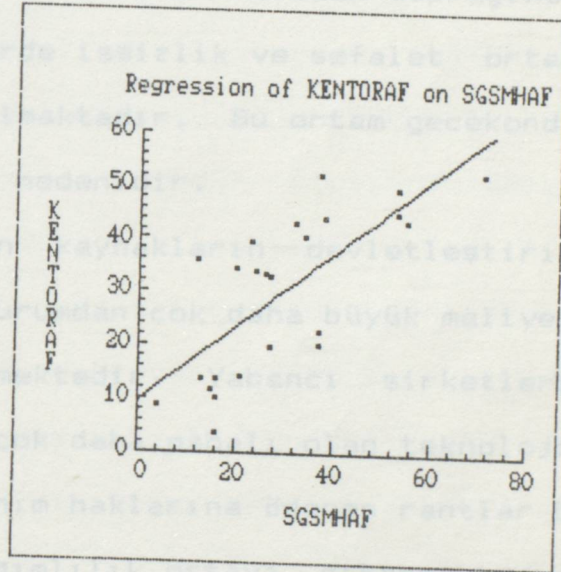
Latin Amerika ve Afrika Ülkelerinde ise SGSMH - KENTOR ilişkisi irdeleme sonucunda güçlü bir ilişki olarak bulunmuş olmasına karşın ülkelerin değerlerindeki yaygınlık ilişkisinin anlamlılığı konusunda şüphe duyulmasına neden olmaktadır (Grafik II.5.).

Grafik II.5. KENTOR - SGSMH ilişkisi

Latin Amerika Ülkeleri

Afrika Ülkeleri

özellikle Kuzey Amerika ülkelerinin yoğun baskısının izlendiği kıtada siyasal ve ekonomik bağımlılık bu ülke sanayilerinin de çevre yani montaj ve eski teknoloji kullanan emek yoğun sanayiler olmasına neden olmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde sanayileşme, Monroe Doktrini olarak tanımlanan, bu ülkelerin iç işlerine karışmak pahasına A.B.D. çıkarlarını korumaya yönelik siyasal ve ekonomik müdahaleler ve statejilerle şekillenmektedir. Latin Amerika ülkelerinde sanayileşmenin kuralı, insan, doğa ve finans kaynaklarının tekelleştirilmesi ve oluşan artı değer

yatırım olarak geri dönüşünü engellemektir (A.A.,1974:5).

Sistem iki aşamada oluşmaktadır.

1- Maden çıkarımı ayrıcalığı olan yabancı şirketlerce ucuz işgücü kullanılarak elde edilen hammadde gelişmiş ülkelere aktarılmakta ve,

2- Gelişmiş ülke sanayileri tarafından mamul madde haline getirilerek ve yeniden Latin Amerika ülkelerine geri dönmektedir.

Birinci aşama genellikle kırsal nüfusun toprağından kopmasına ikincisi ise kentlerde işsizlik ve sefalet ortamı içinde yaşamalarına neden olmaktadır. Bu ortam gecekonduların ortaya çıkmasının temel nedenidir.

Birçok ülkede uygulanan kaynakların devletleştirilmesi politikaları, önceki durumdan çok daha büyük maliyetlerin göğüslenmesini gerektirmektedir. Yabancı şirketlerin satın alınması, daha sonraki çok daha pahalı olan teknolojik bağımlılık, lisans veya kullanım haklarına ödenen rantlar bu kez tüketim mallarında bir bağımlılık ortaya çıkarmaktadır. Bu bağımlılığın sonucunda küçük zanaatkarlar veya oluşabilecek küçük sanayiler, yüksek teknoloji karşısında yok olmaktadır. Bu gelişimin doğal sonucu, azgelişmiş ülkeler için artık ortak bir özellik olarak kabul edilen, tüm ekonomik sektörlerdeki, hızla artan nüfusun "marjinalizasyon"u ve "Gelişme Kutupları" (Gelişmiş Ülkeler) ile "Bağımlı Ülkeler" (Azgelişmiş Ülkeler) arasındaki uçurumun artmasıdır. Bu çerçevede içinde kentleşme, konuta yatırım yapacak nüfusun artışına bağlı olarak konut üretimine ivme verdiği için, sadece ulusal inşaat sanayilerinin yaşama-

sına neden olmaktadır.

Latin Amerika Ülkelerinde yapılan irdeleme umulanın aksine, inşaat sektörünün kentleşme oranı ile bir ilişkisi olmadığını ortaya çıkarmıştır (inşaat sektörünün GSMH içindeki payı (INSGSMH) ile KENTOR arasındaki ilişki $r = .04$ değerindedir). Ancak inşaat sektöründe beklenen etkileşim ülkedeki toplam gayri safi yurtiçi yatırımları (GSYİY) ile bulunmuştur ($r = .53$). Bu da oldukça anlamlıdır. Gerçekten de özellikle az gelişmiş ülkelerdeki en büyük rantlar inşaat sektöründe elde edilmektedir. İnşaat sektörüne yatırım yapan kesimin özel kesim olduğu da INSGSMH ile kamu harcamalarının GSMH içindeki payı (KAMHAR) arasında önemli bir ilişkiye raslanmaması ile ortaya çıkmaktadır ($r = .14$). Bu ülkelerdeki nüfusun ilk ve en önemli gereksiniminin konut olduğu INSGSMH ile ÖTHP arasındaki ters orantılı ilişkiden anlaşılmaktadır ($r = -.48$). İnşaat sektöründeki duraksama ve peşisıra gerileme ülkedeki iç pazar hacmini arttıracaktır.

Afrika Ülkelerinde sanayi sektörünün kentleşme düzeyine yaptığı etki daha şiddetlidir. Bunun temel nedeni, özellikle GSMH değerleri düşük ülkelerdeki düşük sanayileşmedir. Ülke içinde kurulan bir sınai tesis hangi büyüklükte olursa olsun nüfus çekmekte ve çevresinde hızlı bir kentleşme oluşturmaktadır. Çalışmada Afrika ülkeleri ile yapılan irdelemede sanayi sektörünün GSMH içindeki payı ile kentleşme oranı arasındaki ilişkinin, sanayi sektörünün alt sektörleri ile bulunamamasının temel nedeni küçük değerlerine bağlanabilir. Sanayi sektörünün alt sektörlerinin KENTOR

ilişkisinde ortaya çıkan durum oldukça ilginçtir. Alt sektörler itibari ile parçaların tek tek etkisiz olmasına karşın, toplam sanayinin düşük değerler taşıdığı ülkelerde, değerlerdeki küçük bir farklılaşma bile oransal olarak büyük değerlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu, SGSMH ile KENTOR arasındaki ilişkiyi güçlü bir ilişki olarak ortaya çıkarmaktadır.

Afrika ülkelerindeki sanayi sektörü açısından dikkati çeken bir diğer konu da ülkeler arasında hammadde çıkarımına göreli olarak oluşan gruplaşmadır. Petrol üreticisi ve görece yüksek GSMH değerlerine sahip Nijerya, Libya ve Cezayir gibi ülkelerde petrol ve petrol türevlerine bağlı imalat sanayi gelişmiş iken maden çıkarımının yoğunlaştığı ve genellikle düşük GSMH değerlerine sahip ikinci grup ülkelerde üretimin kent dışında yapılması nedeniyle imalat açısından ekonomiye herhangi bir katkı sağlanamamaktadır. Genel bir tanımlama ile ekonomisi tek bir yönde yoğunlaşmış ülkelerde sanayi kentleşme yaratıcı bir faktör olarak görülmemelidir.

Afrika ülkelerinde izlenen bir diğer farklılık, siyasal sınırların 1960'lardan sonraki bağımsızlık sürecinde genellikle koloni yönetimleri tarafından oluşturulmuş olmasıdır. Bu sınırlar içinde acil siyasal kurumlaşma gereği öncelikle bir başkent yaratılmasını gerektirmiştir. Afrika'da bu bir anlamda kentleşme demektir. Ancak daha sonra buraların kent olarak ilan edilmesinden sonra bu yerleşim alanlarına ticaret ve sanayi işlevleri yerleşmeye başlamışlardır. Bu durum Afrika ülkelerinde, KENTOR ile SGSMH arasında ikili

bir etkileşim olduğu sonucunu doğurmaktadır. Sanayi sektörünün GSMH içindeki payı ile KENTOR arasındaki ilişki, çalışmada yer alan GRUPA, GRUPB, GRUPC ve GRUPD ülke gruplarında da aranmıştır.

GRUPA ülkelerinde (GSMH > 5000 \$) kentleşme oranlarının en üst düzeyde aynı değere yaklaşması nedeniyle anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca bu ülkelerde SGSMH değerlerinin %30 - %43 arasında olması ve ülkeler arasında farklılıklar taşımaması da bulunan ilişkisizliğe neden olmaktadır. Bu ülkelerde klasik göstergeler çerçevesinde sanayileşmenin sınırına gelinmiştir denebilir.

GRUPB (GSMH > 1000 \$ < 5000 \$) ve GRUPC (GSMH > 500 \$ < 1000 \$) ülkelerinde de, GRUPA ülkelerinde bulunan ilişkisizlik sürmektedir. Bulunan bu ilişkisizlik GSMH değerleri benzer ülkelerde sektörel dağılımda da benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak GRUPD ülkelerinde (GSMH < 500 \$) SGSMH ile KENTOR arasında bir ilişki bulunmuştur. Ancak bu ilişkide de SGSMH değerinin %20'yi geçmediği ve bu değerden sonra KENTOR artsa da SGSMH değerinin artmadığı izlenmektedir.

KENTOR - İmalat Sektörü ilişkisi

Sanayi sektörü içinde yer alan imalat sektörünün GSMH içindeki payı (IGSMH) ile KENTOR arasındaki ilişki de ülkelerin sanayi sektörü yapısının ve bu yapının ülke ekonomisine katkılarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. 67 ülkenin oluşturduğu örnek kütlede güçlü bir KENTOR - IGSMH ilişkisi saptanmıştır.

KENTOR ve IGSMH değerleri açısından Avusturya, Filipinler, Mısır, Portekiz ve Zimbabwe'nin örnek kütle genelinden ayrıldığı görülmektedir. İrdeleme bu ülke değerleri çıkarıldıktan sonra tekrarlandığında yukarıda anılan farklılaşmanın KENTOR - IGSMH ilişkisi açısından olumsuz etkileri olduğu görülmüştür. Bu lkeler çıkarıldıktan sonra KENTOR - IGSMH ilişkisi çok daha güçlenerek $r = .70$ değerine ulaşımtır.

Avusturya, Filipinler, Mısır, Portekiz ve Zimbabwe IGSMH değerlerine görelili olarak düşük kentleşme oranlarına sahiptir. Bu farklılaşma Avusturya için imalat sanayinin kırsal alanlara kadar indiği ancak diğer ülkeler için kırsal alandaki zanaatlerin yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkelerde imalat sanayisi özellikle son onbeş yıldır sürdürülen desantralizasyon programları sonucunda kentsel alanlardan uzaklaştırılmıştır. Böylece zaten kentleşme oranı sınırlarına varmış olan gelişmiş ülkelerde imalat sanayisi - KENTOR ilişkisi kopmuştur.

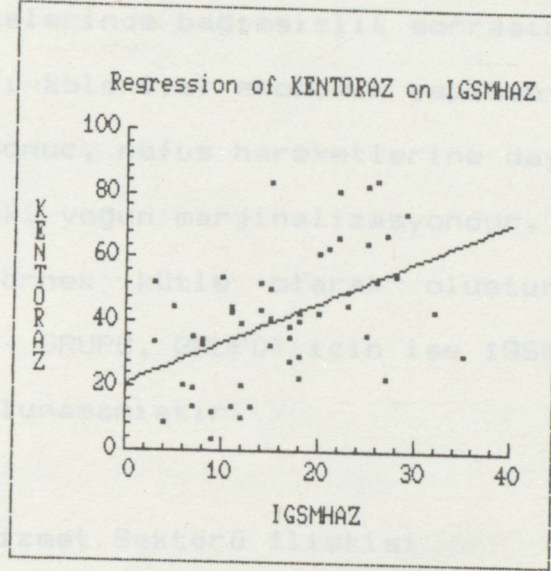
Az gelişmiş ülkeler için IGSMH değerleri KENTOR açısından anlamlılığını sürdürmektedir. Bunun temel nedeni gelişmiş ülkelerin aksine, sanayi sektörünün ve bu sektör içinde yer alan imalat sanayisinin kentleşmenin itici gücünü oluşturmasıdır. Filipinler, Mısır, Portekiz ve Zimbabwe'nin değerlendirme dışı bırakılması ile ilişki daha da güçlenmektedir. Bir OPEC lkesi olan Venezuela da imalat sanayi açısından az gelişmiş ülkeler genelinden ayrılmaktadır.

Latin Amerika lkeleri için IGSMH değerleri açısından

bir gruplaşmanın olduğu izlenmektedir (Grafik II.6.).

Grafik II.6. KENTOR - IGSMH ilişkisi

Az gelişmiş Ülkeler

Bu gruplardan ilki IGSMH'si %21 den ve kentleşme oranı %55 den büyük, ikincisi ise IGSMH'si %21 den ve kentleşme oranı %55 ten küçük olan ülkelerden oluşmaktadır.

Birinci grupta yer alan ülkeler Arjantin, Brezilya, Peru, Şili ve Uruguay'dır. İkinci grupta yer alan ülkeler ise Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Jamaika, Kosta Rika, Panama ve Paraguay'dır. Görüldüğü gibi birinci grupta yer alan ülkeler Latin Amerika genelinde yüksek GSMH ye sahiptirler. Bu ülkelerdeki imalat sanayisinin toplam sanayi sektörü içindeki payının yüksek olması, söz konusu ülkelerdeki kentleşme düzeyinin ve büyük kentlerin (METROPOL) oluşumunu belirlemektedir.

Çalışmada yer alan Afrika ülkelerinin birçoğunda IGSMH oranlarının küçük olması bu sektörün kentleşme düzeyinin belirlenmesindeki etkinliğini ortadan kaldırmaktadır.

Afrika ülkelerindeki bu oluşumun temel nedeni ekonomideki tarımsal üretimin ağırlığı yanında kırsal ve kentsel alanlardaki el becerisine dayalı marjinal üretimin yoğunluğudur. Bu, Afrika ülkelerinde bağımsızlık sonrasında da hammadde üretimine dayalı koloniyal ekonomik yapının sürdüğünü ortaya koymaktadır. Sonuç, nüfus hareketlerine dayalı kentleşme ve tüm sektörlerdeki yoğun marjinalizasyondur.

Bu çalışmada örnek kütle olarak oluşturulan dört grup (GRUPA, GRUPB, GRUPC, GRUPD) için ise İGSMH - KENTOR ilişkisi anlamlı bulunamamıştır.

KENTOR - Hizmet Sektörü ilişkisi

Kentleşme olgusunun nedeni olan sanayileşme, günümüzde bu konudaki belirleyicilik rolünü hizmetler sektörüne bırakmış gözükmektedir. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler için de sanayileşme farklı nedenlerle olmasına karşın kentleşme açısından hizmetler sektörü yanında ikincil bir öneme düşmüştür. Sanayileşme ülkesel kalkınma için zorunlu olmasına karşın artık kentleşme için vazgeçilmez bir koşul değildir. Gelişmiş ülkelerdeki sanayi sektörünün desantralizasyonu politikaları, azgelişmiş ülkelerdeki dünya ekonomik sistemine eklemlenme çabaları, kentlerdeki hizmetler sektörünün genişlemesi ve ekonomiye hakim olması ile sonuçlanmıştır.

Azgelişmiş ülkelerde izlenen sanayileşme çabaları ile gelişmiş ülkelerde izlenen sanayiden arınma çabaları paradoksal bir görüntü vermekle birlikte dünya ekonomik sistemi yaklaşımı içinde mantığını bulmaktadır. Sistemin işleyi-

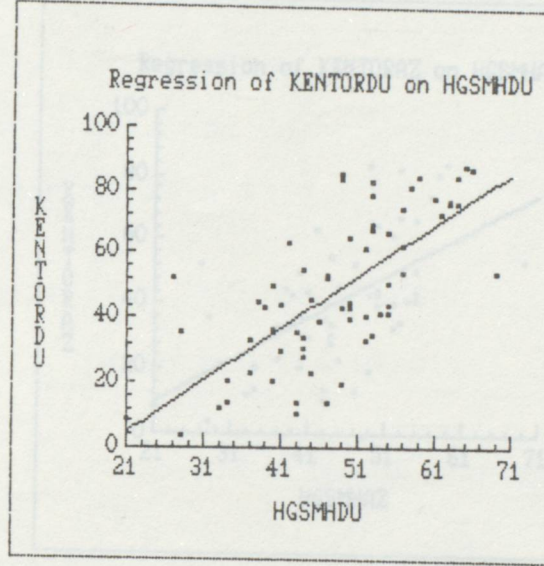
şinde anlamlarını bulan bu çabalar az gelişmiş ülkeler açısından sistemin amaçlarının ulaşamamasına da neden olmaktadır. Gerçekten de, çevre ülkeler sistem içinde üstlendikleri rol gereği ekonomilerini oluşturmaya çabalarken, sistem dışı etkiler (geleneksel yapıların özellikleri, kültürel farklılıklar, sistemin oluşumuna karşı koyan kurumlar gibi,) ve özellikle sistemin kendi kendine ürettiği bunalım yüzünden sadece sermaye dolaşımının gerçekleştirilebilmesi az gelişmiş ülkeler içinde sanayileşmiş kutupların oluşmasına neden olmaktadır (G. Kore, Güney Afrika, Meksika, Brezilya, Arjantin). Merkez - çevre yaklaşımı içinde iletişim üretim kadar önem taşıyan bir faktör olarak görülmektedir. İletişim, denetim ve örgütlenme işlevleri gelişmiş ülkelerde olduğu gibi az gelişmiş ülkelerde de hizmet sektörünün hızlı gelişmesinin nedeni olarak görülmelidir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde hizmetler sektöründe görülen aşırı şişkinliğin bir nedeni de kamu sektöründeki istihdam politikalarıdır. Bu ülkelerde tarım sektöründe yaşanan gizli işsizlik kamu hizmet sektöründe de yaşanmaktadır (Peattie, 1975: 112).

67 ülke değerleri ile yapılan irdelenmede bulunan sonuçlar hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı (HGSMH) ile KENTOR arasındaki ilişkinin SGSMH ile elde edilen ilişkiden daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Grafik II.7.).

Grafik II.7. KENTOR - HGSMH ilişkisi

67 Ülke

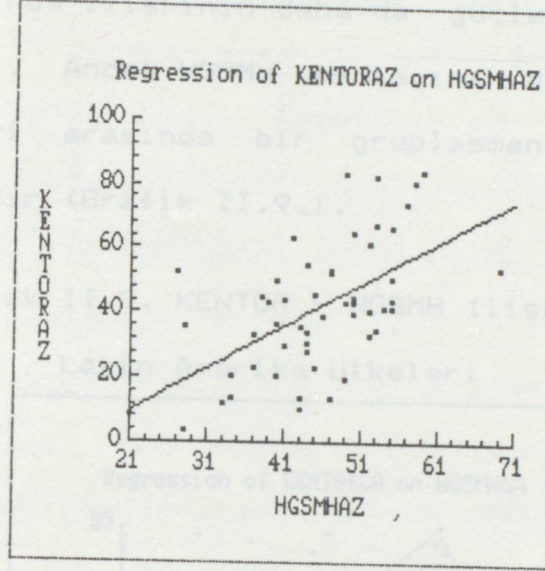
Gelişmiş ülkelerde ilişkinin yönü ve şiddeti, yapılan irdeleme sonucunda güvenilirlik düzeyi çok düşük değerler taşıması nedeni ile saptanamamıştır. Ancak diğer ülkelere göre düşük HGSMH değerlerine sahip F.Almanya değerlendirme dışı bırakıldığında ilişki doğru orantılı ve güçlü bir ilişki olarak ortaya çıkmıştır ($r = .60$)

Az gelişmiş ülkelerde kentleşme oranı ile hizmet sektörü arasındaki ilişki beklenildiği gibi doğru orantılı bir ilişki olarak gerçekleşmektedir (Grafik II.8.).

Grafik II.8. KENTORAZ - HGSMH ilişkisi

Az gelişmiş Ülkeler

Az gelişmiş ülke kentlerinin hizmet sektörü ağırlıklı gelişmesi olarak tanımlanan ve nedenleri ve sonuçları yukarıda anılan oluşum makro ekonomik bir bakış açısından bu ülkelerdeki yatırımların bağımlı olmasına bağlanmaktadır (Kentor, 1981: 210-211).

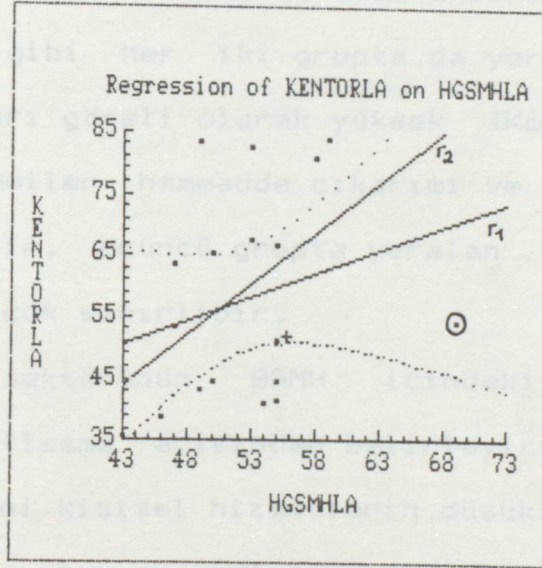
Yatırımların bağımlılığı sanayi sektöründe bir sınırlama yaratırken başta informal olmak üzere hizmet sektöründe artışlara neden olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde bu oluşumun yarattığı yeniden yapılanma süreci yaşanan hızlı kentleşmenin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinde hizmet sektörünün kentleşmeye etkisi az gelişmiş ülkeler paralelindedir. İrdelemede Panama'nın yüksek HGSMH oranı ile diğer ülkelerin dışında kaldığı görülmektedir (%69). Panama'da kanal hizmetleri ve kanala bağlı gelişen hizmetler HGSMH oranını yükseltmektedir. Kanalin dünya ticaret yollarının kesiştiği bir nokta olması

A.B.D.'nin kanal ve çevresi üzerindeki tasarrufları bölgeye uluslararası bir önem kazandırmıştır. Panama değerlendirme dışı bırakıldığında ilişkinin daha da güçlendiği görülmektedir ($r = .43$). Ancak HGSMH oranlarının dağılımında Latin Amerika ülkeleri arasında bir gruplaşmanın da olduğu ortaya çıkmaktadır (Grafik II.9.).

Grafik II.9. KENTOR - HGSMH ilişkisi

Latin Amerika Ülkeleri

Birinci grupta yer alan ülkeler (Arjantin, Şili, Uruguay, Venezuela) Latin Amerika ülkeleri içinde GSMH değerleri en yüksek olan ülkelerdir ($> 2100 \$$). Bu ülkelerdeki bir başka benzerlik de hizmet sektöründe istihdam edilen işgücünün toplam işgücü içindeki ağırlığıdır. Bu ülkelerde genellikle Petrol, demir cevheri ve değerli maden çıkarımı ekonomiye ivme vermektedir. Uruguay ve Venezuela petrol ve petrol türevlerinde, Arjantin ve Şili ise altın, gümüş ve bakır üretiminde uzmanlaşmıştır. Ayrıca Uruguay'da cam kumu, Venezuela'da elmas, Arjantin'de hayvancılık,

şeker kamışı ve buğday üretimi önemlidir.

İkinci grup ülkeler KENTOR değerleri % 60 - % 70 arasında olan ülkelere oluşmaktadır. Bu ülkelerde genellikle tarımsal üretim (özellikle şeker kamışı ve soya fasulyesi) ağırlık kazanmış, Brezilya ve Peru'da demir cevheri çıkarımı ve demir-çelik sanayileri gelişmiş, Meksika ve Kolombiya'da altın, mangan ve gümüş çıkarımı ekonominin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Brezilya ve Meksika kimyasal ürünler ve makine üretiminde önem kazanmışlardır.

Görüldüğü gibi her iki grupta da yeralan, kentleşme oranı ve GSMH'ları görece olarak yüksek (Kolombiya hariç), ülkelerde ekonomiler hammadde çıkarımı ve az sayıda üretim kalemine dayalıdır. Üçüncü grupta yeralan diğer ülkelerde ise benzeşmeler çok sınırlıdır.

Hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı Afrika ülkelerinde kentleşme açısından belirleyici bulunmamıştır. Bunun olası nedeni kişisel hizmetlerin düşüklüğü ve tanımlanmamış iş kollarının oransal önemi. İrdeleme sonucunda Afrika ülkelerinin genelde HGSMH değerlerinin % 35 ile % 55 arasında değiştiği gözlenmiştir. Bu genel dağılımın dışında kalan ülkeler; Burundi, Etiyopya, Gana, Libya, Tanzanya ve Uganda'dır. Etiyopya, Burundi, Tanzanya ve Uganda 300 \$ daha az GSMH'ları ile Afrika ülkeleri arasında en düşük gelirli ülkelerdir. Bu ülkeler hizmet sektöründe istihdam edilen işgücü açısından da son sıralarda yer almaktadır.

GRUPA, GRUPB, GRUPC, ve GRUPD ülkelerinde HGSMH - KENTOR ilişkisi arandığında bazı küçük farklılıklarla yukarıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bu farklılıkların ilki

GRUPA içinde yer alan Libya'nın grubun diğer ülkeleri ile aynı niteliklere sahip olmadığı ve petrole dayalı yüksek GSMH'sı yanında yine Afrika ülkelerine görece yüksek bulunan kentleşme oranının da tamamı ile kentli nüfus tanımlamasından kaynaklandığı düşünülebilir (Tablo.II.5.). Aynı şekilde F.Almanya da yüksek imalat sektörü değerleri ile bu gruptaki ülkelerden farklıdır.

Tablo II.5. AFRIKA VE LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE
KENTLEŞME ORANLARI

ÜLKELER	YIL	KENTLEŞME ORANI (Ü.TAN.)	20 000+ K.N. / TOP. NÜFUS	FARK
AFRIKA :				
MISIR	1976	43.8	40.4	- 3.4
GANA	1970	35.9	18.0	-11.0
KENYA	1979	14.2	10.9	- 4.6
LIBYA	1973	52.4	17.5	-11.8
SENEGAL	1976	33.4	26.5	- 7.8
LATİN AMERİKA :				
KOSTA RİKA	1973	43.4	20.9	-19.7
DOMİNİK CUM.	1970	51.0	29.9	-10.0
EL SALVADOR	1971 (1)	41.1	57.0	+17.5
JAMAİKA	1970	41.3	31.6	- 5.5
MEKSİKA	1970	66.7	33.5	-25.2
NİKARAGUA	1971 (2)	53.3	58.1	+10.4
ARJANTİN	1980	82.4	28.2	-54.2
BOLİVYA	1976	44.4	25.5	-16.2
ŞİLİ	1970	80.6	57.2	-17.9
KOLOMBİYA	1973	63.7	43.9	-15.6
PARAGUAY	1972	39.0	20.8	-16.6
URUGUAY	1975	84.0	61.5	-21.5
VENEZUELA	1971	83.3	60.0	-14.0

Kaynak : U.N.(1985), Compendium of Human Settlements
Statistics, 145-151,

(1) Birleşmiş Milletler İstatistik örgütü tarafından verilen
kentsel nüfus 1.405.532, toplam nüfus 3.554.648 dir (UN,
1979: 188). El Salvador Ulusal kent tanımı : Belediyeler

(UN, 1985: 144,145).

- (2) Birleşmiş Milletler İstatistik Örgütü tarafından verilen kentsel nüfus 896.378, toplam nüfus 1.877.952 dir (UN, 1979: 189). Nikaragua Ulusal kent tanımı : Nüfusu 2.500 den büyük olan ilçe ve belediyeler (UN, 1985: 144,145).

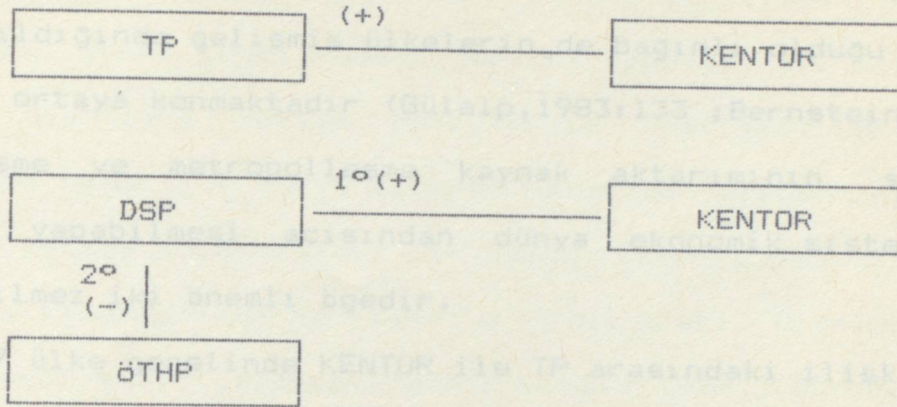
GRUPB ülkelerinde elde edilen ilişki irdelendiğinde, kıta içiyle olan yüksek ulaşım olanakları ve gelişmiş liman hizmetleri ile birçok ülkeye hizmet üreten Cote d'Ivoire'nin (eski adı ile Fildişi Kıyısı) diğer ülkelerden farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Bu farklılığın nedeni, ülke genelindeki görece yüksek HGSMH'sına karşılık düşük kentleşme oranı ile anlam kazanan Abidjan Metropoliten Alanı'nın önemi ve gücüdür.

GRUPC ülkeleri ile yapılan irdelemede KENTOR - GSMH ilişkisi anlamlı bulunmamıştır. GRUPD ülkelerinde ise elde edilen $r = .37$ lik ilişki yüksek KENTOR değerine sahip Gana değerlendirme dışı bırakıldığında $r = .63$ değerine yükselmektedir.

D.2a ÜLKE TOPLAM TİCARET HACMİNİN DÜNYA TOPLAM TİCARET HACMI İÇİNDEKİ PAYI (TP) - KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ

Kentleşmenin ve metropolleşmenin makro-ekonomik göstergelerinin saptanması üzerine yapılan bu araştırmada, dünya sistemi yaklaşımına dayanılmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin dünya ekonomik sistemine eklemlenmelerinin kentleşme ve metropolleşme açısından taşıdığı değerler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Kentor'un "yatırım bağımlılığı" olarak söz ettiği bu eklemlenme sürecinin temel göstergesi ülkelerin dünya ticaret hacminden aldıkları paylardır.

Sema II.9. KENTOR - TP ilişkisi

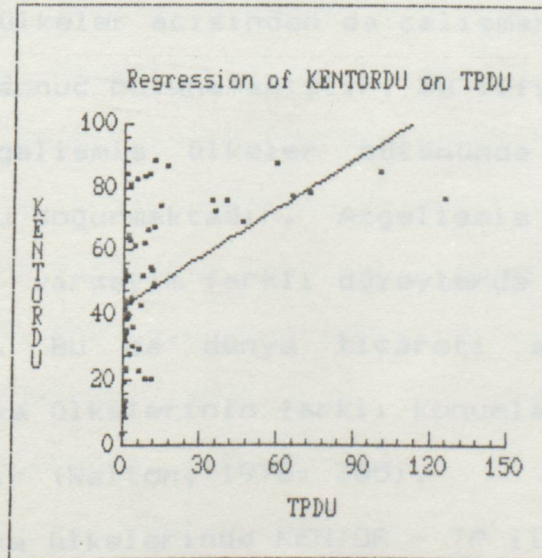
Az gelişmiş ülkelerin özellikle bu niteliklerinin netleştiği 1960'lı yıllardan sonra dünya ticaret hacminin hızlı artışına sinai mamul dışsatımı ile eklemlenme çabaları, gerek gelişmeleri gerekse gelişmiş ülkelerdeki refah ortamından pay almaları açısından olumlu sonuçların elde edilmesine neden olmuştur (Kazgan, 1985:23). Az gelişmiş ülkeler için dünya ticaretindeki tüm kısıtlamaların kaldırılmış olduğu bu dönemde dışsatımın artması gelişmenin motoru olarak görülmüştür. Ancak bu gelişme tüm az gelişmiş ülkelere yayılmadan sistemin yeni bir bunalıma girmesiyle gerilemeye başlamıştır. Dünya ticaretinin az gelişmiş ülkeler aleyhine çevrilmesi ile az sayıdaki dışsatım kalemine bağlı ekonomiler artmış olan dışalım gereksinimi karşısında çaresiz kalmıştır. Bu dönemde uluslararası finans kurumlarının az gelişmiş ülkelere yapmış olduğu kaynak transferleri bozulan ekonomilerde görece düzelmelere neden olurken aynı zamanda ülkelerin ekonomik bağımlılıklarını da artmıştır. Gerek yapısalci teori gerekse bağımlılık teorisi bu süreçte, ülkeler arasındaki kaynak aktarımının neden olduğunu ileri

sürmektedir. Dünya sistemi kavramı temel alındığında ve az gelişmişliğin sürdürülmesine kaynak aktarımı bağlamında yaklaşıldığında gelişmiş ülkelerin de bağımlı olduğu dolaylı olarak ortaya konmaktadır (Gülalp,1983:133 ;Bernstein,1979). Kentleşme ve metropolleşme kaynak aktarımının sağlıklı olarak yapabilmesi açısından dünya ekonomik sistemi için vazgeçilmez iki önemli ögedir.

67 ülke genelinde KENTOR ile TP arasındaki ilişki yapılan varsayımı doğrular nitelikte bulunmuştur ($r = .52$). Bu irdelemede ülkelerin KENTOR - TP dağılımlarının yığılmalar ve yayılmalar gözlenmektedir (Grafik II.10.). A.B.D., Belçika, F.Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada değerlendirme dışı bırakıldığında ilişkinin derecesi $r = .51$ 'e düşmekte ancak güvenilirlik artmaktadır. Dokuz gelişmiş ülkeden oluşan bu grup dünya ticaret hacminin yaklaşık %58'ini oluşturmaktadır.

Grafik II.10. KENTOR - TP ilişkisi

67 Ülke

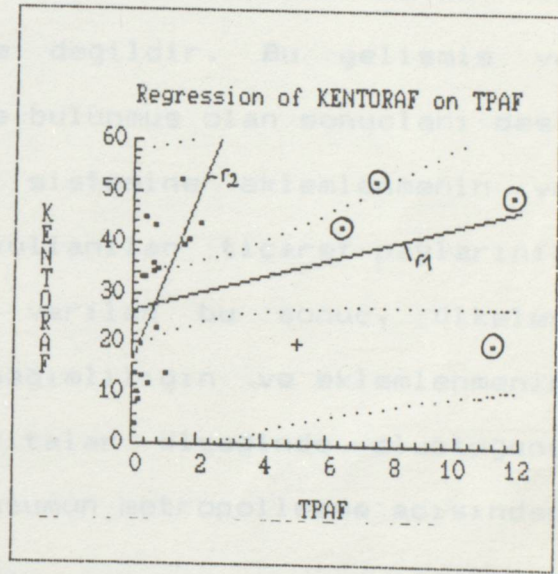
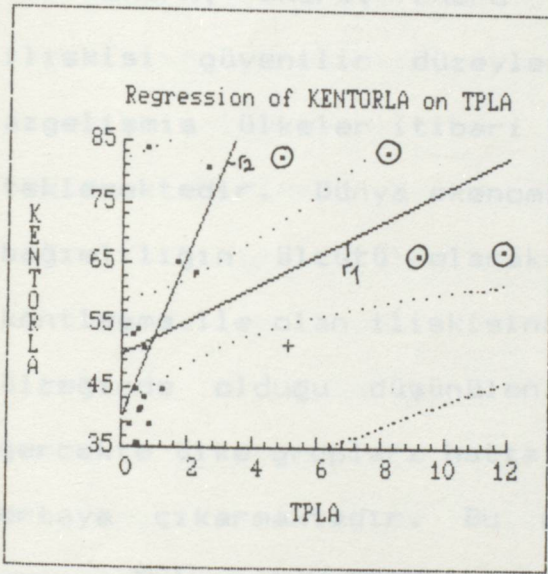
Gelişmiş ülkelerde dünya ticaret hacminden alınan paylar ile kentleşme oranları arasında bir ilişki saptanamamıştır. Bunun temel nedeni her iki ölçütte de ülkelerin varmış oldukları yüksek düzeylerdir. Gelişmiş ülkelerde kentleşme oranı ile dünya ticaret hacminden alınan payların ilişki içinde olmamasının bir başka nedeni de bu ülkelerin dışsatım kalemlerinde ve dışalım yaptıkları ülkeler açısından geniş bir yelpazeye sahip olmalarıdır. Günümüzde bu ülkelerin artık dünya piyasalarına tüketime hazır mal sunmak yerine teknoloji dışsatımına yönelmiş olmaları da bu sonucu doğurmaktadır. Gelişmiş ülkeler büyük sanayi yatırımları yerine küçük alanda üretimin gerçekleştirilebildiği, bir anlamda teknoloji üstü üretime yönelmişlerdir. Artık bu ülkelerde mikro çipler, elektronik devrinin en küçük boyutlu parçaları ve üretimi organize ve kontrol eden bilgisayar programları üretilmektedir. Sonuç olarak dünya ticaretindeki payları bir çizgiye oturmuş ve dönemler içinde büyük oynamalar kaydetmemektedir.

Az gelişmiş ülkeler açısından da çalışmanın varsayımını destekleyen bir sonuç bulunamamıştır. Bu ilişkisizlik, dünya ticaretinin az gelişmiş ülkeler bütününde aynı etkileri olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin alt-gruplarında ise varsayım farklı düzeylerde olmasına karşın doğrulanmaktadır. Bu da dünya ticareti açısından Latin Amerika ile Afrika ülkelerinin farklı konumlarda olduklarını ortaya koymaktadır (Walton, 1976: 305).

Latin Amerika ülkelerinde KENTOR - TP ilişkisi $r = .56$ bulunmuştur. Ancak petrol dışsatımı ile dünya ticaret

hacminde önemli bir paya sahip Venezuela ve Brezilya ile Meksika değerlendirme dışı bırakıldığında ilişkinin gücü $r = .70$ 'e yükselmiştir (Grafik II.11.).

Grafik II.11. KENTOR - TP ilişkisi
Latin Amerika Ülkeleri
(Venezuela, Brezilya ve Meksika hariç)
Afrika Ülkeleri
(Cezayir, Güney Afrika, Libya ve Nijerya hariç)

1960 lardan sonra girmiş oldukları sanayileşme süreci içinde birçok geri dönüşe ve büyük dış borç yükü altında kalmalarına karşın dışsatım kalemlerindeki görece çeşitlilik Brezilya ve Meksika'nın Latin Amerika genelinden ayrılmasına neden olmaktadır. Latin Amerika'da gözlenen gelişme dünya sistemi kapsamında ülkelerin işbölümü içinde belirli üretim kollarında uzmanlaşmasının az gelişmişliği artıracakı savını doğrulamaktadır (Gülalp, 1983).

Afrika ülkelerinde ise KENTOR - TP ilişkisi Latin Amerika ülkelerine göre daha düşük bir seviyede doğrulanmaktadır. Ancak yapılan inceleme sonucunda Cezayir, Güney Afrika, Libya ve Nijerya petrol ve değerli maden çıkarımına

dayalı yüksek dışsatım hacimleri ile kıta ülkelerinden ayrıldıkları gözlenmiştir. Bu ülkeler değerlendirme dışı bırakıldığında KENTOR - TP arasındaki ilişkinin Afrika ülkeleri için $r = .65$ düzeylerine yükseldiği izlenmiştir. Bu oluşum küçük değerlerin büyük oranlar yaratmasının bir sonucu olarak da görülebilir.

GRUPA, GRUPB, GRUPC ve GRUPD ülkelerinde KENTOR - TP ilişkisi güvenilir düzeylerde değildir. Bu gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler itibari ile bulunmuş olan sonuçları desteklemektedir. Dünya ekonomik sistemine eklemlenmenin ve bağımlılığın ölçütü olarak kullanılan ticaret paylarının kentleşme ile olan ilişkisinde varılan bu sonuç, ülkeler ölçeğinde olduğu düşünülen bağımlılığın ve eklemlenmenin gerçekte ülke grupları hatta kıtalar ölçeğinde oluştuğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu oluşumun metropolleşme açısından sonucu Bölgesel Metropolller'dir.

D.2b ÜLKE TOPLAM DIŞSATIM HACMİNİN DÜNYA TOPLAM DIŞSATIM HACMI İÇİNDEKİ PAYI (DSP) - KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ

Dünya toplam ticaret hacminden ülkelerin aldığı payların irdenlemesi beraberinde ülkelerin dünya dışsatım hacminden aldıkları payların da incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Gerçektende kuramsal olarak toplam dışsatım hacmi ile toplam dışalım hacmine eşit olan dünya toplam ticaret hacmi ülkelerdeki dışsatım veya dışalım hacimlerinin kentleşme oranına etkilerini tam olarak açıklayabilir. Çalışmada KENTOR - TP ilişkisinden elde edilen sonuçlar ülke

toplam dışsatım hacminin dünya toplam dışsatım hacmi içindeki payının (DSP) kentleşme oranı ile olan ilişkisi irdelenerek kontrol edilmiştir.

DSP - KENTOR ilişkisi 67 ülke genelinde TP - KENTOR ilişkisi paralelindedir. Burada da dünya dışsatım hacminin yaklaşık %50'si gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı ülkeler dünya dışalım hacminin de yarısından fazla sını oluturuyor olması azgelişmiş ülkeler açısından bağımlılığın kapsamını ortaya koymaktadır. Azgelişmiş ülkelerin dışalım yaptıkları pazardaki satıcı sayısı gelişmiş ülkeler tarafından kısıtlı tutulmakla pazardaki fiyat oluşumu denetlenmiş olmaktadır. Bu da fiyatların gelişmiş ülkeler lehine oluşması demektir. Aynı şekilde azgelişmiş ülkelerin dışsatım yaptıkları ülke sayısı doğal olarak düşüktür ve genellikle gelişmiş ülkeler ağırlıklıdır. Bunun sonucuda fiyatın istem lehine oluşmasına neden olmaktadır. Görüldüğü gibi dünya ticareti devamlı olarak gelişmiş ülkeler lehine gelişmektedir.

Bu çerçevede gelişmiş ülkeler dünya ticaretinden olabildiğince büyük pay alabilmek için zorunlu olarak sistemin gereklerini yerine getirmeye çaba sarfetmekte ve kapitalist sisteminin genişlemesine olanak tanımaktadır. Dünya ekonomik sistemi yaklaşımına göre bu sürecin adı "eklemlenme" dir.

Çalışmada gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler için DSP - KENTOR ilişkisi, DSP - KENTOR ilişkisi paralelinde, anlamlı değildir. Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde ise ilişki anlam kazanmaktadır.

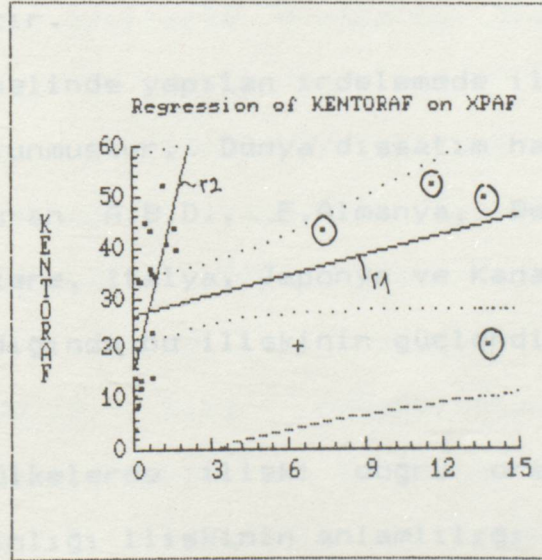
Latin Amerika ülkelerinde $r = .58$ düzeyinde ve güve-

nilirlik derecesi yüksek bir ilişki bulunmuştur. Ancak bu aşamada da Brezilya, Meksika ve Venezuela değerlendirme dışı bırakıldığında ilişkinin gücünün $r = .68$ yükseldiği saptanmıştır.

Afrika ülkelerinde de DSP - KENTOR ilişkisi iki aşamada incelenmiştir. Birinci aşamada, çalışmada yer alan tüm Afrika ülkeleri için ilişki Latin Amerika'ya oranla daha zayıf ve raslantısal bulunmuştur. İkinci aşamada ise Cezayir, Güney Afrika, Libya ve Nijerya değerlendirme dışı bırakılmış ve bu kez ilişkinin düzeyinin $r = .72$ 'ye yükseldiği saptanmıştır (Grafik II.2.). GRUPA, GRUPB, GRUPC ve GRUPD ülkelerinde DSP - KENTOR anlamlı bulunamamıştır.

Grafik II.12. KENTOR - DSP ilişkisi

Afrika Ülkeleri
(Cezayir, Güney Afrika, Libya ve Nijerya hariç)

Ülkelerin dışsatım hacimlerinin oluşması iç pazarlarının niteliğine bağlıdır. İç pazarın darlığı, ülkenin yüzölçümü, nüfus küçüklüğü gibi iç pazarın mekanı olarak

kentleşmenin düşüklüğüne bağlıdır. İç pazarı dar olan ülkelerin dünya ekonomik sistemine eklemlenme çabaları, imalat sanayisindeki girdi ve artan iç pazar istemi karşısında artan dışalımın dışsatım ile karşılanamaması ile darboğaza girmektedir. Bu darboğazın aşılması için ülkeler, genellikle dışsatımın durdurulması ve iç pazar istemlerinin iç üretimle karşılanması çabasına girmektedir (Kazgan, 1985: 20). Ancak dışalımın azaltılması dışsatımın da azalması demektir. Bu durumda iç pazar dinamiğinin artırılması gerekmektedir. İç pazar hacminin artması ise kentleşme ile olanaklıdır. Bu açılardan birçok azgelişmiş ülkede kentleşme denetlenmiyerek olabildiğince desteklenmiş ve iç pazar canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu gelişim çalışmada iç pazar ölçütü olarak kullanılan özel tüketim harcamalarının GSMH içindeki payının (ÖTHP) DSP ile ters orantılı bir ilişkisi olması varsayımı ile ele alınmıştır. Özellikle Afrika'da dışalımın iç pazara göre 67 ülke genelinde yapılan irdelenmede ilk aşamada zayıf bir ilişki bulunmuştur. Dünya dışsatım hacminin büyük bir bölümünü oluşturan A.B.D., F.Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada değerlendirme dışında bırakıldığında bu ilişkinin güçlendiği saptanmıştır ($r = -.53$). Ülkelerde iç pazar dışsatımının olumsuz etkisi. Gelişmiş ülkelerde ilişki doğru orantılıdır. Ancak değerlerin yaygınlığı ilişkinin anlamlılığı konusunda şüphe doğurmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde ise ilk aşamada beklenildiği gibi ters orantılı bir ilişki olarak saptanmıştır. Bu ilişkinin gücü yüksek olmasına karşın DSP-ÖTHP değerlerinin dağılımında gözlenen gruplaşma,

Brezilya, Nijerya, Güney Kore, Meksika, Endonezya, Venezuela, Güney Afrika, Libya ve Malezya'nın değerlendirme dışında bırakılarak ortadan kaldırıldığında ilişkinin zayıfladığı gözlenmiştir.

Kıtalar ölçeğinde bakıldığında DSP ile ÖTHP arasındaki ilişki, Latin Amerika'da ve Afrika'da az gelişmiş ülkeler genelindeki görünüme uygun olarak ters orantılı ancak zayıftır. Latin Amerika'da ilişkinin zayıflığının derecesi ($r = -.19$) bu kıtadaki ülkelerde iç pazar canlılığının arttığını, Afrika'da ise ($r = -.54$) henüz iç pazar dinamiklerinin üretimde yeterli istemi yaratmadığını ortaya koyar durumdadır. Aynı şekilde ÖTH ile kentleşme oranı arasındaki ilişkide de Latin Amerika'da negatif zayıf bir ilişki ($r = -.15$), Afrika'da ise oldukça kuvvetli negatif bir ilişki saptanmıştır ($r = -.67$).

Bu değerler özellikle Afrika'da üretimin iç pazara yönelik olmadığını, kentlerde pazar mekanizmalarının oluşmamış olduğunu, kentlerde yaşayan nüfusun henüz kentlileşememiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Aynı değerler Latin Amerika ülkelerinde ise, üretimin gittikçe artan bir şekilde iç pazara yöneldiğini, buna bağlı olarak kentlerde iç pazar mekanizmalarının oluşmakta olduğunu, kentleşme düzeyinin artmakta olduğunu göstermektedir. Bu farklılığın nedeni, Latin Amerika ülkelerinde kentlerde yoğunlaşan işgücünün dışsatıma yönelik üretim sektörleri içinde istihdam edilmeleri buna karşın Afrika'da ülke içinde işlenme olanağı olmayan hammadde dışsatımının ağırlıkta olması ile birlikte bu sektörün işgücünü kent

dışında hammadde kaynaklarının yoğunlaştığı kırsal kesimlerde istihdam etmesi ile açıklanabilir.

GRUPA, GRUPB, GRUPC ve GRUPD ülkeleri arasında ÖTHP ile DSP ilişkisi sadece GRUPB ülkeleri için anlamlı gözükmeyle birlikte, bu ülkeler arasında da az gelişmiş ülkeler içinde izlenen gruplaşma paralelinde bir oluşum saptanmıştır. Bu durumda ilişkinin varlığından çok kullanılan ölçüt kapsamında ülkelerin gruplanabileceği ortaya çıkmıştır.

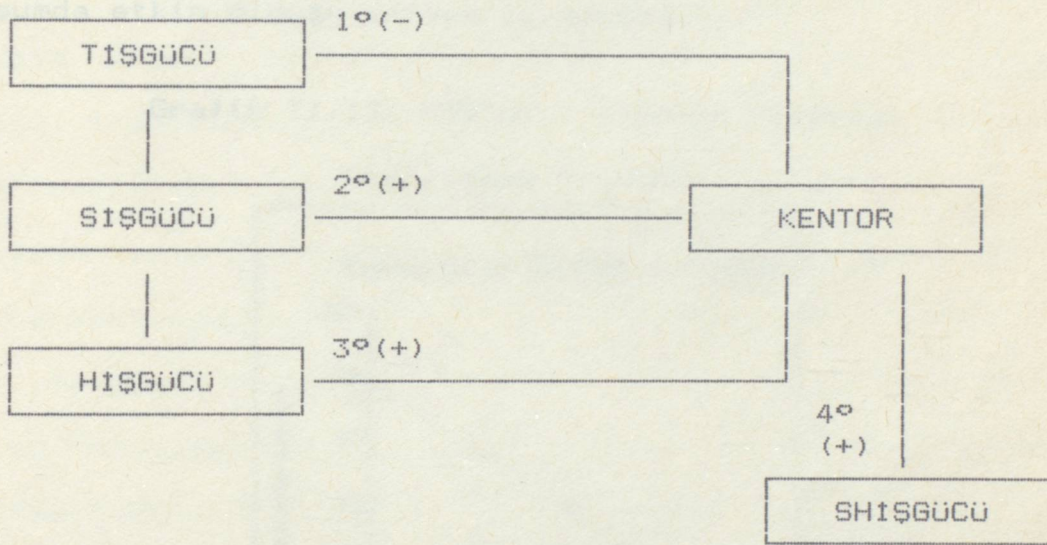
D.3. TARIMDIŞI SEKTÖR ÇALIŞANLARININ TOPLAM İŞGÜCÜ
İÇİNDEKİ PAYI (SİİSGÜCÜ, HİİSGÜCÜ) - KENTLEŞME ORANI
İLİŞKİSİ

İşgücünün sektörel dağılımı, kentsel alanlardaki yoğunlukları koşutunda ülkedeki kentleşme düzeyi açısından açıklayıcıdır. Kentleşmenin tanımlanmasında sıkça kullanılan bir faktör olarak, işgücü, hareketliliği, niteliği ve yoğunluğu açısından çok sayıda incelemenin konusu olmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkeler bağlamında sanayi ile hizmet sektöründeki işgücünün ülkesel ölçeklerdeki gelişmeleri birçok yaklaşıma temel teşkil etmiştir. Neo-klasik yaklaşım, ülkeler sanayileştikçe kalkınmanın ortaya çıkardığı işgücü sorununun kalkacağını savunmaktadır. Buna karşın neo-marksist yaklaşım, az gelişmiş ülkelerde sanayi sektörünün kentleşmenin gerisinde kalması ile ortaya çıkan oluşumdan yola çıkarak, yetersiz sanayi gelişimi ve bağımlılığın, düşük verimli hizmet sektörünü geliştireceğini savunmaktadır (Ökten, 1988: 5-6). Çalışmanın giriş bölümünde ayrıntılı olarak sıralanan bu yaklaşımlar, temelde kent-

leşmenin ülkesel işgücünün niteliği ile tanımlanabileceğini ileri sürmektedir.

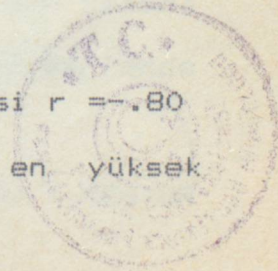
Tarım sektöründe çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki payı (TİŞGÜCÜ) ile kentleşme oranı arasındaki ilişkinin 67 ülke genelinde ters orantılı ve güçlü olduğu saptanmıştır ($r = -.87$).

Şema II.10. KENTOR - İŞGÜCÜ ilişkisi

Gelişmiş ülkelerde TİŞGÜCÜ - KENTOR ilişkisi beklenilen aksine zayıf bir ilişkidir. Bunun nedeni temelde diğer varsayımların irdelenmesinde de karşılaşıldığı gibi gelişmiş ülkelerdeki KENTOR değerlerinin niteliğidir. İlişki zayıf olması yanında anlamlıdır. Söyle ki, gelişen kentleşme ile tarımsal üretime gerksinim artmış beraberinde daha nitelikli bir tarımsal işgücü oluşmuştur. Bu işgücü çoğunlukla büyük kentlerin yakın etki alanlarında yaşamaktadır (ökten, 1986: 138).

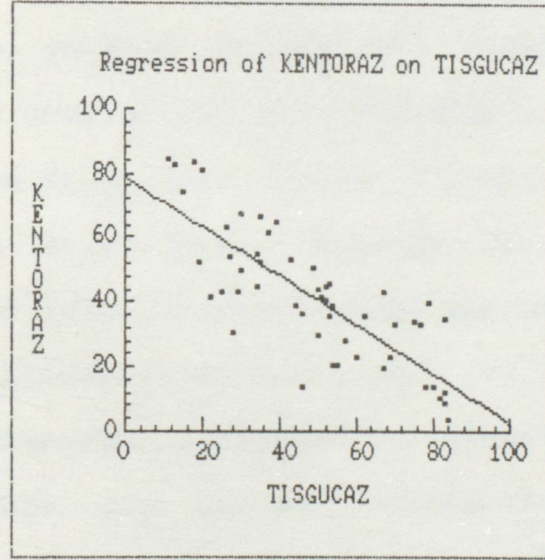
Az gelişmiş ülkelerde TİŞGÜCÜ - KENTOR ilişkisi $r = -.80$ değeri ile çalışmada yeralan örnekler içinde en yüksek

değere ulaşmaktadır (Grafik II.13.). Bu yüksek değer az gelişmiş ülkelerdeki kentlere olan göçün kırsal alanlar ve kırsal işgücü açısından boyutunu ortaya koymaktadır. Sonuçta kırsal alanlardaki üretim düşüklüğünün (oransal veya mutlak olarak), sadece ülkenin içinde bulunduğu yapısal nedenlerden kaynaklanmadığı, dünya ekonomik sistemine eklemlenme çabası içinde yapay olarak şişirilen kentin çekim gücünün de bu oluşumda etkin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Grafik II.13. KENTOR - TİSGÜCÜ ilişkisi

Az gelişmiş Ülkeler

Latin Amerika' da ilişkinin az gelişmiş ülkeler paralelinde gerçekleştiği izlenmektedir ($r = -.79$). Ayrıca kıta ülkeleri özellikle soya fasulyesi, Şeker kamışı, kakao, kahve ve canlı hayvan gibi tarımsal ürünlerde dünya piyasalarının önemli bir bölümünü oluşturmalarına karşın kıtada yaşanan kentlere yoğun göç ilişkinin yüksek değerlerde oluşmasına katkı yapmaktadır.

Afrika ülkeleri ile yapılan irdeleme TİSGÜCÜ - KENTOR

ilişkisinin Latin Amerika ülkelerine göre daha zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır ($r = -.69$). Bunun temel nedeni kırsaldan göç edilecek kentlerin henüz yaygınlaşmamasıdır. Ayrıca Afrika'daki ulusal sınırların etnik yapıyı kapsamaması ve özellikle kabileler halinde yaşayan nüfusun etnik sorunlardan aynı ortamlarda olamamaları da bunun nedeni olarak görülebilir.

67 ülke genelinde, sanayi sektöründe çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki payı (SİŞGÜCÜ) ile KENTOR arasındaki ilişki irdelendiğinde çok yüksek bir güvenilirlik düzeyinde çok güçlü bir ilişki ile karşılaşılmaktadır ($r = .77$). Çalışma içinde yeralan ülkeler için SİŞGÜCÜ oranı yükseldikçe kentleşme oranlarının da yükseldiği kanıtlanmıştır.

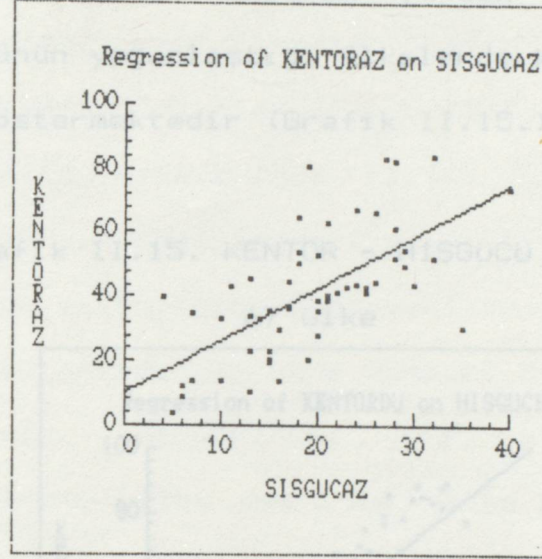
Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkeler ölçeğinde irdelendiğinde de bu oluşumun azgelişmiş ülkelere devam ettiği ancak gelişmiş ülkeler için anlamsız olduğu saptanmıştır. Gelişmiş ülkeler için ilişkinin anlamsızlığı, bu ülkelerin sanayileşme politikalarında yatmaktadır. Önceki bölümlerde de üstünde durulduğu gibi gelişmiş ülkelerin istihdam yaratan sanayi kollarını azgelişmiş ülkelere kaydırmakta oldukları ve sermaye yoğun sanayilerde üretimi gerçekleştirmeleri bu sonucun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Azgelişmiş ülkeler için ise SİŞGÜCÜ - KENTOR ilişkisi 67 ülke için elde edilen değere yakın bir değerde gerçekleşmektedir ($r = .66$). Emek yoğun sanayilerin doğurduğu ancak sunum karşısında yetersiz kalan işgücü istihdamının bir sonucu olarak bu ilişki, aynı zamanda azgelişmiş ülkelerdeki kentleşmenin demografik bir nitelik taşıdığını da ortaya

koymaktadır (Grafik II.14.).

Grafik II.14. KENTOR - SİŞGÜCÜ ilişkisi

Az gelişmiş Ülkeler

Latin Amerika ülkelerinde SİŞGÜCÜ - KENTOR ilişkisi yüksek değerli bir ilişki olarak saptanmış olmasına karşın ($r = .55$) dağılımın yaygınlık kazanmış olması ve hizmet sektöründe çalışan işgücünün KENTOR ile ilişkisinin benzer nitelikler taşıması bu ülkelerdeki marjinalizasyonun kanıtıdır.

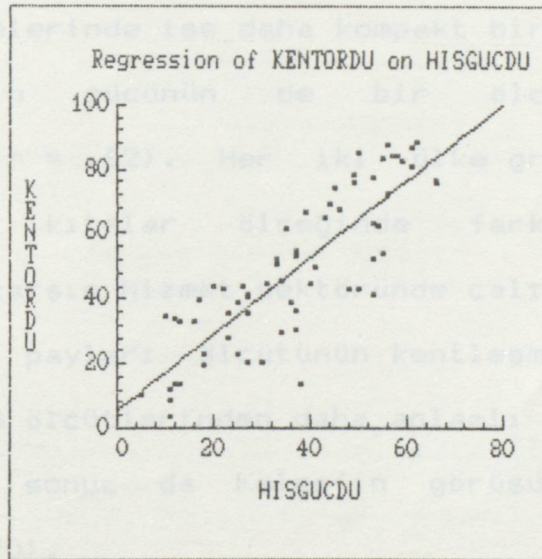
Afrika'da ise güvenilirlik oranı daha yüksek güçlü bir ilişki saptanmıştır ($r = .70$). Bu oluşum, yukarıda Afrika için yapılmış açıklamalara ek olarak yüksek istihdam olanakları sağlayan dokuma veya tarıma dayalı sanayi kollarının yaygınlığına bağlanabilir. Az sayıda kent, barındırdıkları küçük üretim tesisleri ile görece olarak nüfus artışı ile karşılaşmaktadır.

Hizmet sektöründe çalışan işgücünün toplam işgücü içindeki payının (HİŞGÜCÜ) KENTOR ile ilişkisi irdelendiğinde

elde edilen sonuçlar bu sektörün dünyadaki kentleşme eğiliminin temel itici gücü olduğunu ortaya koymaktadır. İlgücünün genelde hizmetler sektöründe yığıldığı tüm ülkelerde gözlenirken, bulunan yüksek düzeydeki ilişki hizmet sektörünün yoğunlaştığı ülkelerde kentleşme oranının da arttığını göstermektedir (Grafik II.15.)

Grafik II.15. KENTOR - İLGÜCÜ ilişkisi

67 Ülke

Ancak gelişmiş ülkelerden elde edilen sonuçlar 67 ülke genelindeki sonuçlardan sapmalar göstermektedir ($r = .45$). Gerçekte çalışmada elde edilen diğer sonuçlar paralelinde, böylesine bir oluşum olağan karşılanmalıdır. Kentleşmenin tanımlanması açısından gelişmiş ülkeler için çalışmada kullanılan ölçütler genellikle anlamlı bulunmamıştır. Bu da sonuçta gelişmiş ülkelerdeki kentleşmenin, azgelişmiş ülkeler için oluşturulmuş ölçütlerle irdelenemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Azgelişmiş ülkelerde dünya genelinden elde edilen

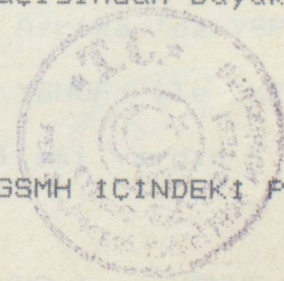
sonuçlar geçerliliğini sürdürmektedir ($r = .78$). GSMH'nın bileşkeleri ile yapılan irdeleme sonuçların, özellikle hizmet sektörünün GSMH'dan aldığı paylar gözönüne alındığında hizmet sektöründeki işgücü oranı ile elde edilen sonuçlarla çakıştığı görülmektedir. Latin Amerika ve Afrika lkelerinde de benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Latin Amerika lkelerinde ilişki yüksek bir değere sahip olmasına karşın değerklerdeki yaygınlık bu ülkelerdeki informal sektörün etkinliğine bağlanabilir ($r = .75$).

Afrika lkelerinde ise daha kompakt bir dağılım gözlenirken ilişkinin gücünün de bir ölçüde azaldığı görülmektedir ($r = .62$). Her iki ülke grubundan da elde edilen sonuçlar kıtalar ölçeğinde farklı düzeylerde gerçekleşmesine karşın hizmet sektöründe çalışanların toplam işgücü içindeki payları ölçütünün kentleşmeyi açıklamakta SGSMH ve SİŞGÜCÜ ölçütlerinden daha anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç da Keleş'in görüşünü desteklemektedir (Keleş, 1970).

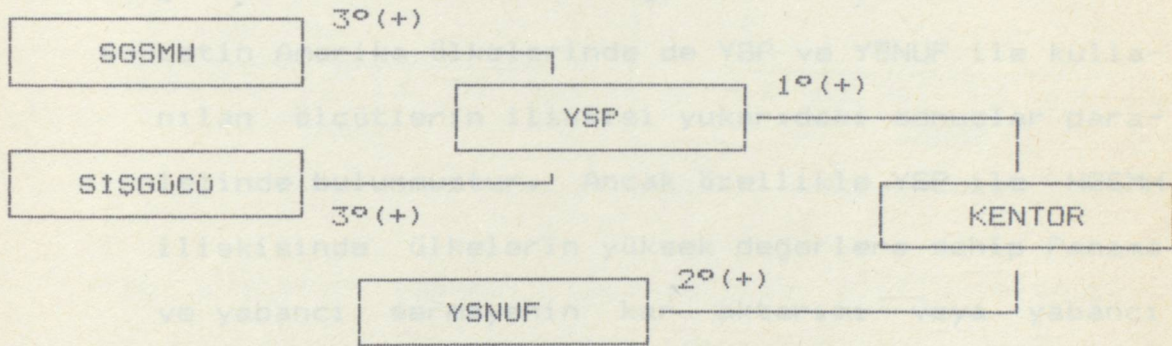
Tarım dışındaki iş kollarında çalışan işgücü toplamının toplam işgücü içindeki payının kentleşme üzerindeki etkisi incelendiğinde 67 ülke genelinde, az gelişmiş ülkelerde, Latin Amerika ve Afrika lkelerinde benzer değerklerde gcl ilişkiler saptanmıştır. Diğer ölçütlerde olduğu gibi bu ölçüt de gelişmiş ülkeler için kentleşme açısından büyük bir anlam taşımamaktadır.

D.4. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GSMH İÇİNDEKİ PAYI (YSP) - KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ

Yabancı sermaye yatırımları ile ilgili olarak geliştirilen varsayımlar kapsamında araştırmada yer alan 67 ülke genelinde kentleşme oranı ile yabancı sermayenin GSMH içindeki payı (YSP) arasında oldukça zayıf ve ters orantılı bir ilişki saptanmıştır ($r = -.13$). Kişi başına düşen yabancı sermaye (YSNUF) ile kentleşme oranı arasında da bir ilişki bulunamamıştır ($r = -.08$).

Şema II.11. KENTOR - YSP ilişkisi

YSP ile KENTOR arasında 54 azgelişmiş ülkede ($r = .10$) ve 14 gelişmiş ülkede ($r = .03$) de önemli bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde YSNUF ile KENTOR arasında her iki ülke grubunda da bir ilişki saptanamamıştır.

Kıtalar ölçeğinde bakıldığında ise durum değişmektedir. YSP ile KENTOR arasındaki ilişki Latin Amerika 'da ($r = .25$) oldukça önemlidir. Aynı tür bir ilişki YSNUF ile KENTOR arasında da gözlenmektedir. Ancak Afrika 'da YSP ile KENTOR arasında ilişki saptanamamışken YSNUF ile KENTOR arasında negatif ve oldukça yüksek bir ilişki vardır ($r = -.33$).

GSMH 'nın bileşkelerinden SGSMH ile YSP ve YSNUF 'un

ilişkilerine bakıldığında ise;

- 1- 67. Ülke içinde yeralan gelişmiş ülkelerdeki yüksek değerler YSP - SGSMH ilişkisini kurulamamasına neden olmaktadır. Aynı şekilde YSP ile SİSGÜCÜ ve HİSGÜCÜ ile de bir ilişki bulunamamıştır (Grafik II.16.)
- 2- Gelişmiş ülkeler için bu ölçüt yabancı sermayenin kaynağı olmaları açısından anlam taşımamaktadır.
- 3- Azgelişmiş ülkeler için bulunan değerler çok düşük güvenilirlik oranlarında gerçekleşmektedir.
- 4- Latin Amerika ülkelerinde de YSP ve YSNUF ile kullanılan ölçütlerin ilişkisi yukarıdaki sonuçlar paralelinde bulunmuştur. Ancak özellikle YSP ile HGSMH ilişkisinde ülkelerin yüksek değerlere sahip Panama ve yabancı sermayenin kar aktarımı veya yabancı sermaye açısından borç ödemelerinin yabancı sermaye girişinden fazla olduğu tahmin edilen Jamika ve Honduras dışındaki ülkelerin bir gruplaşma içinde oldukları gözlenmektedir.
- 5- Afrika ülkeleri için ise bu konuda anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

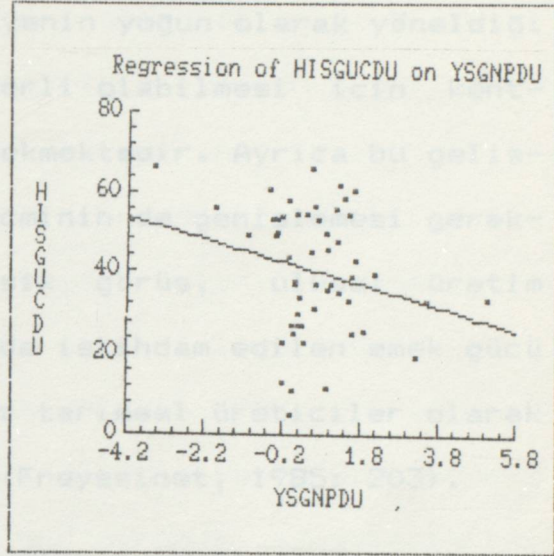
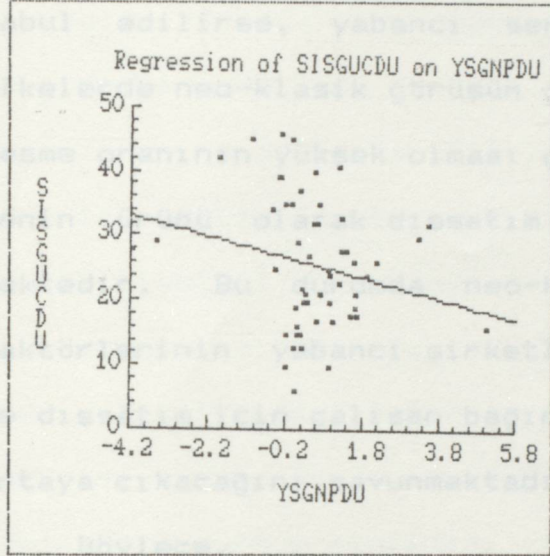

Grafik II.16. İŞGÜCÜ - YSP ilişkisi

67 Ülke

SİŞGÜCÜ

HİŞGÜCÜ

Bu bulgular yabancı sermaye ile ilgili ölçütlerin çalışmada kullanıldığı gibi bir kesit analizinde anlamlı sonuçlar veremiyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çeşitli dönemlerde çok büyük farklılıklar gösteren bu ölçütler ancak bir süreç analizinde kullanılabilir gözükmektedir.

Yabancı sermayenin ve özellikle uluslararası sermayenin uluslar arasındaki gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar yaratması ve özellikle ulusal özelliklere göre şekillendiği üzerine oldukça ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Bu açıdan, çalışmada, bu konuda kentleşme ile ilgili sonuçlar çıkarılmakla yetinilmiştir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu konu neo-klasik ve neo-marksist iktisat düşününde nedenleri ve sonuçları açısından farklı yorumlanmaktadır. Özetle, neo-klasik iktisatta serbest bir dünya pazarında marjinal etkinlik fark-

lulukları sermayeyi az gelişmiş ülkelere yöneltmektedir. Bu ise az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını sağlamaktadır (Freyssinet, 1985: 202). Kalkınmanın kentlerden başladığı kabul edilirse, yabancı sermayenin yoğun olarak yöneldiği ülkelerde neo-klasik görüşün geçerli olabilmesi için kentleşme oranının yüksek olması gerekmektedir. Ayrıca bu gelişmenin ürünü olarak dışsatım hacminin de genişlemesi gerekmektedir. Bu durumda neo-klasik görüş, ulusal üretim faktörlerinin yabancı şirketlerde istihdam edilen emek gücü ve dışsatım için çalışan bağımsız tarımsal üreticiler olarak ortaya çıkacağını savunmaktadır (Freyssinet, 1985: 203).

Böylece,

"Pazar ekonomisinde sermayenin uluslararası hareketi, az gelişmiş bir ekonomiye üretimini maksimum oranda artırmak olanağını sağlamaktadır. Üretimin artması ulusal tasarrufun artmasına yol açacak, bu durumda da yabancı sermaye tedricen azalacaktır." (Bye, 1965: 206-208)

Az gelişmiş ülkelerde serbest pazarlık ve sendikalaşma oranının düşük olması ve tarımsal üretim artışının ürünün pazar hacminde ve buna koşut olarak üreticinin gelir seviyesinde önemli sıçramalar yaratmayacağı ortadadır. Çünkü bu ülkelerde önemli bir üsgücü sunumu fazlalığı bulunmaktadır. Bu durum ucuz işgücü olgusunu doğurmaktadır. İkincisi Tarımsal üretimin artması ile fiyatların bir oranda düşmesi ve bunun sonucunda talebin artması gibi bir yaklaşım söz konusu değildir. Çünkü bir aile günde bir ekmek yiyor ise ekmeğin fiyatı ucuzladı diye iki ekmek yemez. Görülüyor ki neo-klasik yaklaşım bu konuları az gelişmiş ülkeler özelinde açıklamaktan uzaktır.

Neo-marksist iktisat düşününde ise bu görüşlere karşı olarak dünya ekonomik sistemi içinde sermaye hareketlerinin en yüksek faiz hadlerinin aranması ile şekillendiği savunulmaktadır. Ayrıca uluslararası yatırımlar gelişmiş ülkelere en üretken ve en dinamik sektörleri seçme özgürlüğünü tanımış ve az gelişmiş ülkelere de kalkınma için en az elverişli üretim sektörleri bırakmıştır. Bu konuda bir diğer önemli eleştiri de yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkelerdeki niteliksiz ve düşük ücretli işgücünü korumaya yöneldiğidir. Özetle neo-marksist görüşte yabancı sermaye yatırımlarının günümüz koşullarında az gelişmiş ülkelerdeki yapıları korumaya yöneldiği ve bu durumda az gelişmişliği artırdığı veya sürdürdüğü ileri sürülmektedir.

Kentleşme açısından az gelişmiş ülkelerdeki kentsel işgücünün sektörel yapısı neo-marksist görüşü desteklemekle birlikte ülkesel ölçekte bağımsız tarımsal işletmelerin artması yani tarım sektöründeki işletmelerin toprak büyüklüklerinin artması yabancı sermayenin yarattıkları açısından bakıldığında neo-klasik görüşü destekler durumdadır. Bu ise görece bir modernleşme ve üretim artışı getirirken kentsel alanlara olan göçün artmasına buna koşut olarak nüfus artışına dayalı bir yapay kentleşme olgusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

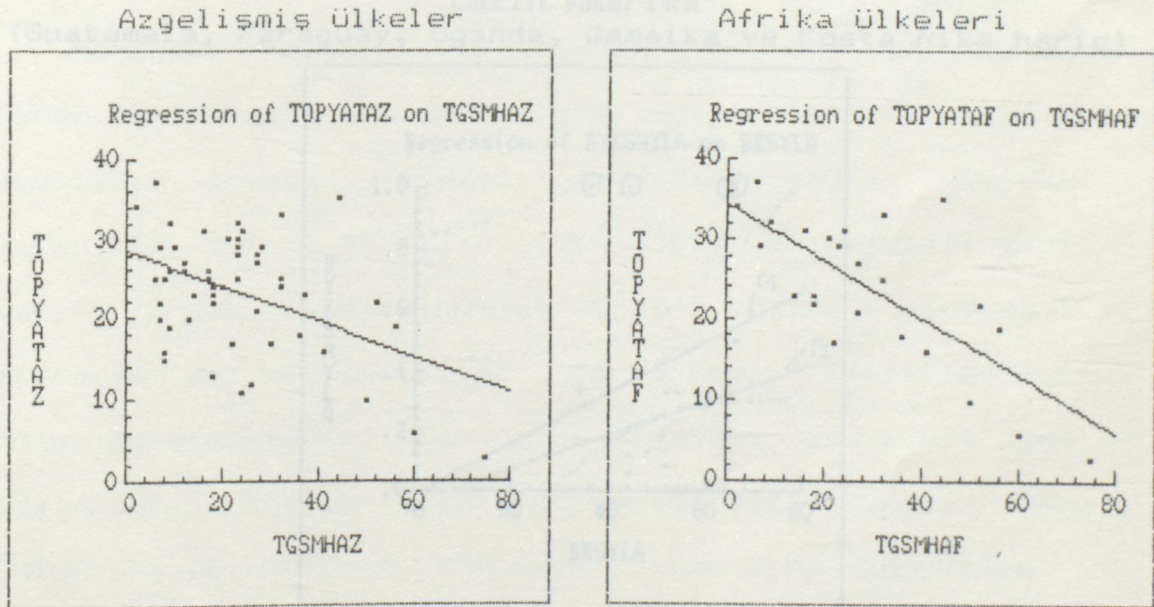
D.5. GAYRİ SAFİ YURTIÇİ YATIRIMLAR (GSYİY) - KENTLEŞME ORANI İLİŞKİSİ

Gayri safi yurtiçi yatırımların artışı kentleşme oranının da artmasına neden olacaktır. Bu önerme 67 ülkeden

ilişkisinde beklenen sonuçlar elde edilmiştir. 67 ülke için ilişkinin değeri $r = -.33$, az gelişmiş ülkeler için $r = -.49$, ve Afrika ülkeleri için de $r = -.78$ bulunmuştur (Grafik II.17.). Gelişmiş ülkeler için ilişkinin doğru orantılı ($r = .52$), Latin Amerika ise anlamsız olduğu saptanmıştır. Gelişmiş ülkeler için bulunan ilişki ilginç olmakla birlikte değerlerin dağılımındaki yaygınlığından kaynaklanan istatistiksel bir hata olarak kabul edilmesi gerekir.

Sanayi ve imalat sektörlerinin GSMH içindeki paylarının GSYİY'lar ile ilişkileri incelendiğinde sırası ile aşağıdaki ilişkiler saptanmıştır.

Grafik II.17. TGSMH - GSYİY ilişkisi

- SGSMH;

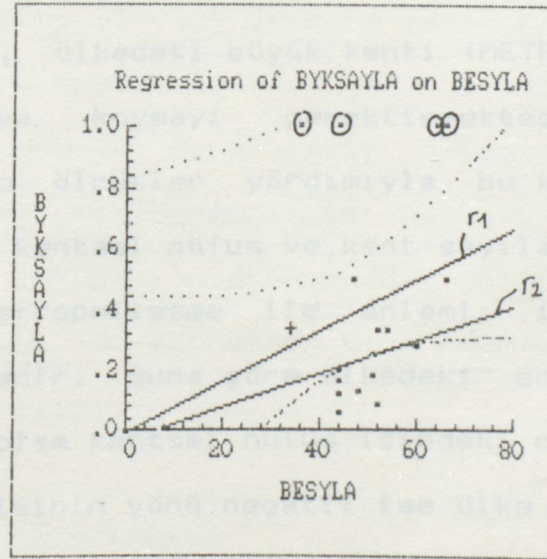
Latin Amerika Ülkeleri hariç tüm gruplarda anlamlı ilişkiler saptanmıştır (67 ülke için $r = .50$, gelişmiş

BYKSAY - BESY ilişkisinin doğru orantılı olması durumunda dengeli bir kentsel gelişme, ters orantılı olması durumunda ise 500.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin çevresinde veya etkisinde 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin oluştuğu kabul edilebilir (Grafik II.18.).

67 ülke genelinde yapılan irdelemede ilk aşamada doğru orantılı güçlü bir ilişki saptanmıştır ($r = .38$). BYKSAY değerleri 1'e eşit olan, yani yalnızca bir tane 500.000 ve daha fazla nüfuslu kente sahip ve 100.000 - 500.000 nüfuslu başkaca kentin bulunmadığı Guatemala, Paraguay, Uganda, Jamaika ve Kosta Rika değerlendirme dışında tutulduğunda ilişkinin daha da güçlendiği gözlenmiştir (Grafik II.19.).

Grafik II.19. BYKSAY - BESY ilişkisi

Latin Amerika
(Guatemala, Paraguay, Uganda, Jamaika ve Kosta Rika hariç)

Ayrıca, Burkina Faso, Burundi, El Salvador, Honduras, Kongo, Liberya ve Togo'da nüfusu (1985) 500.000'in üzerinde kent bulunmamasından ötürü BYKSAY oranının sıfır çıktığı

Ülkeler için $r = .59$, az gelişmiş ülkeler için $r = .52$, Afrika ülkeleri için ise $r = .72$).

- IGSMH; Gelişmiş ülkeler hariç tüm gruplar için ilişki zayıf ve anlamsız bulunmuştur. Gelişmiş ülkelerde değerlerde yaygınlık gözlenmekle birlikte ilişkinin varlığı kabul edilebilir düzeydedir ($r = .55$).

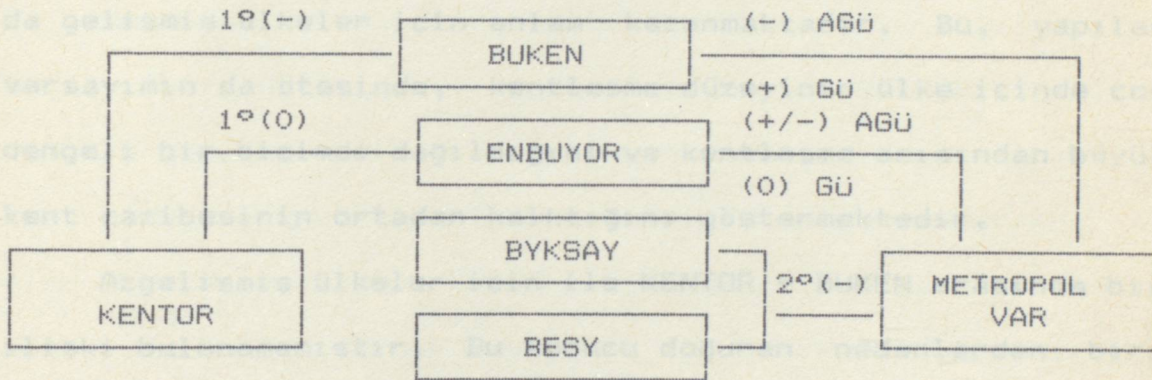
Bu bulgular doğrultusunda YSP ile ilgili olarak yapılan önermenin gerçekliği kesin olarak saptanamamıştır. Aynı şekilde HGSMH ile ilgili olarak yapılan önermeyi de ampirik verileri desteklememektedir. HGSMH ile YUZB arasında kurulamayan ilişki yatırımların büyük kentlere (METROPOL) yapıldığını ortaya koymaktadır.

D.6. KENTLEŞME METROPOLLEŞMENİN NİTEL BİR DÖNÜŞÜMÜDÜR.

Metropolleşmenin, kentleşmenin nitel bir dönüşümü olduğu varsayımı, ülkedeki büyük kenti (METROPOL) oluşturan koşulları ortaya koymayı gerektirmektedir. Çalışmada kullanılan makro ölçütler yardımıyla bu koşullar saptanmıştır. Ancak, kentsel nüfus ve kent sayıları gibi kentsel verilerin de metropolleşme ile anlamlı ilişkiler içinde olması gerekmektedir. Buna göre ülkedeki en büyük kentte yaşayanların toplam kentsel nüfus içindeki oranının (BUKEN) KENTOR ile ilişkisinin yönü negatif ise ülke az gelişmiş bir ülkedir ve metropol vardır, ilişkinin yönü pozitif ise ülke gelişmiş bir ülkedir ve yine metropol vardır sonucu çıkarsınmalıdır. BUKEN ölçütü ülkedeki benzer nüfuslu kentlerin olması durumunda açıklıycılığını kaybetmektedir.

Bu sakıncanın ortadan kaldırılması amacıyla KENTOR ile ülkedeki en büyük kentin nüfusunun bu kenti takip eden ilk iki kentin toplam nüfusuna oranı (ENBUYOR) arasındaki ilişki de incelenmiştir. Yukarıdaki önermenin gerçekleşmesi için bu ilişkinin gelişmiş ülkelerde olmaması, az gelişmiş ülkelerde ise olması gerekmektedir.

Şema II.13 Kentleşme - Metropolleşme Dönüşümü.

Metropollerin varlığının saptanması açısından kullanılan bir diğer ölçüt, 500.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelerde yaşayanların toplam kentsel nüfus içindeki payı (BESY) ile ülkedeki 500.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelerin sayısının 100.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşme sayısı içindeki payı (BYKSAY) arasındaki ilişkidir. Ülkede metropolün varlığı bu ilişkinin ters orantılı olması durumunda söz konusu olabilir.

KENTOR - BUKEN ilişkisi

67 ülke genelinde, KENTOR - BUKEN ilişkisi yapılan önermeyi güçlü olarak desteklememektedir. Ancak zayıf olmasına karşın, istatistiksel olarak, ilişkinin beklenildiği gibi ters orantılı olması olasılığı yüksektir ($r = -34$). Bu

belirsizliğin nedeni, ülkelerdeki kentleşme oranlarının tanım farklılığı olabileceği gibi, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin farklı niteliklerdeki değerlerinin bir bütün içinde irdelenmesinden de kaynaklanıyor olabilir.

Gelişmiş ülkelerde KENTOR - BUKEN ilişkisi güvenilirliği düşüktür. Ancak ilişkinin saptanan değerinin negatif yönlü olması yapılan varsayımın anlamlı olabileceğini ortaya koymaktadır ($r = -39$). Aslında ilişkinin bulunmaması da gelişmiş ülkeler için anlam kazanmaktadır. Bu, yapılan varsayımın da ötesinde, kentleşme düzeyinin ülke içinde çok dengeli bir biçimde dağıldığını ve kentleşme açısından büyük kent cazibesinin ortadan kalktığını göstermektedir.

Azgelişmiş ülkeler için ile KENTOR - BUKEN arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonucu doğuran nedenlerden biri azgelişmiş ülkeler toplamı içinde yeralan ülkelerin sadece kendi aralarında anlamlı ortak özellikler göstermeleri olabilir.

Latin Amerika ülkelerinde KENTOR - BUKEN ilişkisindeki dağılım ülkelerin kıta ölçeğinde iki gruba ayrılabilceğini ortaya koymaktadır. Birinci grup, kentleşme oranı %55 ten büyük olan ülkeler, ikinci grup ise kentleşme oranı %55 ten küçük olan ülkeler olarak ayrıştırılabilir. Birinci gruba giren ülkeler; Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Peru, Şili, Uruguay ve Venezuela'dır. Bu ülkeler aynı zamanda GSMH'ları açısından da Latin Amerika ülkeleri içinde yüksek değerlere sahip olan ülkelerdir. İkinci gruba giren ülkeler ise; El Salvador, Guatemala, Honduras, Jamaika, Kosta Rika, Nikaragua, Panama ve Paraguay'dır.

Afrika ülkelerinde de bu ölçüt kapsamında iki grup oluşmaktadır. Ayrıca ENBUYOR ve KENTOR değerleri küçük olan Nijerya ile her iki ölçüt değeri de yüksek olan Senegal, Libya ve Kongo bu iki grubun dışında kalmaktadır. Dağılımda gruplar oluşmasına karşın BUKEN - KENTOR ilişkisinin anlamlı olduğu kabul edilebilir ($r = -.34$). 5'in üstündeki Arjantin, Guatemala, Peru ve Şili'de kentleşmenin tek büyük kent gelişimi KENTOR - ENBUYOR ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bu kentler

Arjantin Metropolitlen alanların oluşumu açısından, çalışma için önemli bir ölçüt olan, ENBUYOR değerinin KENTOR ile ilişkisinin gelişmiş ülkelerde olmadığı, azgelişmiş ülkelerde ise olduğu varsayılmaktadır. Ampirik değerlendirmede 67 ülke için anlamlı bir KENTOR - ENBUYOR ilişkisi saptanamamıştır. Buna, örnek kütlenin kapsamındaki ülkelerdeki değerlerin çok büyük farklılıklar taşıması neden olarak gösterilebilir. Gelişmiş ülkelerdeki eğilim gözönünde tutulup, 67 ülke için de ilişkinin olmadığı varsayılmıştır (Şema II.13.). Ampirik değerlerin dağılımı bu ilişkisizliğin nitel bir ilişkisizlikten çok değerlerin yaygın dağılımından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkeler için varsayım doğrulanmıştır. Gerçekten de bu ülkelerde KENTOR ile ENBUYOR arasında bir ilişki yoktur. Gelişmiş ülkelerdeki bu sonuç, yani kentleşmenin ülke mekanında dengeli olarak gelişmesi, birçok kentleşme politikasının hedefidir. Ülke içindeki dengeli kentsel kademelenme, aynı zamanda bölgelerarası dengeli gelişim ve topyekün kalkınma demektir. Bu oluşumun çalışmada kullanılan diğer ölçütler üzerinde, ülkesel gelişme ve kalkınma

açısından, daha evvelki bölümlerde anıldığı gibi, olumlu etkileri vardır.

Az gelişmiş ülkelerde ise KENTOR - ENBUYOR arasında zayıf ancak doğru orantılı bir ilişki saptanmıştır. Az gelişmiş ülkelerde kıtalar arasında farklı nitelikler izlenmektedir. Ayrıca ENBUYOR değerleri 5'in üstündeki Arjantin, Guatemala, Peru ve Şili'de kentleşmenin tek büyük kentin gelişmesi ile eş anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kentler Arjantin'de 9.967.800 (1985) nüfuslu Buenos Aires, Guatemala'da 750.000 (1985) nüfuslu Guatemala, Peru'da 4.600.000 (1985) nüfuslu Lima-Callao ve Şili'de 4.270.000 (1985) nüfuslu Santiago'dur.

Latin Amerika geneli için KENTOR - ENBUYOR ilişkisi $r = .35$ bulunmuştur. Ancak değerlerin dağılımı irdelendiğinde, yüksek KENTOR değerine karşın düşük ENBUYOR değeri ile Venezuela genel dağılımı bozar nitelikte görülmüştür (yukarıda anılan ülkeler hariç). Venezuela'da Caracas'ın nüfusu 2.600.000 olmasına karşın 2. kent Maracaibo 900.000 ve 3. kent Valencia 600.000 nüfusludur. Ülkenin siyasal ve ekonomik merkezi Caracas'ın kıyı gerisinde yer alması ve diğer iki kentten özellikle Maracaibo'nun ülkenin petrol havzasının merkezi durumunda olması ENBUYOR oranını etkilemektedir. Venezuela'nın değerlendirme dışı bırakılması ile KENTOR - ENBUYOR ilişkisinin $r = .68$ 'e çıktığı saptanmıştır.

Afrika ülkelerinde Latin Amerika ülkeleri aksine KENTOR - ENBUYOR ilişkisi ters orantılı bulunmuştur. Bu ölçüt koşutunda Afrika ülkelerinin, yapısal nedenlerden ötürü az

sayıda kentin varlığı ile kentleştiği ortaya çıkmıştır. Çok düşük olan kentleşme oranları ile küçük nüfuslu kentlerden elde edilen ENBUYOR oranlarının, küçük nüfus artışlarından bile büyük oranda etkilendiği görülmektedir. Örneğin Burundi' de birincil kent 272.000 nüfusu ile Bujumbura'dır. Bu kenti takip eden 2. ve 3. kentin toplam nüfusu ise 115.000'dir. Burundi için bulunan ENBUYOR değeri 2.36'dır. 2.ve 3. kentin toplam nüfusu 10.000 artığında bulunacak ENBUYOR değeri 2.17'ye düşmektedir. Oysa ki ENBUYOR değeri Burundi'nin değerine yakın olan Mısır'da (2.34) 2. ve 3. kentlerin toplam nüfusundaki 10.000 kişilik bir artış oranda yaklaşık onbinde 0.07 değerinde bir farklılık yaratmaktadır. Mısır'da Kahire yaklaşık 8.000.000, Iskenderiye ve Hayme ise toplam 3.500.000 nüfusa sahiptir.

BYKSAY - BESY ilişkisi

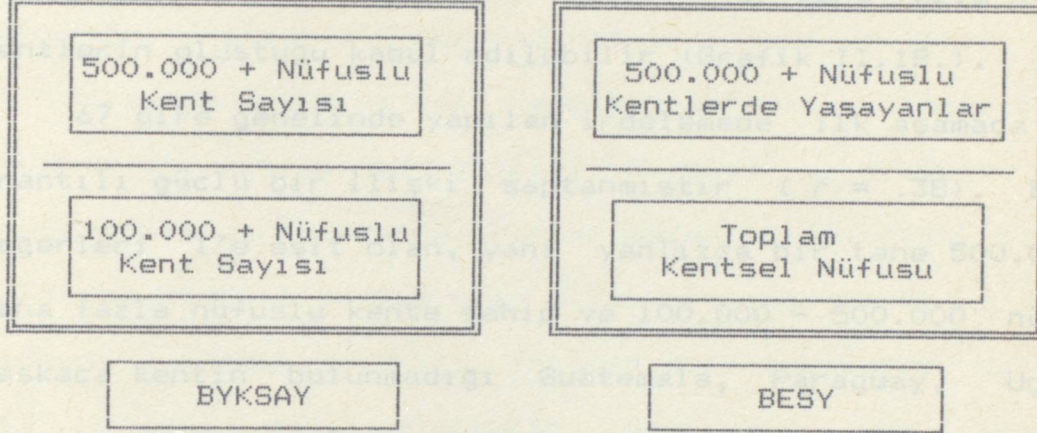
Birinci kentin nüfusunun 2. ve 3. kentler toplam nüfusu içindeki payı (ENBUYOR) ile nüfusu 500.000'den fazla olan kentlerde yaşayanların toplam kentsel nüfus içindeki payı (BESY) arasındaki ilişki, varsayımlar bölümünde açıklandığı gibi, temelde, ülkedeki büyük kentin nüfusunun ilk aşamada 500.000'den büyük olup olmadığını test etmek ve büyük ise ikinci aşamada ülkedeki 500.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerde yaşayanların toplam kentsel nüfus içindeki payını belirlemek amacı ile irdelenmiştir.

Bu ilişkinin bulunamaması ülkede bir veya birden fazla metropolün varlığını ya da nüfusu 100.000 - 500.000 arasındaki kentlerin arttığını göstermektedir (Grafik

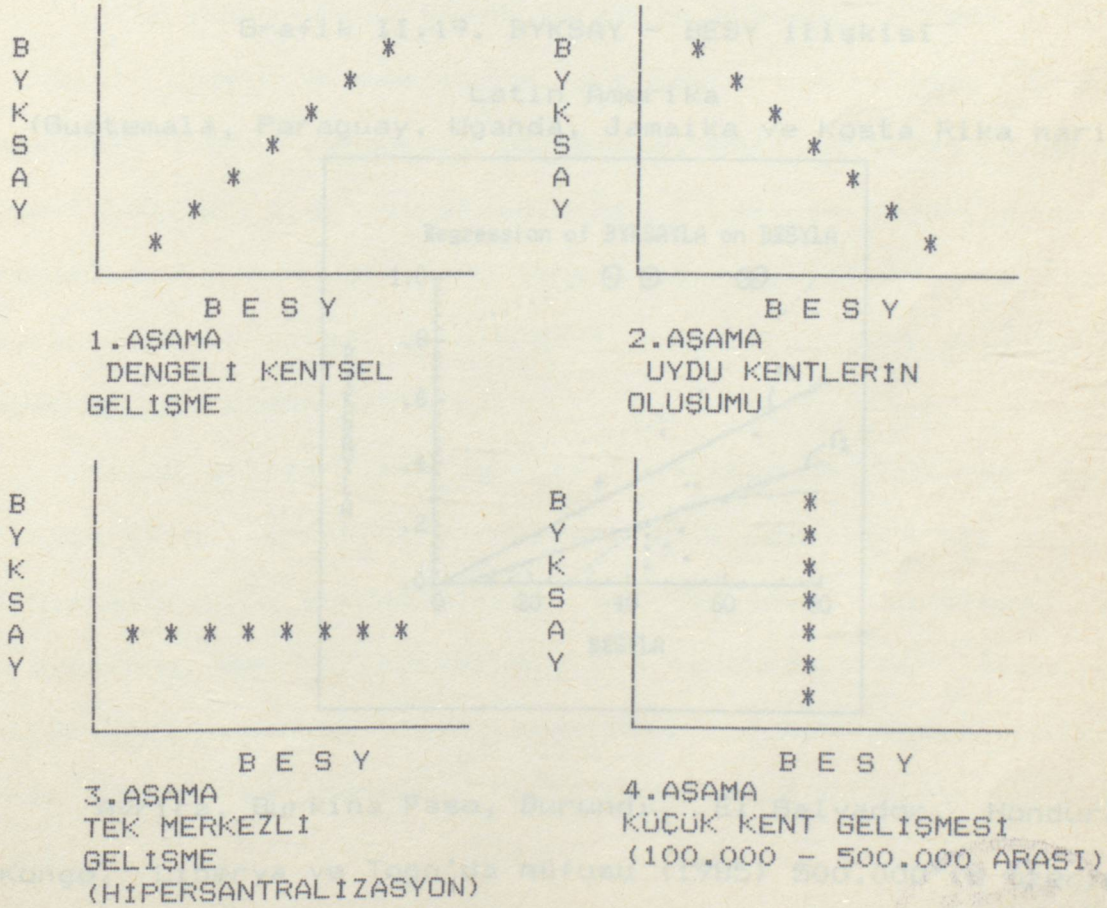

II.18.)).

Sema II.14. BYKSAY ve BESY Formülasyonları

Grafik II.18. BYKSAY - BESY ilişkisi

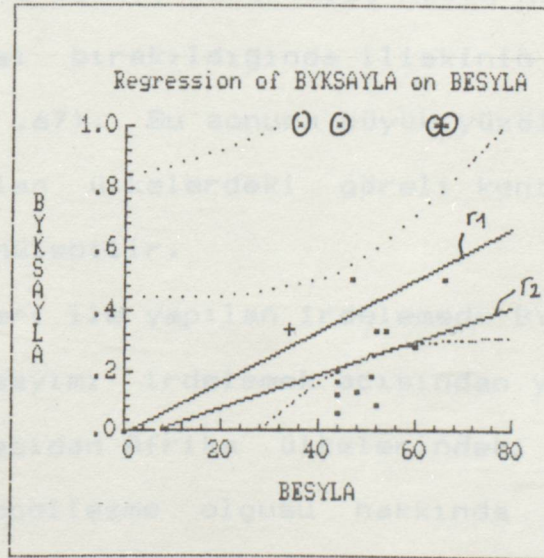

BYKSAY - BESY ilişkisinin doğru orantılı olması durumunda dengeli bir kentsel gelişme, ters orantılı olması durumunda ise 500.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin çevresinde veya etkisinde 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin oluştuğu kabul edilebilir (Grafik II.18.).

67 ülke genelinde yapılan irdelenmede ilk aşamada doğru orantılı güçlü bir ilişki saptanmıştır ($r = .38$). BYKSAY değerleri 1'e eşit olan, yani yalnızca bir tane 500.000 ve daha fazla nüfuslu kente sahip ve 100.000 - 500.000 nüfuslu başkaca kentin bulunmadığı Guatemala, Paraguay, Uganda, Jamaika ve Kosta Rika değerlendirme dışında tutulduğunda ilişkinin daha da güçlendiği gözlenmiştir (Grafik II.19.).

Grafik II.19. BYKSAY - BESY ilişkisi

Latin Amerika
(Guatemala, Paraguay, Uganda, Jamaika ve Kosta Rika hariç)

Ayrıca, Burkina Faso, Burundi, El Salvador, Honduras, Kongo, Liberya ve Togo'da nüfusu (1985) 500.000'in üzerinde kent bulunmamasından ötürü BYKSAY oranının sıfır çıktığı

görülmektedir. Bu ülkeler de yukarıda anılan ülkeler gibi değerlendirme dışı tutulduğunda BYKSAY - BESY ilişkisi kopmaktadır ($r = .16$). Gelişmiş ülkeler için BYKSAY - BESY ilişkisi $r = .35$ bulunmuştur. İlişkinin doğru orantılı olması gelişmiş ülkeler açısından varsayımı doğrulamaktadır. Azgelişmiş ülkelerde ise ilk aşamada gelişmiş ülkeler paralelinde bir ilişki bulunmuş olmasına karşın değerlerin dağınık olması BYKSAY değerleri 1 ve 0.5 olan ülkelerin değerlendirme dışı tutulmasını gerektirmiştir. Yapılan yeni irdelenmede bulunan zayıf ilişki ve değerlerin dağılımı, son aşamada değerlendirilen ülkelerde tek merkezli kentleşme eğiliminin güçlü olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Latin Amerika'da, genel yargının aksine, BYKSAY - BESY ilişkisi doğru orantılı ve güçlüdür ($r = .42$). BYKSAY değerleri 1 olan Paraguay, Guatemala, Kosta Rika ve Jamaika değerlendirme dışı bırakıldığında ilişkinin değeri daha da artmaktadır ($r = .67$). Bu sonuca büyük yüzölçümlü ve kent sayısı yüksek olan ülkelerdeki göreceli kentsel yayılmanın neden olduğu düşünülebilir.

Afrika ülkeleri ile yapılan irdelenmede BYKSAY ve BESY ölçütlerinin varsayımı irdelenmek açısından yetersiz olduğu görülmüştür. Bu açıdan Afrika ülkelerindeki kentleşme ve paralelinde metropolleşme olgusu hakkında bu ölçütler kullanılarak sonuca ulaşılamamıştır. Bunun temel nedeni gerek BYKSAY ve gerekse BESY değerlerinin sıfır olamasıdır.

Varsayımların irdelenmesi sonucunda hemen tüm ülke

gruplarında beklenen sonuçlar, bazı istisnalar hariç, elde edilmiştir. Ortaya konmak istenen kentleşme ve kentleşme - metropolleşme dönüşümünün farklı kıtalarda farklı koşullarda olduğu sonucuna varılmıştır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı sonuçlar elde edilirken, çalışmada konu edilen kıtalarda da farklı sonuçlar bulunması, ülkelerin ve büyük kentlerinin gelişim süreçlerini açıklamada, dünya sistemi yaklaşımının tutarlılığını ortaya koymaktadır.

Metropolitan alanlardaki işlevlerin uluslararası ilişkiler içinde olduğu açıklayabilmek için gerekli olduğu ortaya koymaktadır. Ülkeler içindeki veriler kullanılarak verilen bu sonuçların metropolitan alanlar içinde test edilebilirliği ile çalışmada yer alan Latin Amerika, Afrika ve Avrupa'dan örnek büyük kentler ile atomik ve mekanik, niteliksel ve niteliksel özellikleri genel hatları ile tanımlanmıştır.

Bu çalışmada tanımlanan metropolitan alanlar, Latin Amerika'dan São Paulo ve Mexico City, Afrika'dan Kahire ve Addis Ababa ve Avrupa'dan Paris Metropolitan Alanı'dır. Bu çalışmada yer alan metropolitan alanlar ile ilgili bilgiler, 1954'te gerçekleştirilen Uluslararası Metropoliten Alanlar Sempozyumu çerçevesinde 17 metropolitan alanın tanıtıldığı I.A.U.R.F. tarafından düzenlenen yayında yer almıştır.

4- AFRIKA

A.1- MİSİR - KAHİRE METROPOLİTEN ALANI

Dünya uygarlık tarihinin en eski notaları arasında Mısır ve Kahire'nin metropoliten alanlarının zenginlikleri ile

III. BÖLÜM:

METROPOLİTEN ALANLARDAN ÖRNEKLER

Çalışmada yapılan irdelemeler sonucunda makro ölçütler yardımı ile kentleşme ve kentleşme - metropolleşme dönümü hakkında sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar, çalışmanın başında da belirttiği gibi, kentleşme - metropolleşme dönüşümünü geniş bir bakış açısıyla irdelemenin, özellikle metropoliten alanlardaki işlevlerin uluslararası ilişkiler içinde oluştuğunu açıklayabilmek için gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkeler ölçeğindeki veriler kullanılarak varılan bu sonuçların metropoliten alanlar özelinde test edebilmek amacı ile çalışmada yeralan Latin Amerika, Afrika ve Avrupa'dan örnek büyük kentler ele alınmış ve mekansal, niceliksel ve niteliksel özellikleri genel hatları ile tanıtılmıştır.

Bu bölümde tanıtılan metropoliten alanlar, Latin Amerika'dan Sao Paulo ve Mexico City, Afrika'dan Kahire ve Abidjan ve Avrupa'dan Paris Metropoliten Alanı'dır. Bu bölümde yeralan metropoliten alanlar ile ilgili bilgiler, 1984'te gerçekleştirilen Uluslararası Metropolis 84 Sempozyumu çerçevesinde 19 metropoliten alanın tanıtıldığı I.A.U.R.F tarafından düzenlenmiş yayından derlenmiştir.

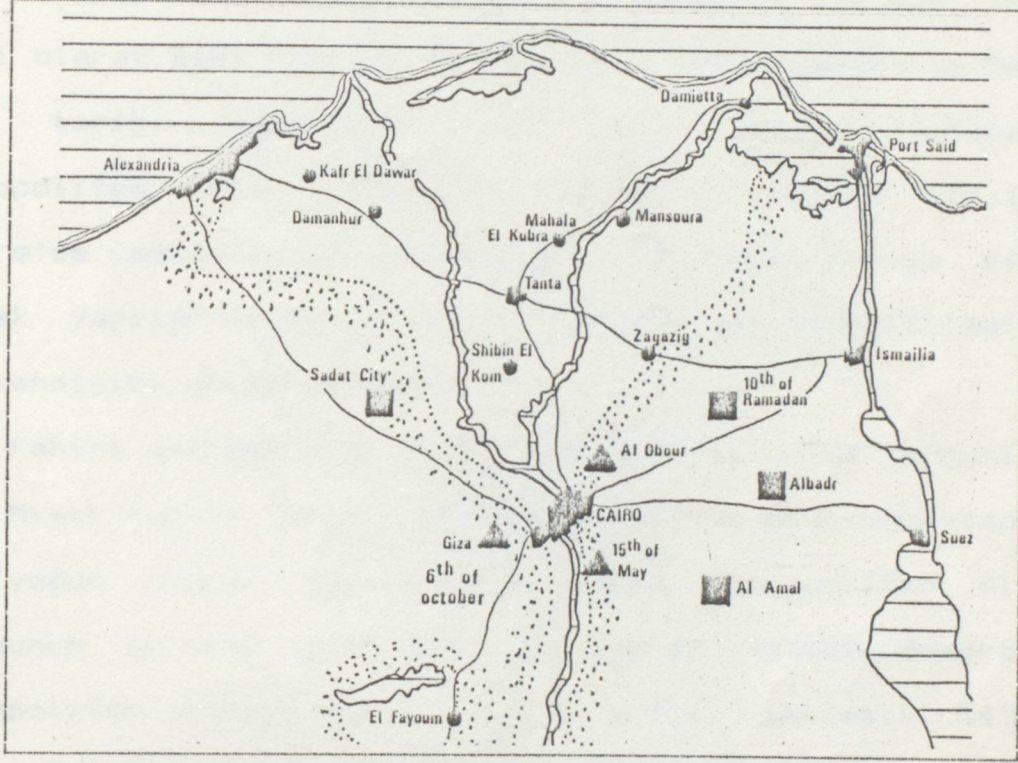
A- AFRIKA

A.1 MISIR - KAHİRE METROPOLİTEN ALANI

Dünya uygarlık tarihinin en önemli notalarından biri olan Mısır ve Kahire Nil nehrinin zenginlikleri ile oluşmuş

bir tahisel mirasa sahiptir. Yaklaşık 2.900 km² lik kentsel alan içinde Büyük Kahire'nin nüfusu 11.000.000'dur (1985).

Harita III.1. Kahire Çevresindeki Yeni Şehirler ve Uydu Kentler

Nil'in sağ yakasındaki bataklıkların kurutulması ve Assun barajlarının arka arkaya inşaa edilmesi günümüz Kahire'sinin genişlemesine olanak vermiştir. Kahire, Nil'in sağ yakasında Al Fustat ve Mokattam 'a nehir boyunda ise Helavan'a kadar yayılmaktadır. Sol yakasında ise Piramitler Caddesi boyunca yaklaşık 8 km'lik bir derinliğe ulaşmaktadır.

Kahire'de arazi kullanım dağılımında 2900 km²'lik toplam metropoliten alanın %53'ü çöl, %31'i tarımsal alanlar, %9'u kentsel alanlar, %9'u hava limanı,askeri vb. alanlar ve %1'i ise Nil tarafından oluşmaktadır. 1968 - 1977

döneminde tarım topraklarının kentsel alana dönüşme oranı yaklaşık 330 ha./yıl dır. Bugün bu oranın 500 ha./yıl olduğu tahmin edilmektedir.

Kahire'nin tarihsel zenginliği kente çok ayrıcalıklı bir değer kazandırmaktadır., Çarşısı ve anıtları ile bir İslam kenti olarak Eski Kahire, Heliopolis, Mohandessen ve Maadi gibi tarihi mahalleler ile bazı kırsal kasabalar metropoliten alan sınırlar içindedir (Harita III.1.). Kahire'de çağdaşlaşma, Nil kıyıları boyunca ortaya çıkan yüksek yapılar ve mevcut eski yapıların kat yükseltilmeleri ile kendisini göstermektedir.

Kahire metropoliten alanı, 35 m²/kişi nüfus yoğunluğu ile Mısır toplam kentsel nüfusunun %40'ını oluşturmaktadır. Bu, yoğun olduğu öne sürülen Paris Metropoliten Alanı nüfusunun üç kez daha küçük bir alanda yaşaması demektir. Metropoliten alanda yıllık nüfus artışı yaklaşık %4'tür (350.000 kişi/yıl). Bu nüfus artışının 2/3'sini doğal nüfus artışı, 1/3'ini ise göçle gelenler oluşturmaktadır. Ortalama aile büyüklüğü 5 kişi olup nüfusun %37.4'ü 0-14 yaş grubundadır.

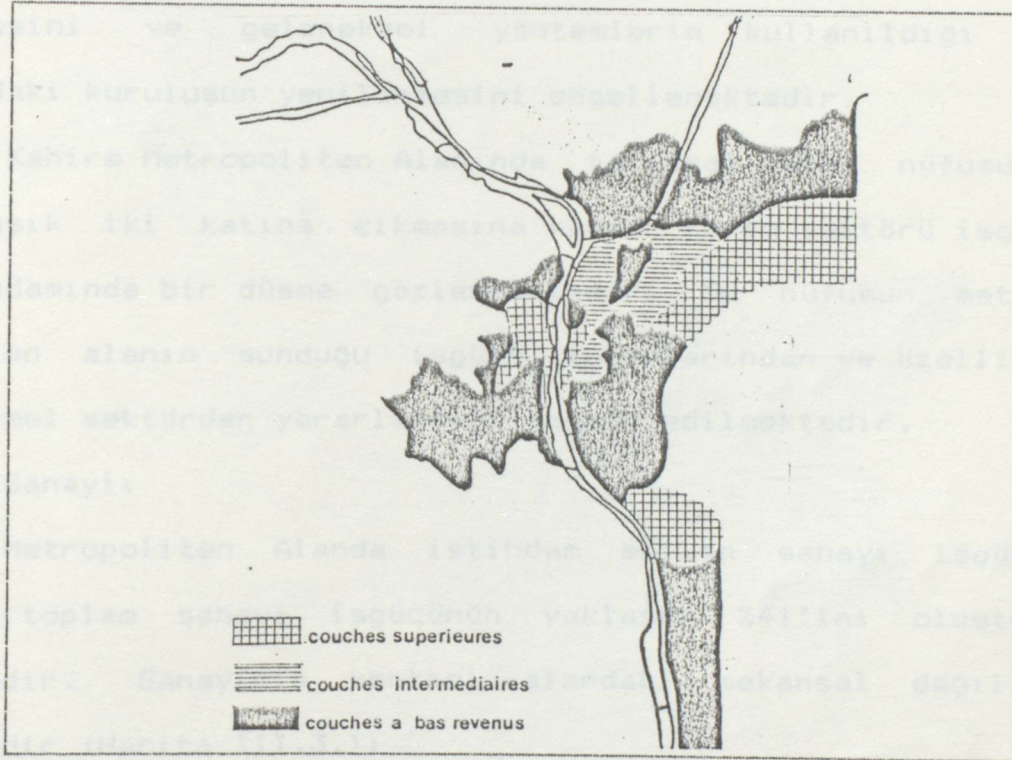
Nüfus, metropoliten alanın değişik yörelerine farklı yoğunluklarda yerleşmiştir. Yüksek gelir grubunun oluşturduğu mahallelerde yoğunluk 200 k/ha civarında iken merkezin tarihi mahallelerinde ve tarım alanları üzerinde hızla gelişen yeni konut alanlarında yoğunluk 2.000 k/ha. a kadar yükselmektedir (Harita III.2.).

Birçok metropolde izlendiği gibi Kahire Metropoliten Alanı merkezi de hızla nüfus kaybetmektedir. Bu kaybın 1966

- 1976 döneminde yaklaşık 200.000 kişinin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu gelişimin aksine aynı dönemde çevre yerleşmelerin nüfus artışı yaklaşık 2.000.000 kişidir.

Tarım:

Harita III.2. Kahire Metropolitik Alanında Gelir Gruplarının Mekansal Dağılımı

KONUT

Kahire'de hızlı bir çarpık kentleşme izlenmektedir. Yeni oluşan konutların %46'sında su, %53'ünde kanalizasyon, %25'nde ise elektrik yoktur. Konut üretimini yasa dışı olanlar da dahil yılda yaklaşık 60.000 konut olduğu tahmin edilmektedir. Bunların %80'ni yasa dışıdır. Kahire'de kentsel yapı genellikle tarım alanları üzerindeki kanalların doldurulması ile oluşturulmuş bir yol şeması bağlı, düzensiz fakat geometrik bir form göstermektedir.

EKONOMİK YAPI

Tarım:

Mısır'da kamu sektörü ile kooperatifçilik çok gelişmiştir. Ancak üretimdeki sübvansiyonlar kamunun yatırım dengesini ve geleneksel yöntemlerin kullanıldığı çok sayıdaki kuruluşun yenilenmesini engellemektedir.

Kahire Metropoliten Alanında tarımsal alan nüfusunun yaklaşık iki katına çıkmasına karşın tarım sektörü işgücü istihdamında bir düşme gözlenmektedir. Bu nüfusun metropoliten alanın sunduğu işgücü imkanlarından ve özellikle informel sektörden yararlandığı tahmin edilmektedir.

Sanayi:

Metropoliten Alanda istihdam edilen sanayi işgücü, Mısır toplam sanayi işgücünün yaklaşık %41'ini oluşturmaktadır. Sanayinin kentsel alandaki mekansal dağılımı şöyledir (Harita III.3.):

- Kuzeyde, deltaya bağlı dokuma sanayi ve İsmailiye kanalı çevresinde petrokimya tesisleri,
- Batıda, Gizze tarım alanlarına bağlı gıda sanayi (şeker, çikolata, tütün),
- Güneyde, Halouan bölgesinde ağır sanayi tesisleri

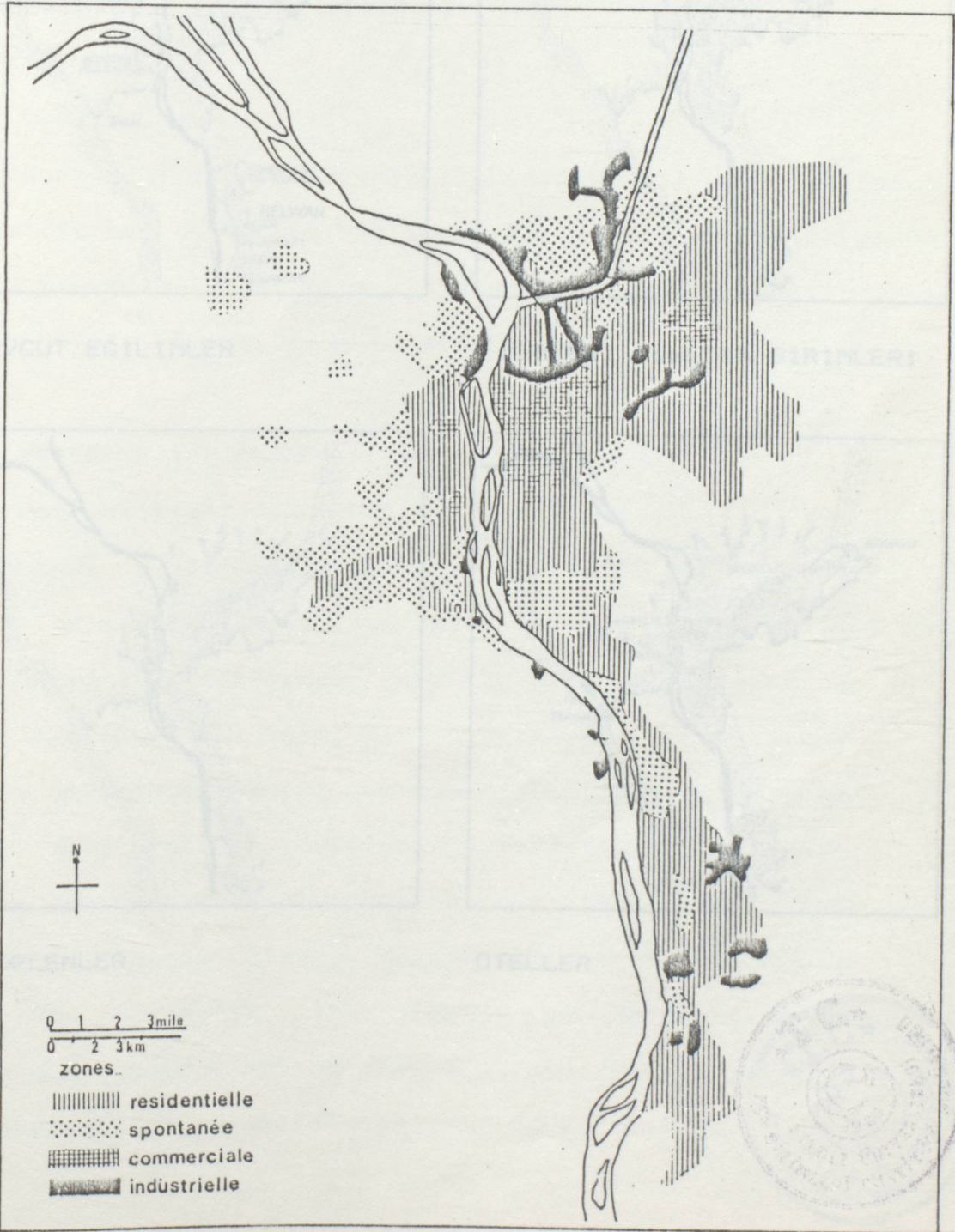
Bunun dışında birçok yeni sanayi kuruluşu kuzeyde İskenderiye ve Süveyş İsmailiye ulaşım aksları üzerinde ve çevresinde yoğunlaşmaktadır.

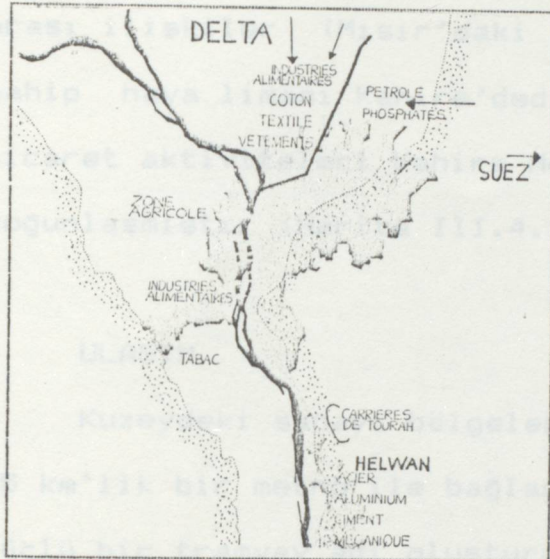
Harita III.3. Kahire Metropolitik Alanında Barınakların
Mekansal Dağılımı

Harita III.3. Kahire Metropolitik Alanında Konut

Sanayi ve Ticaret Alanlarının Mekansal Dağılımı

Harita III.4. Kahire Metropolitan Alanında Bazı İşlevlerin
Mekansal Dağılımı

Hizmetler:

Kahire Metropoliten Alanı hizmet sektörü açısından Mısır toplam hizmet sektörü işgücünün yaklaşık %36'sını barındırmaktadır. Mısır'ın yönetim merkezi olması, uluslararası ilişkiler (Mısır'daki tek uluslararası niteliklere sahip hava limanı Kahire'dedir) ve özellikle turizme dayalı ticaret aktiviteleri Kahire Metropoliten Alanının merkezinde yoğunlaşmıştır (Harita III.4.).

ULAŞIM

Kuzeydeki sanayi bölgeleri güneydeki M.f.A ya yaklaşık 25 km'lik bir metro ile bağlanmıştır. Ayrıca aynı güzergahta güçlü bir tramvay ağı oluşturulmuştur. Kamu taşımacılığının diğer önemli olanağı otobüs seferleridir.

METROPOLITEN ALANDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI

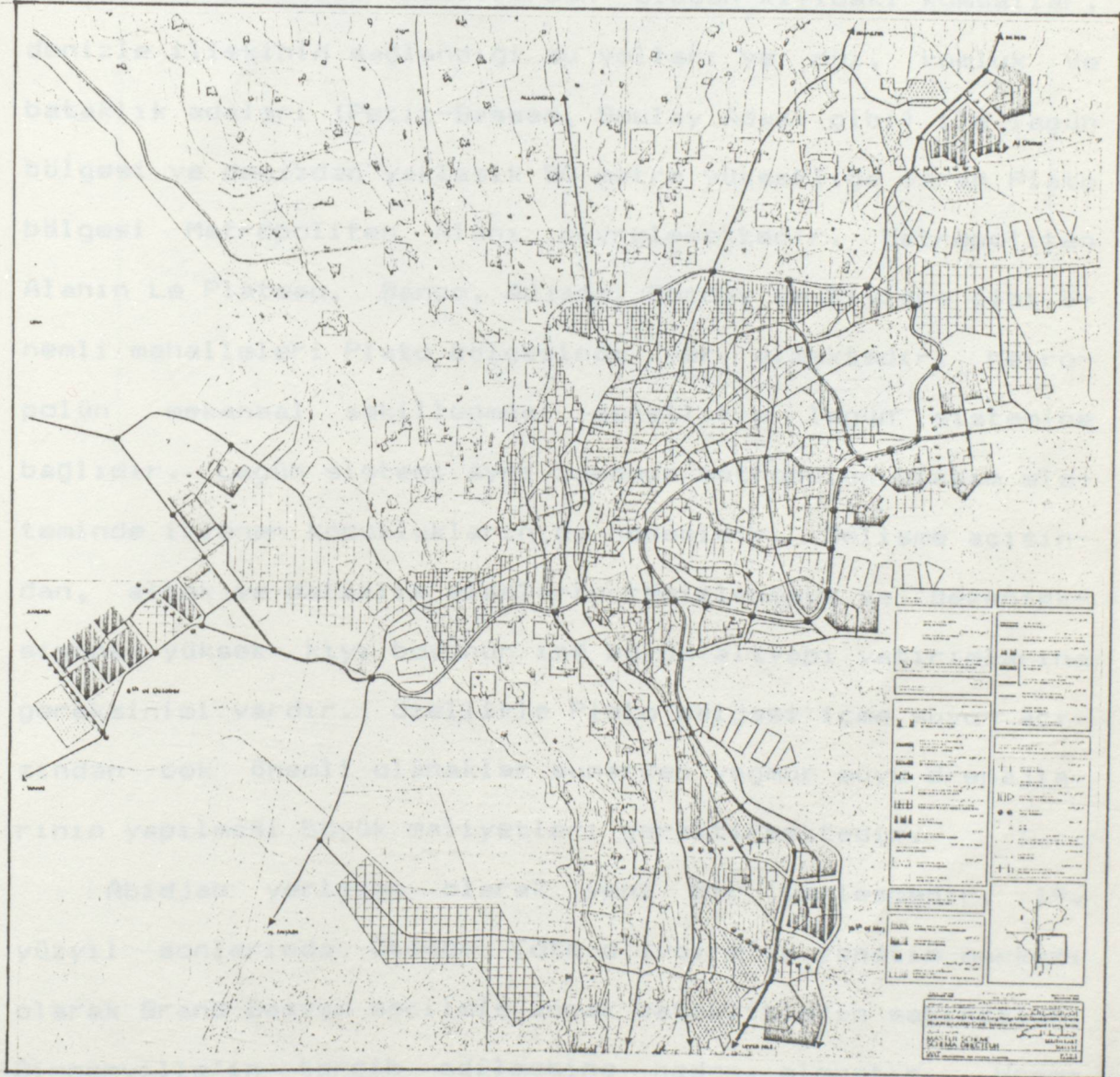
Metropoliten Alan Nazım Planı 1960, 1970 ve 1974 yıllarında yinelenmiştir. Son olarak 1980 de plan Mısır'lı plancılar tarafından yeniden revizyona alınmış ancak 1982 de İskan Bakanlığı tarafından yeni bir plan yapılmıştır.

1970 planı iki temel ilke üzerine oluşturulmuştur.

- Gelişmeyi mevcut kentsel alan sınırında tutmak ve oluşturulacak çevre yolunu eşik olarak kullanmak,
- Yeni şehirler oluşturarak dengeli gelişmeyi sağlamak (El Khanka, Almara, Helouan, El Harem, Abu Ruwash).

1982 planının ana ilkesi ise Metropoliten Alanı gelişimini kontrol altına alarak nüfusu 2000 li yıllarda 5.5 milyonun altına çekebilmektir (Harita III.5.).

Harita III.5. Kahire Metropolitani Alanı Nazım Planı (1982)

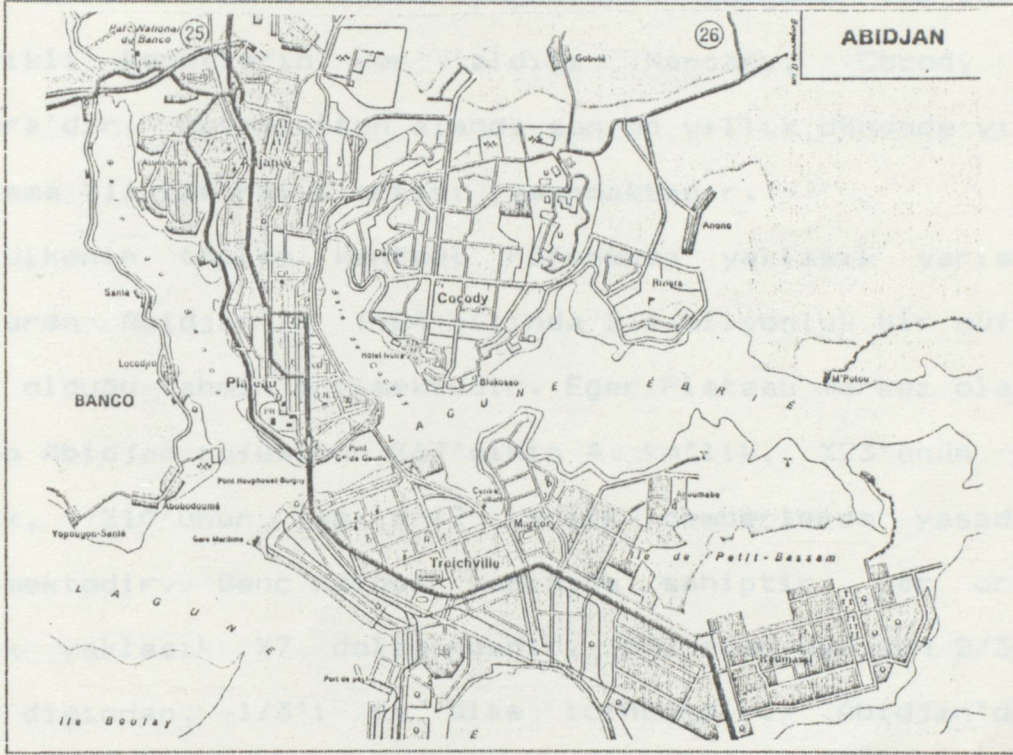
A.2- COTE D'IVOIRE - ABIDJAN METROPOLİTEN ALANI

Abidjan Afrika'nın batı kıyılarında tropikal iklim kuşağında yer almaktadır. Metropoliten Alan sık tropikal ormanlar ve lagünlerle çevrelenmektedir. Yaklaşık 3600 hektarlık alana yayılmış olan Banco Ormanı bunların en önemlisidir. Hareketli kumullardan oluşan kıyıdaki kumsallar, denizle ilişkisinin sağlandığı su yolları ve düz, kumluk ve bataklık adaları (Petit-Bassam, Boulay Adası gibi) ile lagün bölgesi ve denizden yaklaşık 50 metre yüksekliğe varan Plato bölgesi Metropoliten Alanı çevrelemektedir. Metropolitan Alanın Le Plateau, Banco, Adjame, Cocody ve Riviera gibi önemli mahalleleri Plato bölgesinde yer almaktadır. Metropolün mekansal şekillenmesi genellikle lagün sistemine bağlıdır. Lagün sistemi aynı zamanda metropolün ulaşım sisteminde izlenen kopuklukların da nedenidir. Gelişme açısından, alçak ve bataklık alanların temizlenmeye ve dezenfeksiyona yüksek kıyı boyunun ise büyük altyapı yatırımlarına gereksinimi vardır. Özellikle Plato bölgesi içme suyu açısından çok önemli olanaklar sunarken yağmur suyu drenajlarının yapılması büyük maliyetleri gerektirmektedir.

Abidjan yerleşme olarak yeni bir yerleşmedir. 19. yüzyıl sonlarında Otonom Cote d'Ivoire'nın yönetim merkezi olarak Grand Bassam seçilmiş ancak bataklıkların sakıncaları Bingerville'in tercih edilmesine neden olmuştur. Hemen sonra Merkezi Yönetim, Plateau'ya yerleşerek bu yer değiştirme sürecine bir anlamda son vermiştir.

Metropoliten Alanın mekansal gelişimini belirleyen bir diğer faktör de 1903'te yapımına başlanan demiryoludur.

Harita III.6. Abidjan Metropolitlen Alanı

Abidjan - Nijer demiryolunun yapımından (1904 - 1930) sonra metropolitlen alan Burkina Faso ve Mali'nin okyanusa çıkışının sağlandığı bölgesel bir metropolitlen alan rolü üslenmiştir (Harita III.6.).

Abidjan'da arazi kullanım dağılımında ağırlık lagün yerleşmeleri ve liman tesisleri ile buna bağlı işlev alanlarındadır. Çevre kırsal alanlarda özellikle endüstriyel bitkiler ekilmektedir (Yağ Palmiyeleri, Ananas, Hevea). Kentsel altyapı açısından bölgesel farklılıklar vardır. İçme suyu şebekesi yetersizdir ve nüfusun sadece yarısı akar suya sahiptir.

Plateau'da yapılan yüksek katlı yönetim yapıları haricinde yerleşim bütünü ile yatay gelişim eğilimindedir.

Metropoliten alanın yüksek yoğunluk bölgesi Adjame ve Abobo, orta yoğunluk bölgesi, Treicheville ve yenilenmekte olan eski mahallelerdir. Düşük yoğunluklu bölgeler ise yüksek nitelikli konutların yer aldığı Marcary, Cocody ve Riviera'dır. Metropoiten alanda son on yıllık dönemde yılda ortalama %11'lik nüfus artışı yaşanmaktadır.

Ülkenin toplam kentsel nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Abidjan'ın 1984 yılında 2.4 milyonluk bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Eger Plateau merkez olarak alırsa Abidjan nüfusunun %67'sinin 4 km'lik, %23'ünün 4-8 km'lik, %10'unun ise 8-12 km'lik çemberlerde yaşadığı görülmektedir. Genç nüfusa yapısına sahiptir, göç oranı yıllık yaklaşık %7 dolayındadır. Göç eden nüfusun 2/3'si ülke dışından, 1/3'i de ülke içindendir. Abidjan'daki farklı nüfus kompozisyonu kente büyük metropol özelliği vermektedir. Kent uluslararası ticareti geliştiği bir merkez olarak karakterize olmaktadır.

İkinci sektör açısından %50, üçüncü sektör açısından ise %51 dir. 1990 KONUT

Abidjan metropoliten alanındaki toplam konut stoğunun %10'unu yüksek kaliteli konutlar oluşturmaktadır. Devlet desteği ile oluşturulmuş sosyal konutlar %20, kişi ve özel sektör tarafından üretilen konutlar ise %70 civarında oran teşkil etmektedir. 1980 öncesi konut üretiminde gözlenen artış oranı 1980 sonrasında yılda 620 konuta kadar düşmüştür. Bu değer, yıllık ortalama 20.000 konutluk gereksinme karşısında metropoliten alanda yaşanan konut sorununun boyutunu ortaya koymaktadır.

EKONOMİK YAPI

Tarım:

Metropolitan alandaki tarım sektörü hakkında ayrıntılı bilgi bulunamamıştır. Ancak işgücünün sektörel dağılımında tarım sektörünün payı yaklaşık %7 dir.

Sanayi:

İkinci sektör aktiviteleri son dönemlerde artış göstermektedir. Tekstil ve konfeksiyon, orman ürünleri, otomotiv, makina ve yedek parça, gıda ve inşaat sanayi işgücü istihdamının oluşturulmasında önemli olanaklar yaratmaktadır.

Hizmetler:

Abidjan'da hizmetler sektörü çok gelişmiştir. Metropolitan alan Cote d'Ivoire'ın temel hizmetler ve yönetim merkezidir. Son dönemlerde Yamoussoukro siyasal ve yönetsel merkez olarak gelişme göstermektedir.

Abidjan'ın ülke toplam işgücü içindeki payı, ikinci sektör açısından %50, üçüncü sektör açısından ise %61 dir. İşgücünün kentsel alandaki dağılımı ise oldukça dengesizdir (Harita III.7.). Kamu kurumlarında çalışanların büyük bir çoğunluğu Plateau'da konumlanmıştır. Büyük ticari kuruluşlarda çalışanlar ise genellikle Treicheville ve Vridi bölgesinde yaşamaktadır.

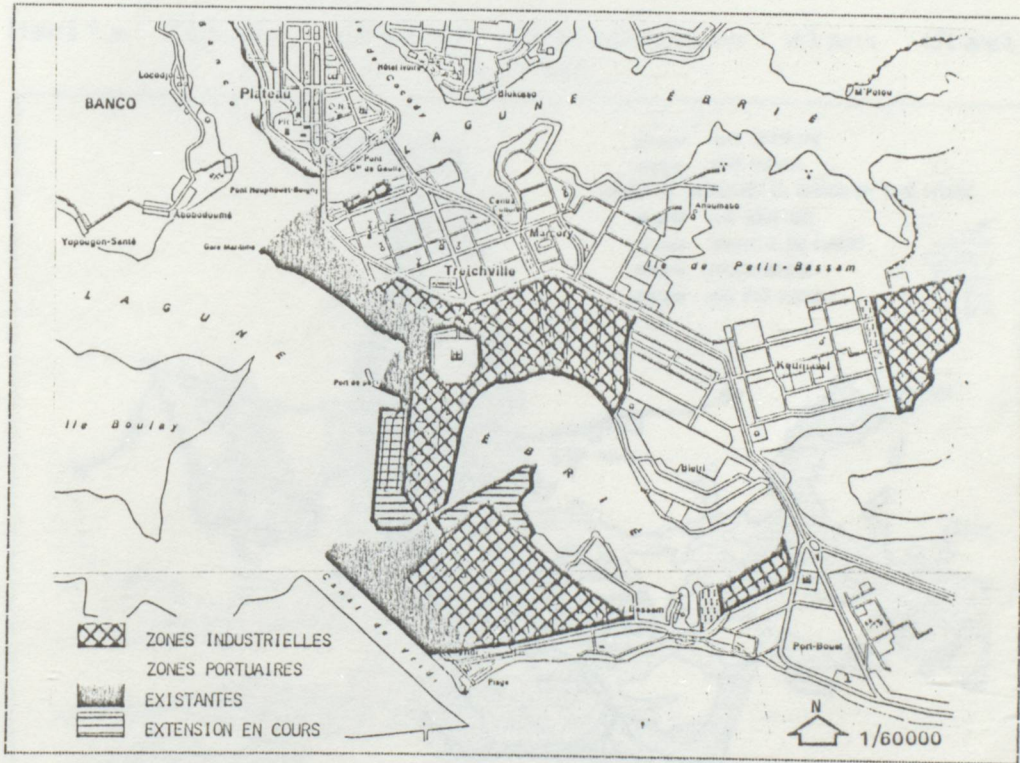
ULAŞIM

Abidjan metropolitan alanındaki ulaşımın temel altyapısı değişik plan dönemlerinde oluşturulmuştur (Harita III.8.). Örneğin Petit-Bassam adasını Plateau'dan geçerek

hava limanına bağlayan ekspres yol 1950'lerde gerçekleştirilmiştir. Adalar arasındaki köprülerin artması ile hem kentin makro formu şekillenmiş hem de adalardaki gelişmeler ivme kazanmışlardır.

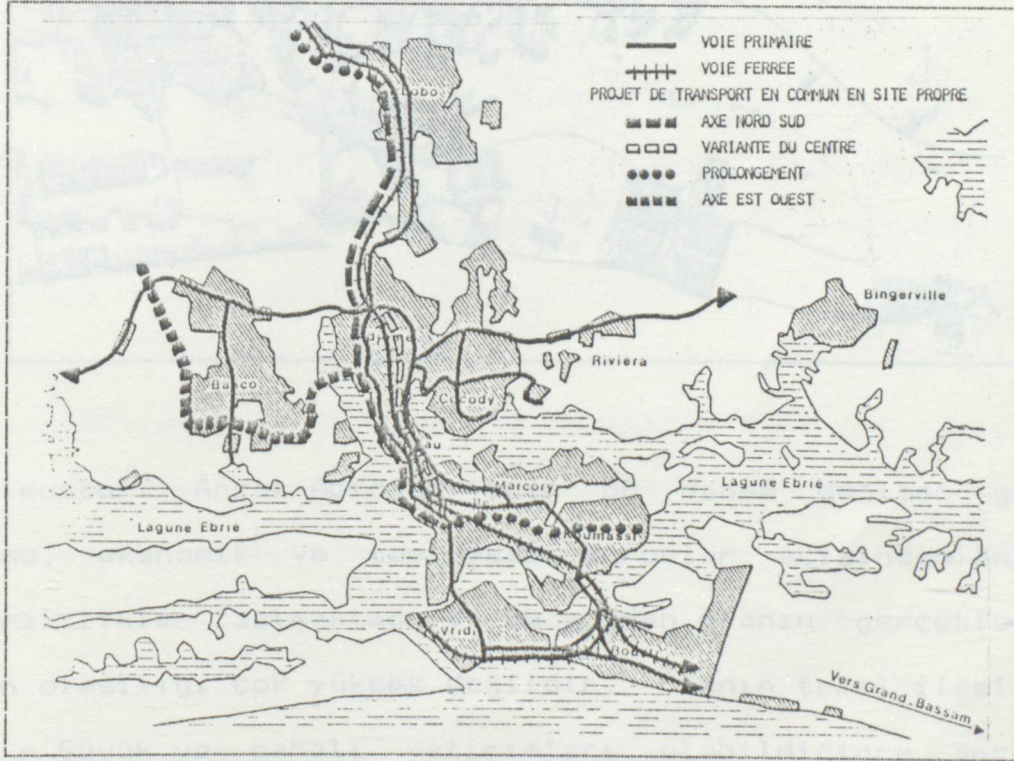
Harita III.7. Abidjan Metropolitan Alanı
Sanayi ve Liman tesisleri

Abidjan Ulaşım Kurumu (SOTRA) 1961'den beri ulaşım tekeli elinde tutmakta ve motorlu ulaşımın yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Son yıllarda, toplu taşımacılık konusunda önemli altyapı ve araç yatırımları yapılmıştır. Özellikle, bu konuda elde edilen gelişmeler paralelinde Plateau aksı üzerinde yeni ve organize konut alanları oluşmuştur. Kent içinde de tek yönlü yollar ve elektrifikasyon

ile daha akıcı bir trafik elde edilmiştir. Ancak hızlı nüfus artışı ve kentsel gelişme planlanan tüm ulaşım yatırımlarını çok kısa zamanda sıfırlamaktadır. SOTRA'nın elindeki taşımacılık tekeline rağmen taksi taşımacılığı hızla yayılmaktadır. Abidjan kıta açısından önemli bir uluslararası hava limanına sahiptir.

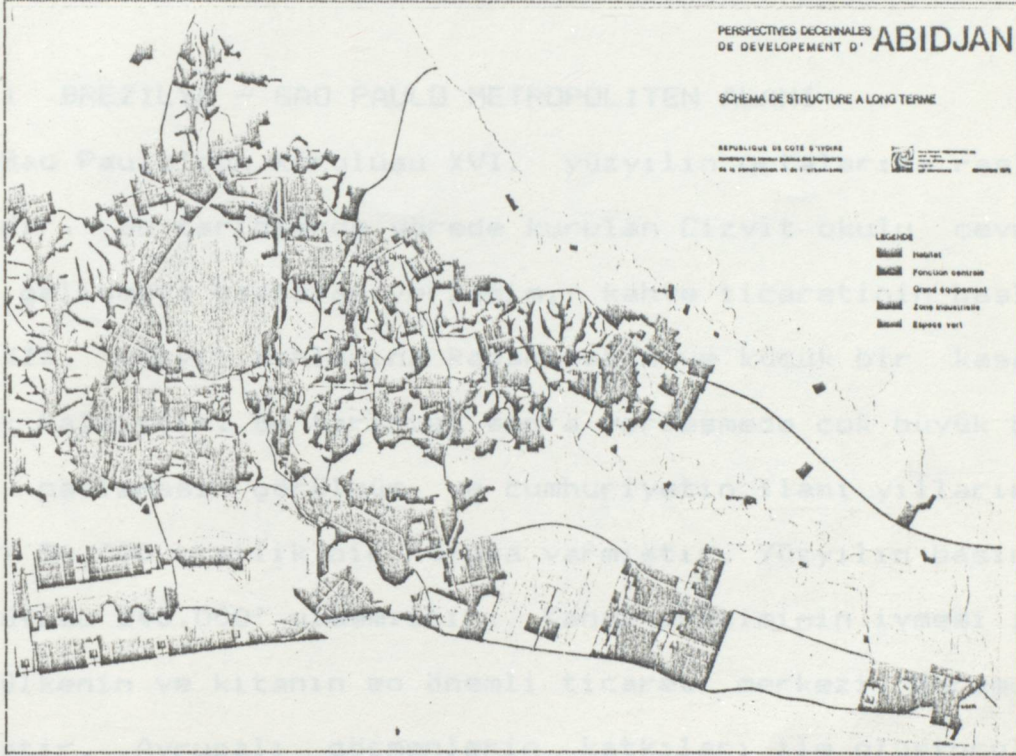
Harita III.8. Abidjan Metropolitén Alanı Ulaşım Sistemi

METROPOLITEN ALANDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI

Abidjan kuruluşundan bu yana planlı bir gelişme içindedir. İlk kent planı 1928'de yapılmış ve yapılan hemen tüm planlar kentte bir iz bırakmıştır. Yapılan son plan 1990'da (Harita III.9.) nüfusun 3.4 milyon olacağı tahmini üzerine

Harita III.9. Abidjan Metropolitik Alanı
Nazım Planı

kurulmuştur. Ancak Abidjan için bu dönem değişen gelir durumu, ekonomik ve toplumsal sorunlar açısından önemli belirsizlikler taşımaktadır. Bu açıdan planın gerçekleşmesinin olasılığı çok yüksek değildir. Planın temel ilkeleri;

- Büyük ve pahalı yatırımları olabildiğince önceden kısıtlayarak üretimde rantabilite sağlamak,
- Kentsel sistemdeki durgunluğun ekonomik durgunluktan daha fazla olduğu,
- Stratejiye yeterli esnekliği sağlayarak voluntarist olmak yerine daha pragmatist bir düzeyde kalmak,
- Kentsel yönetim sorunlarına yeterli önemi vermek

olarak geliştirilmiştir. Bu ilkeler aynı zamanda Abidjan'da

yaşanan sorunların kaynağını da belirlemektedir.

Harita III.10. Sao Paulo Metropolitan Alanı

B- LATİN AMERİKA

B.1 BREZİLYA - SAO PAULO METROPOLİTEN ALANI

Sao Paulo'nun kuruluşu XVI. yüzyılın ortalarına rasla-
maktadır. Bu tarihlerde yörede kurulan Cizvit okulu çevre-
sinde gelişmeye başlayan yerleşim, kahve ticaretinin başla-
dığı XIX. yüzyıl sonlarına kadar sakin ve küçük bir kasaba
olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra yerleşmede çok büyük bir
nüfus patlaması görülmüş ve cumhuriyetin ilanı yıllarında
(1889) 50.000 kişilik bir nüfusa varmıştır. Yüzyılın başında
ise nüfusu 240.000' ulaşmıştır. Kahve üretiminin ivmesi ile
kent ülkenin ve kıtanın en önemli ticaret merkezi durumuna
gelmiştir. Avrupalı göçmenlerin katkıları ile oluşturulan
sanayi tesisleri ile 1930'dan ve özellikle 1955 de kurulan
otomotiv sanayi ile bu tarihten sonra Latin Amerika'nın en
önemli sanayi merkezi haline gelmiş ve kıtada görülmeyen
oranda bir nüfus artışı ile karşılaşmıştır (Harita III.10.).

Kullanılmaktadır. Kentin alan 1930'dan bu yana hemirya
boyunca gelişmiş ancak 1955'ten sonra özellikle sanayi
gelişmesi açısından ana üretim alanları etkili hale
gelmiştir. Sanayi-şehre ABC olarak adlandırılan Santo
Andra, Sao Bernardo ve Sao Caetano metropolitik alanı en
önemli sanayi alanlarını oluşturmaktadır.

Nüfusu yaklaşık 14.000.000'dir. Sao Paulo
ile desteklenen yüksek bir nüfus artışı
(1970-1990 döneminde nüfus artışı yaklaşık 24.5'dir 14.5'dir)

Harita III.10. Sao Paulo Metropolitan Alanı

Sao Paulo, büroları, orta ve yüksek gelirli insanların birarada yaşadığı gökdelenleri ile engin bir görünüme sahiptir. Nüfusun çoğunluğu çevre yerleşmelerde yaşamaktadır. geçmişin lüks villaları bugün butik ve büro olarak kullanılmaktadır. Kentsel alan 1930 dan bu yana demiryolu boyunca gelişmiş ancak 1955 ten sonra özellikle sanayi gelişmesi açısından ana ulaşım aksları çekici hale gelmiştir. Güney-doğuda ABC olarak adlandırılan Santo Andre, Sao Bernardo ve Sao Caetano metropoliten alanın en önemli sanayi alanlarını oluşturmaktadır.

Nüfusu yaklaşık 14.000.000 olan Sao Paulo'da yoğun göç ile desteklenen yüksek bir nüfus artışı yaşanmaktadır (1970-1980 döneminde nüfus artışı yıllık %4.5'dür ve göç ile

gelenler bu artışın 3/4'ünü oluşturmaktadır). Ayrıca kırsal nüfus, ulaşım, hava kirliliği gelmektedir. Ayrıca ulaşım maliyeti KONUT da hergün artmaktadır. Bu sorunlar arasında Sao Paulo bidonvilleri ile ünlü bir kenttir. Yaklaşık 1100 bidonvilde 400.000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Resmi kaynaklar Sao Paulo'da yaklaşık 2.7 milyon yapıda 3.3 milyon konutun bulunduğunu bildirmektedir. Ancak bunların yarısından fazlası yasa dışıdır ve son derece düşük yaşam standartlarına sahiptir. Ulusal Konut Bankası tarafından finanse edilen toplu konutlar gereksinime karşılık verecek niceliklere ulaşamamaktadır.

EKONOMİK YAPI

Sao Paulo Brezilya'nın ekonomik merkezi aynı zamanda da sanayi ve hizmet işgücünün en önemli pazarıdır. Bu kentin nüfus çekiciliğini artırmakta ve önemli nüfus hareketlerine sahne olmasına neden olmaktadır. Kent, aynı zamanda kıtanın en büyük sanayi, bankacılık ve ticaret merkezi durumundadır. Ülke toplam nüfusunun %11'i, ülke toplam işgücünün ise %12'sini barındıran Sao Paulo, ülke GSMH'sinin %23'ünü ve sanayi üretiminin %38'ini oluşturmaktadır. 1980'de aktif nüfusun %53.5'ü üçüncü sektörde, %45.6'sı ikinci sektörde ve %0.9'u da birinci sektörde çalışmaktadır. Ayrıca ülke toplam ikinci sektör işgücünün %22'si, üçüncü sektör işgücünün %22'si Sao Paulo'da istihdam edilmektedir.

Sanayi:

Sanayi kuruluşlarının yoğunluğu kentte önemli sorunları

yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunların başında tıkanıklıklar, ulaşım, hava kirliliği gelmektedir. Ayrıca ulaşım maliyetleri de hergün artmaktadır. Bu sorunlar sanayini içerilere çekilmesi çalışmalarını zorunlu kılmakta ancak yaşanan ekonomik kriz bunun gerçekleştirilmesini engellemektedir.

Hizmetler:

Sao Paulo günümüzde, modern hizmetler sektöründe uluslararası önemi olan bir merkez haline gelmiştir. Büyük şirketlerin birçoğu, ulusal ve uluslararası bankalar kentin sosyal yapısını yönlendirmektedir. Aynı zamanda ülkenin en önemli yüksek öğretim ve araştırma merkezi durumundadır.

ULAŞIM

Sao Paulo yalnız nüfus artışı sorunu yaşamamaktadır. Otomotiv sanayindeki gelişmeler ve karayolu ulaşımının baskın olması, kentte, önemli bir araç sayısı artışına neden olmaktadır. Karayolu taşımacılığında dünya kentleri içinde ilk sıralarda yeralan kent havayolu taşımacılığında önemli sorunlar yaşamaktadır. Kentin içinde kalmış olan Congonhas Havalimanı büyük uçaklara hizmet veremekte, uluslararası niteliklere sahip Viracopos Havalimanı ise kente yaklaşık 100 km lik bir mesafede bulunmasından ötürü fazla kullanılmamaktadır.

Sao Paula metropoliten alanı ulaşım sistemi iki şekilde karakterize edilebilir;

- Çevre yerleşmeler arası ilişkinin eksik olduğu radial bir ulaşım şeması,

- Yetersiz toplu taşıma sistemi.

METROPOLİTEN ALANDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI

Sao Paulo'da ilk plan 1970'lerde oluşturulmuştur. Ancak toprak kullanımı ile ilgili metropoliten kanunların çıkarılması 1975/1979 yıllarına raslar. Yapılan bu planın ilk hedefi içme suyu rezervlerinin korunması ve sanayi gelişimini desantralizasyonudur. Metropoliten Alan Bütüncül Gelişme Planı olarak adlandırılan bu plan ancak 1981/1982 yıllarında uygulamaya konulabilmektedir. Hemen bir yıl sonra ise seçimler ile birlikte yeniden revize edilmiş ve acil sorunlara çözümler oluşturulmaya çalışılmıştır (Harita III.11)

Günümüzde henüz planın uygulanması açısından yetkili bir kurum oluşturulmamış olan Sao Paulo'da metropoliten alan nazım planı belediye tarafından uygulanmaya çalışılmaktadır. Sao Paulo Belediyesi Planı'nda şu hedefler belirlenmiştir:

- İçme suyu rezervlerinin korunması açısından kuzey ve güneydeki kentsel gelişmeyi kontrol altına almak,
- Sanayi kuruluşlarını planda belirlenmiş alanlara yönlendirmek,
- Çevre yerleşmelerin büyük gelişmelerinin merkezde yapılacak toplu konutlar ile durdurulması,
- Kentin düşey gelişimini kontrol altına almak.

Plan ayrıca toplu taşıma sistemi yatırımları, toplu konut programları ve arsa yönetmeliklerinde iyileştirmeler önermektedir.

Harita III.11. Sao Paulo Metropolitan Alan Nazım Planı

3.2 MEXİKA - MEXICO CITY METROPOLİTEN ALANI

Mexico City, kıta içinde yaklaşık 2.200 metre yüksek-

likte bir vadiye kurulmuştur. 5.000 Km²'lik metropoliten

alanın yaklaşık 3000 kentsel alanlar, 1957

lanları, 1957 yılında verimlilik

fonksiyonları, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

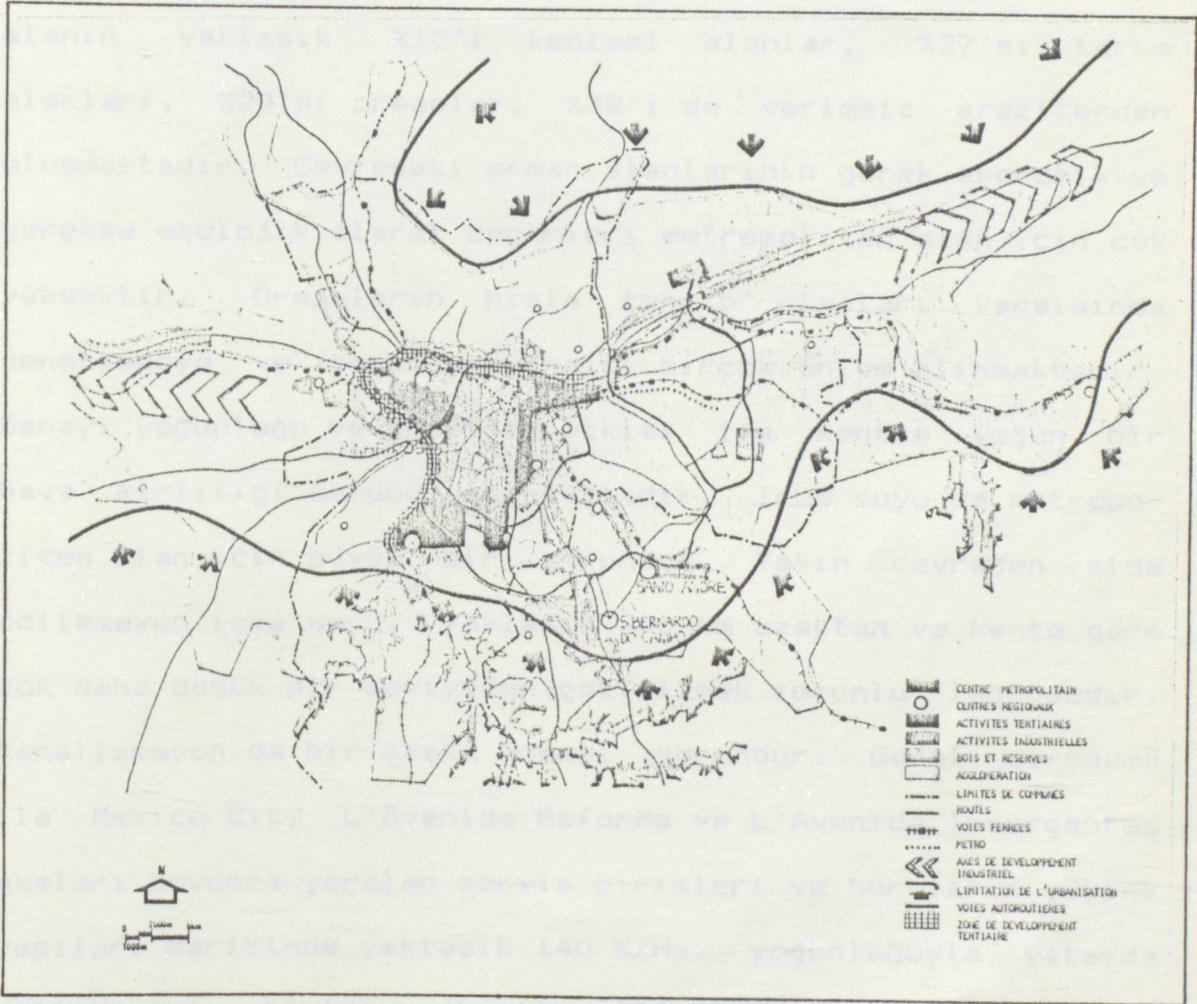
örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

örnek olarak, 1957 yılında

Harita III.12. Mexico City Metropolitan Alanı Nüfus Dağılımı

B.2 MEKSİKA - MEXICO CITY METROPOLİTEN ALANI

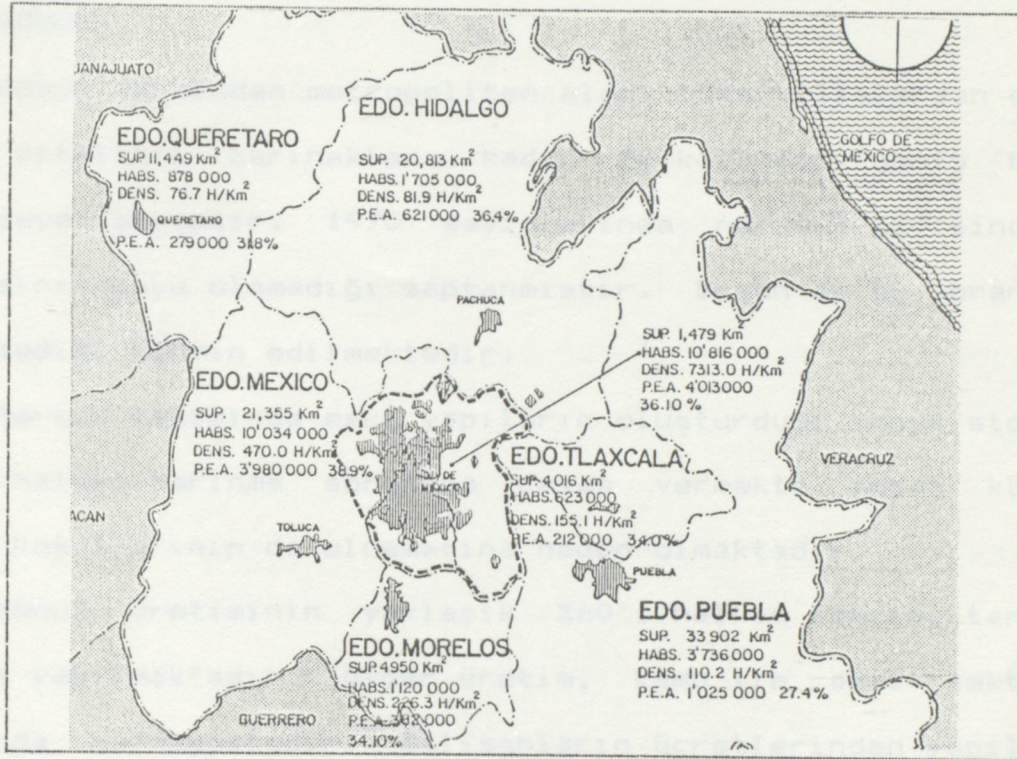
Mexico City kıta içinde yaklaşık 2.200 metre yükseklikte bir vadide kurulmuştur. 8.000 km²'lik metropoliten alanın yaklaşık %15'i kentsel alanlar, %27'si tarım alanları, %20'si ormanlar, %38'i de verimsiz arazilerden oluşmaktadır. Çevredeki orman alanlarının gerek ekonomik ve gerekse ekolojik olarak değerleri metropoliten alan için çok yüksektir. Ormanların hızla tahrip olmaları karşısında denetlemeye ve korumaya yönelik birçok önlem alınmaktadır. Sanayi yoğunluğu ve trafiğin etkisi ile kentte yoğun bir hava kirliliği sorunu yaşanmaktadır. İçme suyu da metropoliten alan için büyük bir sorundur. Yakın çevreden elde edilemeyen içme suyu, yaklaşık 200 km uzaktan ve kente göre çok daha düşük bir seviyeden getirilmek zorunluluğundadır. Kanalizasyon da bir başka önemli sorundur. Genel görünümü ile Mexico City L'Avenida Reforma ve L'Avenida Insurgentes aksları boyunca yer alan servis birimleri ve buraların yüksek yapıları haricinde yaklaşık 140 K/Ha. yoğunluğuyla yatayda gelişen bir kenttir (Harita III.12.). Son yirmi yılda kuzeye (Queretaro), kuzey-doğuya (Pachuca) ve güney-batıya (Puebla) doğru uzanan ana ulaşım aksları boyunca kentsel gelişmeler görülmektedir. Bu devamlılık ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

metropoliten nüfus testislerinin çok sağlıklı

bir çeyrek binakla birlikte 2000 yılında

Harita III.12. Mexico City Metropolitan Alanı Nüfus Dağılımı

Metropolitan alan yaklaşık 17 milyon nüfusuyla Meksika'nın toplam nüfusunun %20'sini, toplam kentsel nüfusunun da %30'unu oluşturmaktadır. Yıllık nüfus artış oranı %5'dir. Kentin çekim gücü doğal nüfus artışında görülen duraklamaya rağmen göç devam etmektedir. Göç oranı 1959-1960 döneminde %50 iken, 1970-1980 döneminde %86'ya ulaşmıştır. Kentiçi nüfus hareketleri açısından birçok diğer metropoliten alanda karşılaşılan merkezin nüfus kaybetmesi Mexico City için de yüksek değerlerde gerçekleşmektedir. Yaklaşık 3 milyon nüfuslu Eski Kent'te nüfus artışı hemen hemen sıfırdır. Mexico City gibi bir metropolde nüfus kestirimlerinin çok sağlıklı yapılamıyacağı bir gerçek olmakla birlikte 2000 yılında metropoliten alanın

30 milyona erişeceği tahmin edilmektedir.

KONUT

Konut açısından metropoliten alan, lüks villalardan çok düşük nitelikli barınaklara kadar farklılaşan geniş bir yelpazeye sahiptir. 1970 sayımlarında nüfusun %20'sinden fazlasının suyu olamadığı saptanmıştır. Bugün de bu oranın değişmediği tahmin edilmektedir.

Merkez kesiminde eski yapıların oluşturduğu konut stoğu fakir halkın barınma sorununa cevap vermekte ancak kötü yaşam koşullarının da oluşmasına neden olmaktadır.

Konut üretiminin yaklaşık %60'ı halkın kendisi tarafından yapılmaktadır. Diğer üretim, kamu ile özel sektör arasında bölünmektedir. Çalışanların ücretlerinden yapılan kesintilerle oluşturulmuş bir yatırım gücü; Çalışanlar için Konut Fonu (INFONAVIT) düşük gelirli çalışanlara konut üretmektedir. Kentsel gelişme için en önemli sorun, kentsel toprakların azlığıdır. Metropoliten alan içinde yaklaşık 700.000 yasa dışı konut olduğu ve her geçen gün sayılarının arttığı tahmin edilmektedir. Bu konutlar genellikle kamu ve özel mülkiyetteki işgal edilmiş araziler üzerindedir.

Metropoliten alanı yeni gelen göçerinin temel uğraşı

EKONOMİK YAPI

Mexico City uzun yıllardan beri Meksika'nın en önemli ekonomik merkezi durumundadır. Ülke toplam aktif nüfusunun %23.6'sı, sanayi kuruluşlarının %44'ü ve üçüncü sektör işlevlerinin tümüne yakın bir kısmı metropoliten alan bünyesinde yer almaktadır.

Metropoiten alandaki işgücünün sektörel dağılımında üçüncü sektör %48 ile ilk sırayı alır, bunu, %30 ile sanayi ve %18 ile tarım sektörü izlemektedir. Kentte yaşanan üçüncü sektör gelişmesi, bu sektör işgücünde %21'lik bir artışa neden olmakla birlikte sanayide %23 ve tarımda ise %21'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Tarımsal işgücündeki bu azalma kısal kesimlerdeki gelişmeyi artırıcı programlar ve bu alanlara sanayi kuruluşlarının desantralize edilmesiyle önlenmeye çalışılmaktadır.

Sanayi Sektörü:

1980 değerleri ile Meksika'da sanayi sektörü yaklaşık 52.800 kuruluştaki gerçekleştirilmektedir. Bu kuruluşların 2/3'si Mexico City Metropolitani Alanı içinde yer almaktadır. Kentte sanayi kuruluşları kuzeyde ve demiryolu ve ekspres yollar çevresinde yoğunlaşmaktadır. Sürdürülen aktif desantralizasyon politikaları, metropoiten alan dışında önemli sanayi alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Bunlar, Queretano, Cuernavaca ve Toluca'dır. Ayrıca sanayinin desantralizasyonu yeni yerleşmelerin oluşmasına da neden olmaktadır (Otomotiv sanayi ve Ciudad Sahagun).

Hizmetler Sektörü:

Metropolitani alana yeni gelen işgücünün temel uğraşı hizmetler sektörüdür. Bu sektör kamu hizmetleri ve kamu yan hizmetleri işgücünün büyük bir çoğunluğunu istihdam etmektedir.

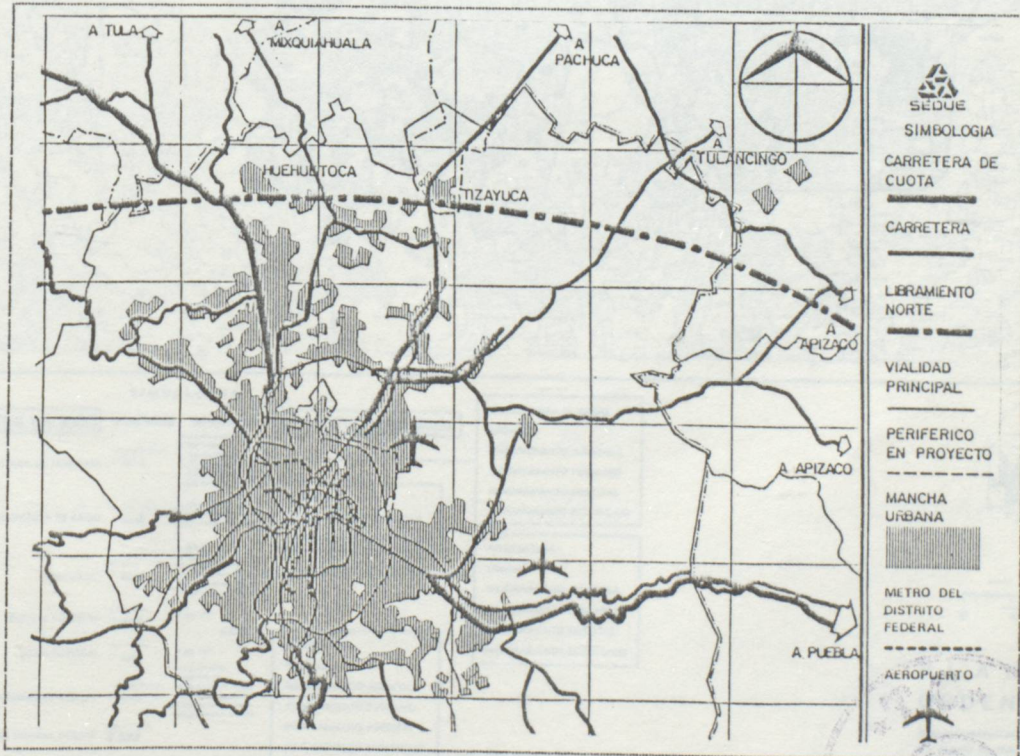
ULAŞIM

Metropolitani alanda yer alan altı altmerkezden beşi

merkeze ekspres yollar ile bağlanmış ayrıca Atlantik bağlantısı (Vera Cruz) ile Pasifik bağlantısı (Guadalajara) yine ekspres yollar ile sağlanmıştır (Harita III.13.). Bölgenin diğer önemli kentleri ile demiryolu bağlantıları kurulmuştur. Mevcut demiryolu sisteminin modernizasyonu için oluşturulan planlama çalışmaları henüz uygulamaya konulamamıştır. Metropoiten alan içindeki ulaşım ağı bir çevre yolu ile kuzey-güney ve doğu-batı aksından oluşmaktadır. 77.5 km uzunluğunda beş metro hattı bulunmaktadır. Metro günde yaklaşık 1 milyon kişilik taşıma kapasitesi ile otobüs taşımacılığının sadece %20'sini oluşturmaktadır.

Harita III.13. Mexico City
Metropolitan Alanında Ulaşım Sistemi

Harita III.14 Mexico City Metropolitan Alan Nazım Planı

SIMBOLOGIA

USO ACTUAL DEL SUELO	USO PROPUESTO DEL SUELO
AGRICULTURA DE TEMPORAL	AGRICULTURA DE RIEGO
AGRICULTURA DE RIEGO	URBANO
PECUARIO	MEJORAMIENTO AGRICOLA
BOSQUE FORESTAL	MEJORAMIENTO PECUARIO
SELVA FORESTAL	MEJORAMIENTO FORESTAL
ASOCIACIONES ESPECIALES	MEJORAMIENTO ECOLOGICO
AREA URBANA ACTUAL	URBANO
PARAMOS DE ALTURA	AGRICULTURA
SIN CLASIFICAR	URBANO
CUERPOS DE AGUA	MEJORAMIENTO AGRICOLA
	MEJORAMIENTO PECUARIO
	MEJORAMIENTO FORESTAL
	MEJORAMIENTO ECOLOGICO
	CONSERVACION Y MEJORAMIENTO ECOLOGICO
	CONSERVACION Y MEJORAMIENTO ECOLOGICO
	LIMITE DE CONURBACION
	LIMITE ESTATAL

0 20 km

PLAN DE ORDENACION

ZONA DE CONSERVACION DEL CENTRO DE MEXICO

1

1979

uso recomendable del suelo

METROPOLİTEN ALANDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI

Kentsel sistem, altbölgelerin merkez ile koordinasyonunun sağlanması üzerine kurulmuş bir planlama komisyonu tarafından denetlenmektedir. Yerleşmeler Kanunu tarafından yasal olarak düzenlenen kentsel gelişme 1979'da oluşturulan metropoliten alan planı aynı zamanda yapılaşma için yeni yönetmelikler de içermektedir. Ayrıca bölgesel özelliği ile gelişmenin olası sınırları denetlenmeğe çalışılmıştır. Plan'da bölge için ilk aşamada kırsal gelişme daha sonra ise yerleşmeleri birbirinden ayıran sanayi alanları ve bunların koşutunda dengeli bir bölgesel gelişme öngörülmüştür (Harita III.14.). Metropoliten alan içinde toplu konutları artırarak konut sorununa kalıcı çözümler oluşturmak, kontrollü ve organize bir kentsel büyüme ve kentsel işlevler arasında koordinasyonun sağlanması planın temel hedefleridir.

C- AVRUPA

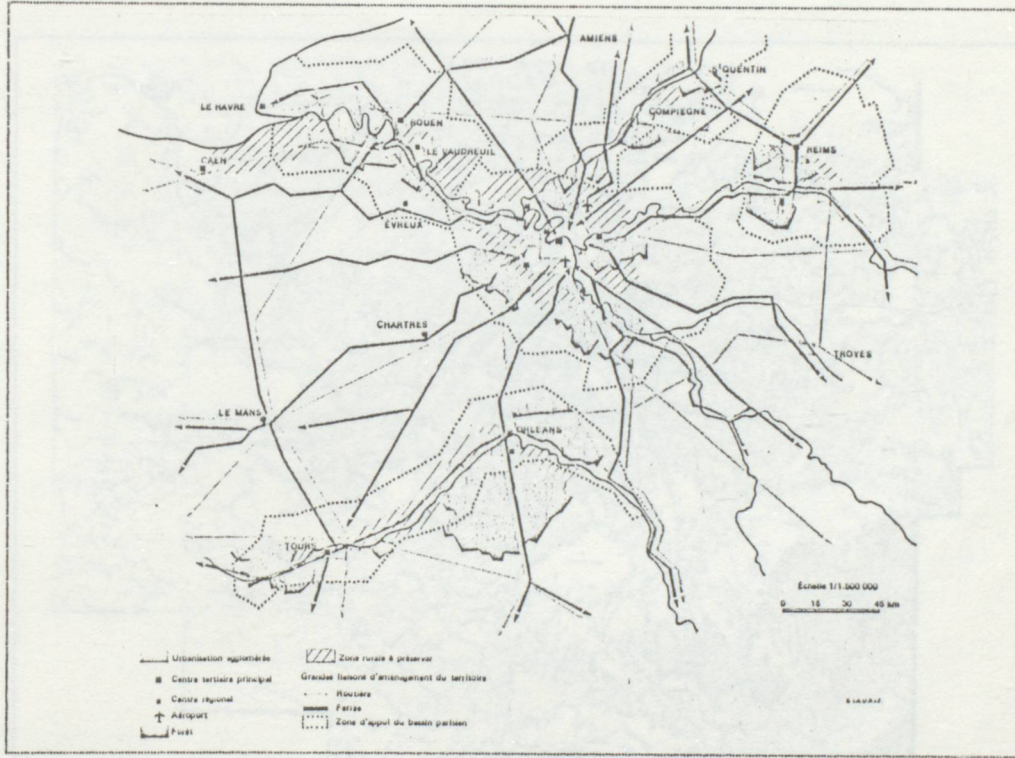
C.1 FRANSA-PARİS METROPOLİTEN ALANI

Paris Metropoliten Alanı (Region d'Île-de-France), 12.000 km²'lik yüzölçümü ve 10 milyonluk nüfusu ile Fransa'nın en önemli bölgesidir. Bu bölge yaklaşık %23'ünü oluşturan ormanlar ve %52'sini oluşturan tarım alanları ile Fransa'nın en verimli bölgesi durumundadır.

Tarım bölgede iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki

büyük üretim kapasitesine sahip modern tarım girdileri kullanan büyük tarımsal işletmeler diğeri ise genellikle kentsel alanların çevresinde yoğunlaşmış ve sebze ve meyvecilikle uğraşan küçük aile işletmeleridir.

Harita III.15. Paris Bölgesel Aglomerasyonu

Bölgede dört kentleşmiş bölge oluşmuştur (Harita III.15):

a- 10.000 hektarlık bir alana yayılmış 200 K/Ha. yoğunluğa sahip hemen tüm yönetim ve merkez işlevlerini içinde barındıran Paris,

b- Paris yönetim sınırları dışında XIX. yüzyılda oluşmuş ve 80 K/Ha.lık bir yoğunluğa sahip Yakın Banliyö,

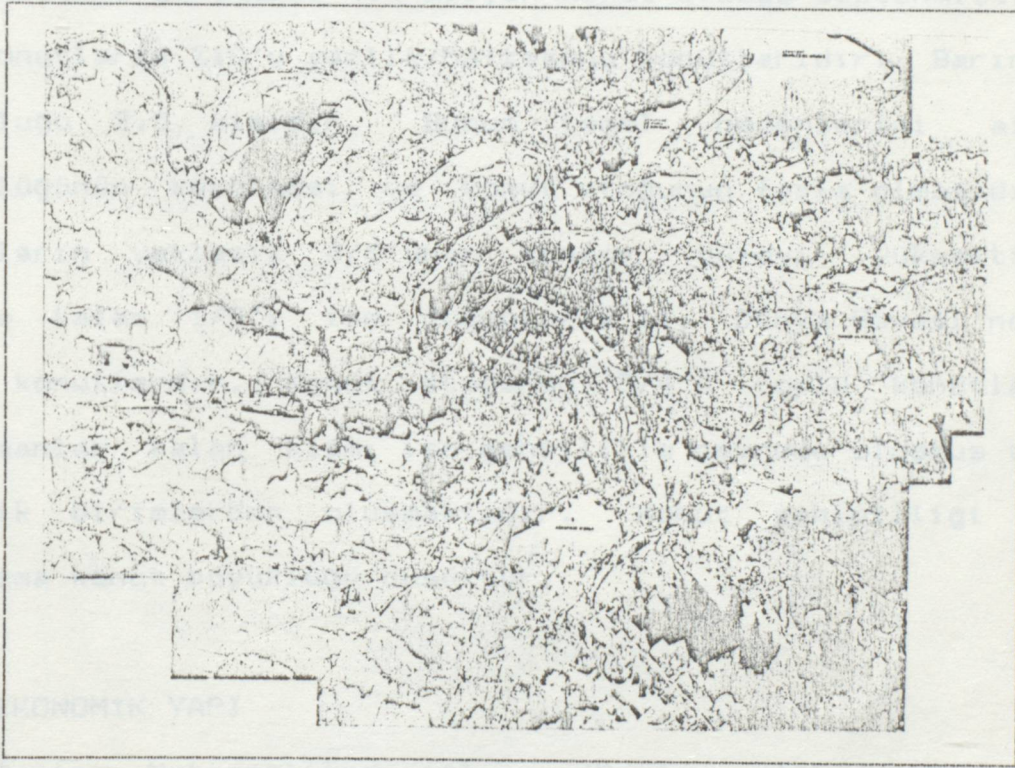
c- Toplu konutlar ile bireysel konut üretiminin içiçe olduğu Büyük Banliyö,

d- 15-30 km uzaklıklarda oluşturulmuş 5 Yeni Şehir.

Kentsel gelişme politikalarında, özellikle kent

cevresinde yoğunlaşan tarımsal üretim alanlarının korunması ve açık ve yeşil alanların korunmasına yönelik olarak yeşil kuşakların oluşturulması önemli bir yer tutmaktadır (Harita III.16.)

Harita III.16. Paris Metropolitene Alanında Arazi Kullanımı

Bölge yakın zamanlara kadar sürekli bir nüfus artışı yaşamış olmasına karşın son dönemlerde yaklaşık 10 milyonluk nüfusu sabitleşmiş gibidir. Bu nüfusu ile ülke toplam nüfusunun %18'ini oluşturan kentte 1975-1982 döneminde %0.6'lık bir nüfus artışı gözlenmiştir. Bu, tamamı ile doğal nüfus artışıdır. Bölge içinde Paris, Yakın Banliyö ve Büyük Banliyö nüfus kaybederken yeni kurulan denge kentleri (Yeni Şehirler) hızlı bir nüfus artışı ile karşı karşıyadır.

2000 yılları için yapılan nüfus kestirimlerinde 9.3-11 milyonluk nüfuslar elde edilmektedir ki bu da bölgenin nüfus açısından bir stabiliteye oturmuş olduğunu ortaya koymaktadır.

KONUT

Bölgede günümüzde 4.4 milyon konut olduğu saptanmıştır. Bu konutların %10'u yazlık/haftasonu konutlarıdır. Barınma yoğunluğu 2.5 kişidir. Bunun temel nedenlerini aile büyüklüğünün küçülmesi ve konut stoğunun fazla olmasıdır. Konutların yaklaşık 4/5'ünün konfor düzeyi yüksektir. Geriye kalan 1/5'i ise çoğunlukla II. Dünya Savaşı'ndan kalma konutlardır. Konut stoğunun 3/4'ü toplu konutlar, apartmanlar kalan kısmı ise genellikle çevrede oluşmuş tek ailelik birimlerden oluşmaktadır. Konut sahipliliği ve ortalama konut büyüklüğü düşüktür.

EKONOMİK YAPI

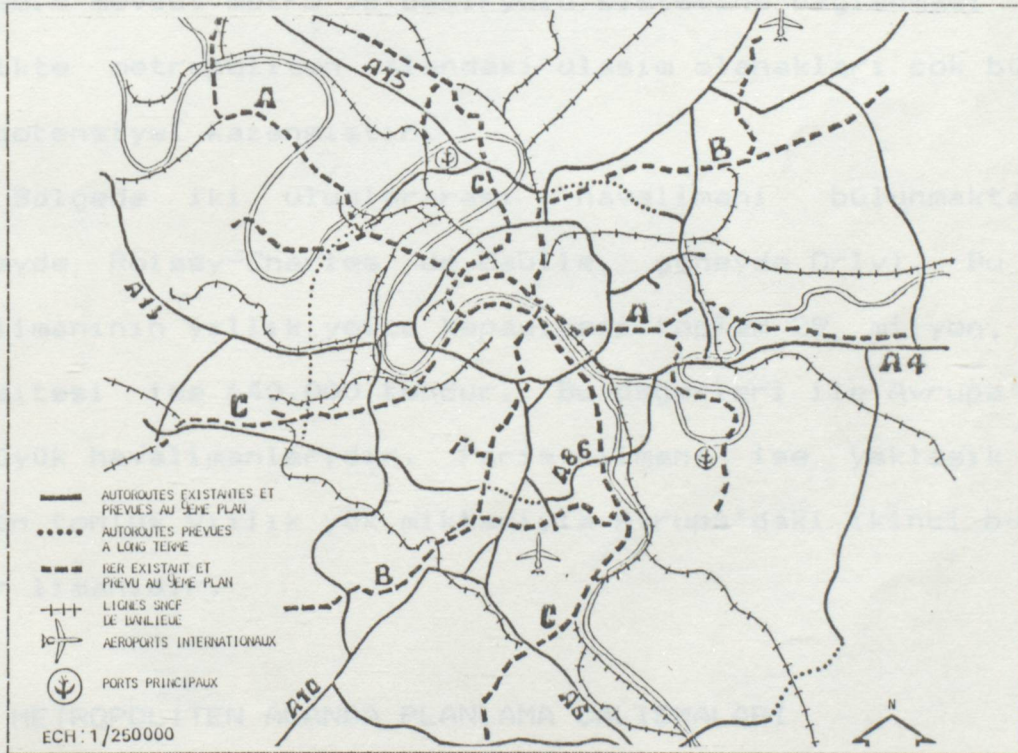
Paris Metropolitien Alanı (Region d'Île-de-France) barındırdığı işlevlerin uzmanlaşma düzeyleri ve yüksek teknoloji kullanımı ile ekonomik açıdan ülkenin en önemli merkezidir (Harita III.17.). Aktif nüfus oranı (%49) ve özellikle çalışan kadın oranı (%42, ülke toplamında bu oran %39'dur) çok yüksektir.

Tarım Sektörü:

Tarım sektöründe çalışanlar toplam çalışanlar içinde %0.6'lık bir paya sahiptir. Ancak yapılan üretim oldukça önemlidir.

civarındadır (3.1 milyon çalışan) ve yaklaşık yirmi yıldır önemli bir artış göstermektedir. Bu oran ülke toplamının yaklaşık %26'sının bölgede yaşadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yine bankacılık alanında ülke toplamının %43 ve araştırmacıların ise %50'si bölgede yaşamaktadır. Ancak son yıllarda bankacılık, sigortacılık ve sağlık hizmetlerindeki kuruluş sayısındaki azalmalar işgücü artışında da durgunluğa neden olmaktadır.

Harita III.18. Paris Metropolitan Alanında Ulaşım Sistemi

ULAŞIM

Metropolitan alandaki yaklaşık 18 milyon yolculuğun %60'ını iş-konut bağlantısı ve iş seyahatleri oluşturmak-

tadır. İş-konut arasında geçirilen süre 35 dakika civarında olup yolculuğa ayrılan süre günde yaklaşık 8 milyon saattir. (Harita III.18.).

Ulaşımın %60'ı toplu taşıma sistemleri ile yapılmaktadır. Ulaşım sistemi merkezden dışa doğru açılan birkaç ana aks etrafında gelişmiştir. Bu akslar iki adet çevre yolu ile bağlanmış ve böylece transit geçiş olanakları yaratılmıştır. Ayrıca, ulaşım sistemindeki yüksek nitelikli altyapı, hızlı ve organize bir ulaşım yaratmıştır.

Toplu taşıma sistemi uzun yılların oluşumudur. Son yıllarda tamamlanan RER (Reseau Express Regional) sistemi ile bölge içinde de hızlı ulaşım olanağı yaratılmıştır. Bu sistemim mevcut metro ve demiryolu sistemine bağlanması ile birlikte metropoliten alandaki ulaşım olanakları çok büyük bir potansiyel kazanmıştır.

Bölgede iki uluslararası havalimanı bulunmaktadır (kuzeyde Roissy-Charles de Gaulle, güneyde Orly). Bu iki havalimanının yıllık yolcu kapasitesi toplam 29 milyon, yük kapasitesi ise 640.000 tondur. Bu değerleri ile Avrupa'nın en büyük havalimanlarıdır. Paris limanı ise yaklaşık 21 milyon tonluk yıllık yük miktarıyla Avrupa'daki ikinci büyük nehir limanıdır.

METROPOLİTEN ALANDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI

Bölgenin kentsel gelişmesi, bugün dahi 1962 ve 1964'te oluşturulan temel ilkeler ile 1965'de uygulamaya konulan ve 1969 yenilenen Nazım Plan kararları doğrultusunda yönlendirilmektedir. Nazım Planın en önemli ilkesi kent merkezindeki

Harita III.19 Paris Metropoliten Alanı Nazım Planı

yiğilmaları çevrede oluşturulacak yeni şehirler yardımıyla dışa kaydırmaktı. Bu aynı zamanda desantralizasyon politikalarının ilk ayağını oluşturmaktaydı. Bu politikaların uygulanması sonucunda merkezdeki yiğilmalar dışa taşınmış ancak bu kez de çevre kentsel alanlarda oluşan yüksek yoğunluklar sorun yaratmaya başlamıştır. Nazım Planın diğer ilkeleri, kırsal alanları korumak ve geliştirmek, çevredeki küçük ve orta büyüklüklerdeki kentleri geliştirmek ve gelişmiş bir ulaşım sistemi oluşturarak tüm kentsel alanda yenilenme ve gelişmeyi desteklemektir. Son dönemde plan ilkelerinde bazı değişikliklere gidilerek günün koşulları plana aktarılmıştır. Bu yenilikler, çevredeki tarımsal alanların yeşil kuşaklar oluşturularak korunması, banliyölerdeki ulaşımın organizasyonu, terkedilmiş sanayi tesislerinin başka işlevlere dönüştürülmesi, Seine nehrinin suyunun temizlenmesi olarak özetlenebilir (Harita III.19.).

SONUÇ

Kentleşmenin makro düzeyde sosyal-ekonomik ölçütlerinin ve kentleşmeden metropolleşmeye geçiş aşamasında oluşan koşulların belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada, genel olarak kullanılan ölçütlerin amaca yönelik olarak anlamlı oldukları saptanmıştır. Ancak kullanılan makro ölçütler, ülkeler ve metropoller açısından geniş kapsamlı analogiler veya tipolojiler yapılmasının zorluğunu da ortaya koymaktadır.

Çalışmada varılan ilk sonuç GSMH'sı yüksek olan ülkelerde, kentleşme düzeyinin de yüksek olduğudur. Bu sonucun tek istinası örnek kütle içerisindeki petrol üreticisi ülkelerdir. GSMH'ya bağlı diğer ölçütler de kentleşme ile anlamlı ilişkiler içindedir. Tüm ülkeler için özellikle tarım sektörünün, gerek GSMH payı gerekse istihdam ettiği işgücü oranı olarak kentleşme ile ilişkisi en net ölçüt olduğu ortaya çıkmıştır. Bu, özellikle günümüzde gittikçe daha fazla hissedilen tarımsal üretim açığının kentleşme devam ettikçe artacağını ortaya koymaktadır.

Dünya ekonomisine eklemlenmenin önemli bir ölçütü sayılan yabancı sermaye girişi, eldeki verilerin bu sermayenin ülkeler arasında ne gibi niteliksel farklılıklar gösterdiğini aydınlatacak durumda olmaması yüzünden bağımlı değişkenlerle anlamlı ilişki göstermemiştir. Bu yabancı sermayenin dünya ölçeğinde kentleşmenin önemli belirleyicileri arasına girmediğini göstermez; yapılması

gereken yabancı sermaye kentleşme ilişkisini daha sağlıklı bir biçimde ölçecek verilerin tanımlanması ve toplanmasıdır.

Öte yandan, bu çalışmada da sıkça ortaya çıktığı gibi, kesit analizleri, dünya konjonktürünün ani değişimler gösterdiği (örneğin yabancı sermaye yatırımları) konularda ülkeleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan, belki, bu konuda yapılacak bir araştırmada, kesit analizleri yanında süreç analizlerinin de kullanıldığı bir yöntem benimsenmesi, ülkelerin ampirik değerlerinin niteliksel açıklamaları açısından daha ayrıntılı ve daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine katkıda bulunacaktır. Ancak karşılaştırmalı yöntemi benimsemesi gereken böyle bir araştırma için eldeki resmi verilerin daha sağlıklı ve standart olması gerekir.

İşgücü ve GSMH oranları açısından sanayi sektörünün günümüzde artık kentleşmenin tek itici gücü olmadığı ve hizmet sektörünün giderek artan bir oranda belirleyicilik kazandığı ortaya çıkmıştır. Bu açıdan az gelişmiş ülkelerin kentleşme deneyimlerinin gelişmiş ülkelerin tarihsel deneyimlerinden farklı olduğu bir kez daha vurgulanmaya değer. Bu yaklaşım incelenmiş olan örnek metropoliten alanlarda, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine paralel olarak, genel sorunlarda benzerlikler görülmekle birlikte, ortaya çıkan sorunların, ülkenin yapısına ve dünya sistemi içindeki konumuna bağlı olarak geniş bir perspektifte ele alınması ve yorumlanması gereği de açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Gerçekten de metropoliten alanlarda yaşanan sorunlar bu alanların sadece ulusal görüntülerinin yarattığı sorunlar

değildir. Azgelişmiş ülke metropolleri için marjinalizasyon ve informel sektör tanım açısından en önemli ölçütler haline gelmiştir. Nüfusun yoğunlaşması ise beraberinde hızlı ve sağlıklı bir yapılaşma eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Teknik ve sosyal altyapısı ile yetersiz olan bu kentler, hızla artan nüfusları koşutunda ortaya çıkan sorunların altında ezilmektedir. Kent içi hareketliliğin hızlı bir devinim gösterdiği bu kentler yoğun bir değişim ve gelişim süreci yaşamaktadır. Ancak gerek parasal yetersizlik ve gerekse teknik bilgisizlik, mevcut sorunların baskısı altındaki yöneticilerin, günün koşullarında kısa vadeli ve göstermelik çözümler üretme eğilimine girmelerini zorunlu kılmaktadır. Bir yanda ülkenin dünya ekonomik sistemine eklemlenme çabaları diğer yanda giderek yapılaşmış mevcut sorunlar özellikle metropoliten yönetimlerin aşmakta zorlandıkları en önemli ikilemi oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerin zorunlu kıldığı gelişim-değişim sürecinin mevcut yapılarla çatışması, metropoliten alanlardaki sorunların temel nedenini oluşturmaktadır. Böylesine geniş kapsamlı sorunları günlük veya dar kapsamlı önlemler ile çözümleme çabaları doğal olarak başarısız olacaktır.

özellikle azgelişmiş ülkelerde metropol olgusunu tüm boyutlarıyla kavrayabilmek için ilk aşamada metropolleşmenin, kentleşmenin nicel bir kademesi olmadığı kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak bu kabulden sonra bir kentin metropol niteliğini kazanması, barındırdığı nüfusa bağımlı olmayıp, ancak içindeki işlevlerin ulusal ve uluslararası

önemi ve uzmanlaşma düzeyi bağlı olarak söz konusu olabilir. Çünkü bu kentlerde gelişen uluslararası ilişkiler ve uzmanlaşma nüfus büyüklüklerinden kaynaklanmamakta, aksine bu işlevlerin ve uzmanlaşmanın oluşması bu kentlerde nüfusun yığılmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda metropolleşmeyi yukarıda ortaya konan niteliksel özellikleri kazanmış kentsel alanlardaki bir yaşama, gelişme, denetim ve organizasyon biçimi olarak kabul etmek olasıdır. Böylece olgunun, kültürel, siyasal ve toplumsal boyutlarının ölçülebilir göstergelerinin geliştirilememiş olmasından ötürü sadece demografik veya ekonomik ölçütlerle tanımlanmasının yetersizliği de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca dünya konjonktüründeki ani ve hızlı değişimler de metropolleşme olgusunun hızla değişen bir niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Plancılar açısından böylesine geniş perspektifli bir olguya hakim olmanın zorluğu ortadadır. Ancak metropoliten alanlardaki sorunların çözümü de buna bağlıdır. Plancıların bu sorunlara, yalnızca yerel girdileri gözönüne alarak sınırlı ve kimi zaman uzun vadede ters tepkiler yaratacak çözümler aramak yerine, metropoliten alanın dünya konjontürü içindeki yerini yorumlayarak olası gelişmelere göre oluşturulacak politikalarla çözüme ulaşmalarının daha gerçekçi ve kalıcı olacağı ortadadır.

KAYNAKÇA

- A.A. ; "Ameriques, Lesquelles", Architecture d'Aujourd'hui, No.173, Mai/Juin 1974.
- AKŞİT, Bahattin ; Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme. Turhan Kitabevi, Ankara: 1985.
- BAIROCH, Paul ; Taille des villes conditions de vie et Developpement Economique. Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris: 1985.
- BAIROCH, Paul ; De Jericho a Mexico. Gallimard, Paris: 1985.
- BERNSTEIN, H ; "Sociology of Underdevelopment vs. Sociology of Development", D. Lehman, ed., Development Theory içinde.
- BERGEL, E.E. ; Urban Sociology, Mc Graw-Hill, New York: 1985.
- BLUMENFELD, H. ; Metropolis and Beyond. Wiley, New York: 1978.
- BOULDING, K. ; "The City as an Element in the International System", Daedalus, Vol.97, No.4, Fall 1968.
- BRAUDEL, Fernand ; Civilisation materielle, Economie et Capitalisme, 15e et 18e siecle, 3 vols. Librairie Armand Colin, Paris: 1979.
- BRONNER, F. ; "Urban Society in Colonial Spanish America", Latin American Research Review, Vol.21, No.1, 1986.
- BYE, M. ; Relations Economiques Internationales. Dalloz, 1965.
- CASTELLS. M. ; La Question urbaine. Maspero, Paris: 1977.
- EKE, Ali Erkan ; Anakent Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler, A.Ü. SBF yayınları, Ankara: 1982.
- FRANK, Andre-Gunder ; Capitalism and Underdevelopment in Latin America. N.Y.: 1967.
- FREYSSINET, Jacques ; Az gelişmişlik İktisadı. Gazi Üniversitesi yayını, Ankara: 1985.

- FRIEDMAN, John ; "The Strategy of Deliberate Urbanization" Journal of the Institute of American Planners, XXIV, 6, November 1968.
- FRIEDMANN, John and WULFF, Robert ; The Urban Transition: Comparative Studies of Newly Industrializing Societies. London: 1976.
- FRIEDMANN, John and WOLFF, Goetz ; "World City Formation : An Agenda for Research Action", International Journal of Urban and Regional Research, Vol.6, No:3, Sept., 1982.
- GOHEEN, Peter G. ; "Metropolitan Area Definition : A Re-evaluation of Concept and Statistical Practice", Larry S.Bourne, ed., Internal Structure of the City içinde; Oxford U. Press, N.Y.: 1971.
- GÜLALP, Haldun ; Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri. Yurt Yayınları, Ankara: 1983.
- HALL, P. ; "Les metropoles, evolution des concepts", Architecture d'Aujourd'hui, Juin-Juillet 1967.
- HIRSCHMAN, A.O. ; The Strategy of Economic Development New Haven, Connecticut: 1958.
- I.A.U.R.I.F. ; "Symposium International Metropolis 84", Les Cahiers de l'I.A.U.R.I.F., No.74, Decembre 1984.
- INTERNATIONAL URBAN RESEARCH ; The World's Metropolitan Areas. University of California Press, Berkeley: 1959.
- İSBİR, Eyüp G. ; Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi A.İ.T.İ.A. Yayını, Ankara: 1982.
- KAZGAN, Gülten ; İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Tarihi. Remzi Kitabevi, İstanbul: 1980.
- KAZGAN, Gülten ; Ekonomide Dışa Açık Büyüme. Altın Kitaplar, İstanbul: 1985.
- KELEŞ, Ruşen ; "Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XXV, No:4, 1970.
- KELEŞ, Ruşen ; Kentbilim İlkeleri. Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- KELEŞ, Ruşen ; Kentbilim Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1980.

- KENTOR, Jeffrey ; "Structural Determinants of Peripheral Urbanization: The Effects of International Dependence", American Sociological Review, Vol. 46, no.2, April 1981.
- KILINÇ, İ. ; "Kentsel Mekanda İkili Ekonomik Yapı", TODAİD, Sayı 4, Aralık 1982.
- KIRAY, Mübeccel B. ; "Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler", Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi yay., Ankara: 1982.
- KINGSLEY, Davis ; "The Urbanization of the Human Population", Breese, Gerald, ed., The City in Newly Developing Countries içinde; Englewood Cliffs, N.J.: 1968.
- KONGAR, Emre ; "Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu", Türköz Erder, ed., Kentsel Bütünleşme içinde; Ankara: 1982.
- KURADO, Toshio ; "Dimensions, Dynamics and Patterns of Metropolitanization", International Population Conference. Mexico: 1977.
- LACLAU, E. ; Politics and Ideology in Marxist Theory. New Left Books, London: 1977.
- LEE, A.M. ; Principles of Sociology. Baner-Nobel, N.Y.: 1953.
- LURAGHI, Raimondo ; Sömürgecilik Tarihi. E Yayınları, Ankara: 1975.
- MCGEE, T.G. ; The Urbanization Process in The Third World. G.Bell and Sons LTD., London: 1975.
- MCKENZIE, R. ; The Metropolitan Community. Mc Graw Hill, N.Y.: 1970.
- MEYER, David R. ; "The World System of Cities", Social Forces, Vol.64 No.3, March 1986.
- MOORE, W.E. ; Social Change. Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.: 1974.
- MORSE, R. M. ; "Sao Paulo: Case Study of a Latin American Metropolis", Francine Rabinowitz and Felicity M.Trueblood, eds., Latin American Urban Research içinde; Sage Publication,

Beverly Hills: 1975.

- NORMAN, G. ; "Economic Development and Structural Change: The Role of the Service Sector", The Journal of Development Studies, Vol.19, No.1, Oct.1982.
- ÖKTEN, Ayşenur ; "Metropoldeki İki Yerleşme Grubundaki Toplumsal ve Ekonomik Eğilimler", Çoğaltma, İstanbul: 1986.
- ÖKTEN, Ayşenur ; "Küçük Sanayinin Kentsel İstihdamdaki İşlevi: Bursa'da Bir örnek Olay İncelemesi", Çoğaltma, İstanbul: 1988.
- PEATTIE, Lisa ; "Tertiarization and Urban Poverty in Latin America", Wayne A.Cornelius and Felicity M.Trueblood, eds., Latin American Urban Research içinde; Sage Publication, Beverly Hills: 1975.
- REIMER, S. ; The Modern City. Prentice Hall, N.Y.: 1952.
- REISSMEN, L. ; The Urban Process, Cities in Industrial Societies. Glencoe, Illinois: 1964.
- RENAUD, B. ; Politiques d'Urbanisation nationale dans les pays en developpement. Economica, Paris: 1985.
- ROBSON, W. A. and REGAN D.E. ; Great Cities of the World. Goerge Allen and Urvin LTD., London: 1972.
- ROGERS, A. and J. WILLIAMSON ; "Migration, Urbanization, and Third World Development: An Overview", Economic Development and Cultural Change, Vol.30, No.3, April 1982.
- SAWERS, Larry ; "New Perspectives on the Urban Political Economy", Tabb, W. K. and L. Sawers, eds., Marxism and the Metropolis, Oxford U. Press, New York: 1984.
- SCOTT, Ian ; Urban and Spatial Development in Mexico. The Johns Hopkins U. Press, Baltimore: 1982.
- SENCER, Yakut ; Türkiye'de Kentleşme. Kültür Bakanlığı, Ankara: 1979.
- U.N. ; Statistical Yearbook 1985. Oxford University Press, New York: 1985.

- VILLA, M ; "Needs and Resources of Metropolitan Populations", International Population Conference. Mexico: 1977.
- WALLERSTEIN, I. ; The Modern World System. Academic Press, New York: 1974.
- WALTON, John ; "Political Economy of World Urban Systems: Directions for Comparative Research", Walton John, and Masotti, Louis H., eds., The City in Comparative Perspective içinde; Sage Publication, London: 1976.
- WORLD BANK ; World Development Report 1982, Oxford University Press, New York: 1982.
- WORLD BANK ; World Development Report 1983, Oxford University Press, New York: 1983.
- YÜCEL, Asuman ; Metropoliten Planlama. DPT, Ankara: 1971.
- ZIPF, G. K. ; Human Behaviour and the Principle of the Least Effort. Cambridge: 1949.

Hamza Yüksel Dinçer

1956 yılında İzmit'te doğdu. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladıktan sonra Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünü bitirdi (1981). Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Şehir Planlaması yüksek lisans derecesini aldı ve doktora çalışmalarına başladı (1983). Aynı yıl Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Bölümün üstlendiği çeşitli planlama çalışmalarında görev aldı. Halen Üniversitedeki görevini sürdürmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

